

HIKOILLEN AAMUVARHAIN KAUPUNGIN SUUDELMIKSI

Aistikuvaus tapahtuva sosiaalisten erojen rakentaminen Martialiksen tuotannossa

Heli Sietiö

Pro gradu –tutkielma

Yleinen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen
laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Helmikuu 2019

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

SIETIÖ, HELI: Hikoillen aamuvarhain kaupungin suudelmista. Aistikuvauksin tapahtuva sosiaalisten erojen rakentaminen Martialiksen tuotannossa.

Pro gradu –tutkielma

Yleinen historia

Helmikuu 2019

Tutkin pro gradu –työssäni roomalaisen ritariluokkaisen Martialiksen (n. 40–104 jaa.) *Epigrammata-* ja *De Spectaculis Liber* –teosten satiirisia epigrammeja aistihistoriallisesta näkökulmasta. Tutkin sitä, miten Martialis käyttää aistikuvauksia eri ihmisryhmien erottajana. Martialis kirjoitti varhaisella keisariajalla Rooman kaupungissa ja hän kuvaa pääasiassa kaupungin käytänteitä ja ihmisiä.

Tutkimustulokseni osoittavat, että Martialiksen runoissa aistikuvaukset ovat tärkeässä osassa ihmisten välisessä sosiaalisessa arvottamisessa ja stereotyyppien luomisessa. Esimerkiksi varallisuuden, seksuaalisuuden ja sukupuolien väliset erot määrittävät monia Martialiksen käyttämiä ihmisten välisiä aististereotyyppioita. Martialis käyttää vaihtelevasti eri aistikuvauksia eri ihmisryhmistä.

Satiirikkona Martialis pyrki toimimaan yhteisönsä moraalisenä opettajana ja osoittamaan ihmisten paheita lukijoilleen opetuksena siitä, miten ei kannattanut toimia. Satiirigenre asettaa omat haasteensa runojen tulkinnalle: on esimerkiksi vaikeaa sanoa, milloin Martialis tarkoittaa minkäkin kuvaamansa teon paheksuttavaksi.

Dispositioni rakentuu roomalaisen klienttimiehen tyypillisen päivän ympärille: työ etenee yöllisen kaupungin melusta ja aamuisesta *salutatio*-velvollisuudesta päivän spektaakkeleihin ja kylpylävierailuihin, ja päättyy illan pitoihin. Jokaisessa klienttimiehen päivän osiossa aistikuvaukset ovat tärkeässä roolissa eri ihmisryhmien sosiaalisen eron tekemisessä.

Asiasanat: aistihistoria, aistit, satiiri, antiikintutkimus, Rooma.

SISÄLLYSLUETTELO

1.	Johdanto.....	1
1.1.	Kysymyksenasettelu ja tutkimustapa.....	1
1.2.	Tutkimuskenttä.....	4
1.3.	Martialiksen <i>Epigrammata</i> ja <i>De Spectaculi Liber</i>	5
2.	Yöstä aamupäivään.....	11
2.1.	Univaikeuksia ja aamuisia velvollisuuksia.....	11
2.2.	Tuskantäyteistä viihdettä.....	30
3.	Päivästä iltaan.....	46
3.1.	Nautinnollisia vesiä ja paljastavia katseita.....	46
3.2.	Tarjolla viiniä ja villisikaa.....	60
4.	Lopuksi.....	77
5.	Lähdeluettelo.....	82

1. Johdanto

1.1. Kysymyksenasettelu ja tutkimustapa

Tutkin pro gradu -tutkielmassani roomalaisen satiirirunoilijan Martialiksen (noin 40–104 jaa.) *Epigrammata*– ja *De Spectaculis Liber* –teosten runoja aistihistoriallisesta näkökulmasta. Dispositioni rakentuu roomalaisen klienttimiehen tavanomaisen päivän ympärille aloittaen tämän yön aistimaisemasta ja lopettaen illan pitoihin. Rajaan tutkimukseni käsittämään kaikkia ihmisen viittä perusaistia: haju-, maku-, näkö-, kuulo- ja tuntoaistia.

Tutkin sitä, *miten ja mistä syystä Martialis käyttää aistikuvauksia eri ihmisryhmien erottajana*. Ihmisryhmä voi olla esimerkiksi varakkuuden, seksuaalisuuden tai sukupuolen kautta määrittyvä. Millä tavoin hän kuvaa klienttimiehen arjen aistikokemuksia ja millä eri aististereotypioilla Martialis kuvaa eri ihmisryhmiä ja miksi? Käytännössä tutkimustapani on se, että etsin runoista mainintoja katuelämästä, speaktaakkeliesityksistä, kylpylöistä ja pidoista. Näistä taas etsin mainintoja paitsi aistikokemuksista, myös niistä kehonosista, jotka toimivat aistikokemusten välittäjinä, ja näistä kuvauksista etsin niitä, jotka korostavat eri ihmisryhmien eroja.

Aistit ovat välttämätön osa tapaamme tarkastella ympäröivää maailmaamme ja jäsenellä todellisuutta. Aistikokemus on luonteeltaan aikaan ja paikkaan sidonnainen ja merkityksiltään vaihtuva, kulttuurisesti määrittynyt ja sen juuret juontavat eri ihmisryhmien välisiin suhteisiin. Aistit eivät ole luonteeltaan ainoastaan biologisia ja psykologisia, vaan myös kulttuurisia. Aistikokemuksilla on sosiaalinen ja historiallinen merkityksensä. Tämä kulttuuristen ja biologisten tekijöiden tiedostaminen aistihavainnoinnissa muodostaa epistemologisen perustan aistihistorialliselle tutkimukselle. Aistihistorian tutkimustapa ei ole sidottu vain yhteen tutkimusalaan tai aiheeseen, vaan voidaan ulottaa lukuisiin historian eri tutkimuskenttiin.¹ Aistihistorian metodologian fokus on siinä, mitä aistikokemukset merkitsivät menneisyyden ihmisille. Ei siis ainoastaan siinä, miten ihminen saa tietoa ympäristöstä ja miten sitä prosessoidaan, vaan myös siinä, miten aisteja puhutellaan ja kuvitellaan.² Aistihistorian avulla voidaan

¹ ALLEN 2015, 1–2; SMITH 2007, 3, 5; CLASSEN & HOWES & SYNNOTT 1994, 3.

² JOHNSON & SALMI 2013, 83; SMITH 2007, 118.

saada runsaasti tietoa eri ihmisten jakamasta kulttuurista. Kulttuurilla viitataan ihmisten yhteisesti jakamien arvojen, asenteiden, tavoitteiden ja käytäntöjen kokoelmaan.

Rooman tutkimuksessa on pitkään keskitytty pääasiassa näköaistiin. Näköön keskittyminen on selitettävissä osaltaan sillä, että roomalaisia raunioita ja esineitä katsoessa on helppo luulla näkevänsä mitä roomalaiset ovat aikanaan nähneet.³ Tämä ei kuitenkaan pidä paikkansa, sillä vaikka nykyihminen näkisi saman objektin mitä roomalainen on nähnyt, ajan ja kulttuurin kontekstit ovat toisistaan niin eroavia, että näkemisen akti on vääjäämättä erilainen.⁴ Tämä havainto koskettaa jokaista aistikokemusta ja tämä on konkreettinen esimerkki biologisten ja kulttuuristen tekijöiden eron välillä. Ihminen siis merkityksellistää kokemansa ärsykkeen ja kokemuksen itsessään, ja muoto, jonka merkitys saa, riippuu kokijan kulttuuritaustasta.

Aistihistorian tutkimustavan lisäksi tarkoitukseni on tutkia Martialiksen harjoittamaa sosiaalista erottelua, joka tapahtui aistikuvausten avulla. Mielikuva- ja uskomuskomplekseja, eli esimerkiksi stereotypioita ja ennakkoluuloja, tutkitaan muun muassa kuvatutkimuksen avulla. Tässä lähtökohtana on se, että tutkimustapa keskittyy kuvan muodostajaan, ei niinkään kohteeseen.⁵ Oma lähtökohtani on samantapainen, sillä keskityn nimenomaan Martialiksen runojen kertojaan. Hänen runonsa olivat (alemman) eliitin edustajan subjektiivinen kirjallinen näkemys ympäröivästä maailmasta ja ilmiöistä. Martialis oli sosiaalisen asemansa eli kasvatuksensa, koulutuksensa ja elinympäristönsä tulos, eikä hän voi olla ajastaan erillinen tekijä vailla kulttuurista kontekstia. Myös epigrammien yleisö vaikutti tiedostamatta ja tiedostaen Martialiksen tuotantoon, eli mitä hän oletti ja odotti yleisönsä haluavan lukea, mistä aiheista ja millä tavalla. Lukijakunnan lisäksi ajan kirjalliset konventiot vaikuttivat tuotantoon pääosin tiedostamattomana tekijänä, joten tuotettu teksti ei ole koskaan ainoastaan yhden henkilön tuotos vailla minkäänlaista kytköstä aikaansa ja paikkaansa. Kuvatut tapahtumat eivät voineet olla täysin vieraita tarkoitettulle yleisölleen, vaan niiden oli vaikutettava tutuilta ja vähintäänkin uskottavilta.

³ HARTNETT 2016, 160.

⁴ SQUIRE 2016, 2.

⁵ Ks. kuvatutkimuksesta ja antiikintutkimuksesta LAMPINEN 2010.

Martialiksen teosten tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota hänen tapaansa huomioida ironisesti ajan sosiaalisia tapoja ja kuvata tyypillisiä ihmistyyppisiä, siis stereotyyppisiä.⁶ Sosiaalisen erottamisen lähtökohta sopii siis hyvin tutkimuskehikseksi. Martialiksen kuvaamana klienttimiehen julkisen elämän osa-alueissa toistuu aistien välityksellä tapahtuva sosiaalisen arvottamisen ja hierarkisoinnin teema ja tämä onkin oleellinen näkökulma antiikin aistihistoriaan. Aistit olivat avainasemassa oman ja muiden sosiaalisen statuksensa esille tuomisessa ja selvittämisessä. Se, miltä henkilö näytti, kuulosti, tuoksui tai mitä hänen nähtiin syövän, oli oleellinen osa julkisen kuvan luomista. Jokainen aisti oli apuna tämän kuvan luomisessa. Muiden kehojen tuottamat äänet ja hajut, kuten myös ulkonäkö, olivat jatkuvan tarkastelun ja arvostelun kohteena. Oman kuvansa hallintaan käytettiin tästä syystä paljon resursseja ja energiaa. Ajan näkemyksen mukaan totuus ihmisestä oli luettavissa tämän fyysisestä olemuksesta ja oma identiteetti määriteltiin toisten katseen, kuten myös korvien ja nenän, kautta.⁷

1.2. Tutkimuskenttä

Aistihistorian tutkimuksellisella traditiolla on lähtökohtansa 1980-luvulla, joskin aihetta on sivuttu historiantutkimuksen marginaalissa tätäkin ennen. Aistihistorian pioneeri Alain CORBIN loi metodologisen perustan aistien tutkimukselle: hänen alkuperäislähteistönä toimi historioitsijoiden perinteinen lähteistö, tekstit, mutta hän tutki tätä uudesta näkökulmasta. Myös HOWES, SMITH ja CLASSEN ovat eräitä aistihistorian uranuurtajia, jotka ovat vaikuttaneet huomattavasti tutkimusalaan.⁸

Antiikintutkimukseen aistihistorian tutkimussuuntaus on vasta viime vuosina keskittynyt suuremmissa mittakaavassa. Viime vuosilta on ilmestynyt eri aisteihin keskittyviä teoksia antiikin ajalla, tärkeimpinä näistä pidän *The Senses in Antiquity* -sarjaa, jotka sisältävät aistihistoriallista antiikintutkimusta hajun, näön, synestesian ja maun kautta. Myös TONERIN toimittama *A Cultural History of the Senses in Antiquity* on tärkeä osa tutkimustani. Nämä keskittyvät vaihtelevasti sekä Rooman että Kreikan aistihistoriaan eri aistien ja teemojen kautta. Antiikintutkimuksessa aistihistorian näkökulma onkin tällä hetkellä erittäin ajankohtainen ja uutta tutkimuskirjallisuutta aiheesta tulee vuosittain.

⁶ WILLIAMS 2004, 7.

⁷ TONER 2014, 4–5, 7.

⁸ JOHNSON & SALMI 2013, 83–84; SMITH 2007, 7.

Antiikin Rooman satiirirunouden genrestä on ilmestynyt runsaasti tutkimuskirjallisuutta, joskaan ne eivät jostain syystä käsittele Martialiksen tuotantoa. Satiirigenreä tutkivan KEANEN, ROSENIN ja roomalaisen satiirin huumoriin erikoistuneen PLAZAN alkuperäislähteistöstä löytyy kaikilta Juvenalis ja Horatius, ja ROSENIA lukuun ottamatta myös Persius. Horatius kirjoitti Augustuksen aikana ja hänen tekstinsä toimivat opetuksellisina esimerkkeinä nuorten miesten säädyllyiseen elämään. Juvenalis taas oli terävämällä kielellä varustettu Martialiksen elinajan satiirikko, jonka tuotantoon nimenomaan Martialiksen teksteillä oli valtava vaikutus.⁹ Tästäkin syystä Martialiksen poissaolo satiirigenren tutkimuksista on huomiota herättävää. Syytä hänen poistamisensa satiiritutkimuksista en kyseisten tutkijoiden teksteistä löytänyt.

Satiirikkojen tiedetään rakentaneen runojensa kertojan tavoitteilleen sopivaksi. Tähän runokertojaan viitataan satiiritutkimuksessa sanalla *persona*. Erotus personan ja kirjoittajan oman itsensä välillä, persona-teoria, on ollut 1960-luvulta lähtien suosittu satiiritutkimuksessa. Eri runojen kertojalla olevat saattoivat olla erilaisia riippuen tämän personan roolista ja runon sanomasta. Satiirikon itsensä ja tämän teatterimaisen persona-maskin erottamisen haasteen tiedostaminen ei automaattisesti selvitä tämän tuottamaa tutkimuksellista ongelmaa siitä, milloin satiirikko puhuu omalla äänellään ja milloin personassaan. Toisaalta persona ei voi olla täysin erillinen tekijä satiirikosta itsestään, eikä se myöskään poista lukijan kysymystä siitä, miksi satiirikko on valinnut tietyn roolin tiettyihin tilanteisiin. Miksi tietyt ihmiset on valittu pilkanteon kohteeksi ja toiset taas ei?¹⁰ Tämä on tutkimukselleni tärkeä kysymys, ja käytän itsekkin työssäni persona-teoriaa.

Esimerkiksi Juvenaliksen vihaisena kuvautuvaan personaan on suhtauduttu tutkijoiden keskuudessa vaihtelevasti: toisaalta jotkut ovat sympatiseeranneet runoilijan hyökkäävää huumoria, toiset taas vastustaneet. On jopa ehdotettu, että Juvenalis itsekkin halusi lukijoidensa vastustavan runominäänsä. Tämä kuvautuu erityisen aggressiivisena ja Juvenaliksen tarkoitus saattoi olla käyttää tätä esimerkkinä siitä, miten ei kannata toimia.¹¹ Tämä personan ristiriita näkyy ajoittain myös Martialiksen teksteissä.

⁹ WILLIAMS 2004, 11.

¹⁰ ROSEN 2007, 219–221; PLAZA 2006, 22–23; KEANE 2006, 15, 31.

¹¹ PLAZA 2006, 18–20.

Paitsi omana aikanaan, myös myöhemmin antiikissa Martialis oli hyvin suosittu ja hän oli esikuva monille muille ajan kirjailijoille, esimerkiksi Luxoriukselle ja Sidonius Apollinarikselle. Muun muassa Hadrianuksen adoptiopoika Aelius siteerasi Martialista “minun Vergiliukseksi”. Vergilius oli roomalaisen kansalliseepoksen *Aeneisin* kirjoittaja, joten tämä kehu oli tarkoitettu suureksi kunniaksi. Keskiajalla Martialis oli esimerkiksi grammatikkojen tiedossa, mutta ei kuulunut ajan suosituimpiin roomalaisiin kirjailijoihin. Martialiksen seksuaalisten teemojen vuoksi ajan oppineet pitivät hänen tekstejään sopimattomana muuhun kuin latinan kieliopin tutkimukseen. Keskiajan jälkeen hän oli suuressa suosiossa italialaisten humanistioppineiden piireissä ja 1500–1800-lukujen Euroopassa. Martialis ja hänen tuotantonsa ovat saaneet jälleen osakseen kasvavaa tutkimuksellista kiinnostusta 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen tienoilla.¹² Joskin tämäkin riippuu tutkimussuuntauksesta, sillä satiiritutkimuksessa hänen tekstejään näkyy vähemmän lähteistössä kuin aistihistoriassa ja arjen tutkimuksessa.

Martialiksen tuotanto on useissa antiikin aistihistoriaan keskittyvissä tutkimuksissa ollut lähdeaineistona tämän vahvasti aistihavaintoja sisältävien runojensa ansiosta. Kuitenkaan hänen teostaan ei ole tietääkseni kokonaisuudessaan tutkittu kaikkien aistien näkökulmasta. Ainoastaan ALLEN on väitöskirjansa alkuperäislähteenä käyttänyt Martialiksen koko tuotantoa, mutta tutkimus keskittyy pelkästään hajuaistiin. Tutkimukseni on siis tietääkseni luonteeltaan ensimmäinen, sillä tutkin koko Martialiksen tuotantoa ja kaikkien aistien näkökulmasta.

1.3. Martialiksen *Epigrammata* ja *De Spectaculis Liber*

Alkuperäislähteeni ovat Martialiksen kirjoittamat teokset *Epigrammata*, joka koostuu 14 latinankielisestä kirjasta, kuten myös yhden kirjan mittainen *De Spectaculis Liber*. Martialis oli tyyliltään satiirirunoilija, jonka pilkkarunot kuvaavat elämää Rooman kaupungissa. Hän kirjoittaa ironisesti ajan sosiaalisista tavoista ja erilaisista ihmisten arkkityypeistä. Martialis ei puhu eri ihmisten stereotyypeistä näiden oikeilla nimillään, mutta oletettavasti hän on saanut innoituksensa näihin oikeasta elämästä ja ihmisistä.¹³

¹² RIMELL 2009, 2; SPISAK 2007, 1; WILLIAMS 2004, 11–12; KAY 1985, 14.

¹³ WILLIAMS 2004, 7–8.

Martialiksen elämästä on vaikea saada tarkkoja historiallisia tietoja. Kuten monien muidenkin antiikin kirjoittajien kohdalla, pääasiallinen lähde hänen elämäänsä on hänen oma tuotantonsa, eivätkä Martialiksen epigrammit ole suinkaan luonteeltaan autobiografisia. Epigrammeissa kuitenkin toistuu useampaan otteeseen sellaisia seikkoja, joiden on katsottu olevan Martialiksen itsensä elämänhistoriaa: Marcus Valerius Martialis oli kotoisin Rooman provinssista Hispaniasta Bibiliksen kaupungista, jonne hän palasikin vietettyään Rooman pääkaupungissa suuren osan elämästään. Martialis oli yhteiskunnalliselta asemaltaan ritariluokan edustaja, joten hän ei edustanut Rooman korkeinta eliittiä.¹⁴

Martialiksen runokokoelmaa on usein hyödynnetty lähdemateriaalina Rooman kaupunkielämän tutkimuksessa, joskin tässä on haasteensa. Martialis kuvailee urbaania elämänmenoa näennäisen realistisesti ja fokusoii katseensa alatyylisiin tilanteisiin, mikä on tyypillistä roomalaiselle satiirille. Useat satiirikot kehuivat aiheidensa olevan eettisesti hyödyllisiä lukijalle, tekstien sanottiin pureutuvan siihen, millaista on oikea elämä. Tästä huolimatta satiiritekstejä ei voi käyttää täysin läpinäkyvinä tutkimuksellisinä ikkunoina aikansa arkeen, koska arjesta ja ”oikeasta elämästä” kirjoittavat kirjailijat rakensivat itselleen ja tavoitteilleen sopivia kuvauksia todellisuudesta. Martialis kertoo tavoitteekseen viihdyttää lukijaa osoittamalla esimerkkejä rappiollisesta käytöksestä, sillä tällä tavalla hän pystyy ohjeistamaan ja opettamaan sosiaalista yhteisöään.¹⁵ Inspiraatio epigrammeihin todennäköisesti tuli oikeasta elämästä, sillä tekstien tapahtumien tuli olla lukijalle tuttuja tai helposti ymmärrettävissä, jotta näiden eettinen opetus saavuttaisi lukijan. Martialis kuitenkin kuvasi Rooman elämää itselleen sopivalla tavalla. Hän loi kirjallisesti oman näkökulmansa mukaisen Rooman kaupungin.

Martialis oli kotoisin Rooman provinssista Hispaniasta, ja tämä seikka voi myös omalta osaltaan vaikuttaa kuvauksiin Rooman kaupungin elintavoista. Useissa runoissa esiintyy luonnonläheisen provinssielämän ylistys suhteessa pääkaupungin hälinään. Tämä toimii hyvänä esimerkkinä siitä, miten vaikeaa – ellei mahdotonta – on varmuudella sanoa, edustavatko tapahtumien kuvaukset runoilijan itsensä kokemusta vai yleistä kirjallista toposta. Nimittäin latinalaisen kirjallisuuden eräs yleinen topos oli maaseudun ihannointi,

¹⁴ WILLIAMS 2004, 3–4; HOWELL 1980, 1.

¹⁵ SPISAK 2007, 20, 22, 32.

ja tekstien maailman ideaalielämää vietettiin usein joko maaseudulla tai Rooman mahtavassa – ja siis jo menetetyssä – menneisyydessä.¹⁶ Martialis kyllä muutti viimeisinä elinvuosinaan takaisin Hispaniaan, missä hän kirjoitti viimeiset kirjansa, joten hänen provinssielämän kaipuussansa lie ni totuusperää.

Satiirikkojen on kuvattu paljastavan, hyökkäävän, esiintyvän, rankaisevan ja opettavan, ja genre on luonteeltaan niin sanotusti täysin roomalaista. Satiirikot peilasivat Rooman yhteiskunnalle tärkeimpiä instituutioita, kuten teattereita, amfiteattereita, oikeudenkäyntejä ja opetustraditiota. Vaikka kirjoitustyyli kirjoittajien välillä voivat vaihdella, satiirirunoja yhdistää moraalikriittinen asenne. Paheiden puiminen ja niiden tuomitseminen on olennainen osa satiirirunouden kirjallista konventiota. Kirjallisuuslajina se haastaa lukijaa monella eri tavalla, sillä satiirin retoriset päämäärät voivat olla hankalasti tulkittavissa. Satiirisen runon tarkoitusta on usein vaikea selvittää ja satiirikot vaikuttavat nauravan niille lukijoille, jotka ottavat heidän tekstinsä kirjaimellisesti. Genre on luonteeltaan vahvasti paradoksisia, minkä jo roomalaiset satiirikot itse huomioivat.¹⁷

Martialiksella on kuvattu olevan hyvinkin satiirikolle tyypillinen persona, joka nauttii kaupungin skandaaleista ja valittaa klienttimiehen velvollisuuksista. Satiirille tutut teemat toistuvat Martialiksen teoksessa: pidot, klienttijärjestelmä, seksuaaliset tavat, ahneus ja maalaiselämä ovat suuressa roolissa läpi kirjojen.¹⁸ Satiirikkojen yleinen tyylikeino oli runoilijan omakuva eli se, millaisen kuvan runojen puhuja antaa itsestään. Runojen puhujan odotettiin pystyvän vakuuttamaan lukijansa samoin kuin retoriikan opeissa puhujan tuli vedota yleisönsä. Hänen siis tuli vaikuttaa selväjärkiseltä, hyväntahtoисelta ja hyveelliseltä. Kuitenkin ihannekuvaa myös tietoisesti rikottiin ja tällöinkin kyseessä oli retoriikan tehokeino.¹⁹

Martialis rikkoo teksteissään ihanteellisen moraalisen puhujan konventiota. Alatyylisen ja seksuaalisen sanaston käyttö saattoi roomalaisessa mentaliteetissa kirjoittajan oman moraalin kyseenalaiseksi, ja Martialis oli varsin tunnettu rivosta kirjoitustyylistään.

¹⁶ KIVISTÖ 2007, 31.

¹⁷ ROSEN 2007, 208, 218; KIVISTÖ 2007, 27–28; PLAZA 2006, 23–24; KEANE 2006, 12–13.

¹⁸ FITZGERALD 2007, 8; KEANE 2006, 21.

¹⁹ KIVISTÖ 2007, 29–30.

Epigrammeja lukuun ottamatta muissa genreissä hävytöntä puhetta kierrettiin eufemismeilla. Seksuaaliset teemat olivat oleellinen osa kreikkalaista jambista traditiota, josta tämä täysin roomalainen genre paradoksisesti on saanut alkunsa. Roomassa epigrammien alatyyliselle kielelle oli verrokkinsa ainoastaan tavallisen kansan raapustamalla seinien piirtokirjoituksilla. Tämä Martialiksen omakuvan ja kielen moraalittomuus ja siveettömyys oli hänen itsensäkin tiedostama ongelma. Martialis puolustaa kielenkäyttöään muun muassa sillä, että hän antoi tekstinsä yleensä kiertoon juuri Saturnalian aikaan, eikä hän myöskään kerro jakavansa runojensa moraaleja. Saturnalia oli varhaiskeisariajan aikainen tärkeä juhla, jonka ominaispiirre oli tiukkojen sosiaalisten konventioiden rentous. Myös Catullus, Martialiksen kirjallinen esikuva, oli tunnettu seksuaalisista teemoistaan.²⁰

Martialis kertoo runojensa merkityksen olevan viihteessä ja hauskanpidossa ja hän itse viittaa runoihinsa kevyenä runoutena. Martialista onkin modernissa tutkimuksessa kuvattu Rooman juorutoimittajana.²¹ Martialiksen persona esiintyy runoissa epämoraalisena puhujana, mutta hän on sitä kuitenkin sovinnaisen standardien mukaisesti. Martialista onkin kuvattu aikansa sosiaalisena konservatiivina. Myös useiden muiden Rooman satiirikkojen on tulkittu tukevan perinteisiä vallitsevia normeja. Hyvä esimerkki tästä on Martialiksen seksuaaliset teemat. Hänen tekstinsä ovat biseksuaalisia, vaikka termi onkin moderni, mutta se on tätä ajan normistojen sallimalla tavalla: miesten väliset suhteet ovat hyväksyttäviä, jos henkilö on aktiivisessa osassa. Suuseksi sen sijaan ei ole missään muodossa hyväksyttävää, kuten ei myöskään miesten välisen seksin passiivinen osa tai naisten välinen seksi.²² Martialis siis rikkoi korkeimman eliitin sosiaalisia standardeja seksuaalisten teemojen määrässään, mutta hän teki tätä sovinnaisesti.

Tekstien tarkoitettu yleisö ja luku- ja esityskonteksti ovat tärkeitä tekstianalyttisiä seikkoja. Martialiksen on tulkittu tavoitelleen itselleen mahdollisimman suurta lukijakuntaa ja olleen ensimmäisiä roomalaisia kirjoittajia, joiden yleisö oli myös tavallinen kansa pelkän eliitin lisäksi.²³ Martialis kertoo myös provinseissa luettavan

²⁰ Mart. 11.15.11–13. Ks. SPISAK 2007, 20–23; RICHLIN 1992, 1; KAY 1985, 58–59, 71–72.

²¹ Ks. esim. FITZGERALD 2007, 1; WILLS 2008, 68.

²² WILLS 2008, 73.

²³ KAY 1985, 101.

hänen runojaan,²⁴ joten edes Rooman kaupunki ja sen lähiseutu ei olleet Martialiksen lukijakunnan rajana. Luonnollisesti keisari ja hovin vaikutusvaltaiset miehet olivat hänen tärkeää yleisöään, kuten myös vapaasyntyiset ja varakkaat kansalaiset, mutta Martialis omin sanoin hyväksyi lukijoikseen myös usein pilkkaamansa vapautetut orjat. Martialis itse toteaa kirjoittavansa myös näitä yhteiskuntaluokkia edustaville naisille. Hän kertoo aiheidensa määräytyvän siten, mistä hänen lukijansa halusivat hänen kirjoittavan. Pilke silmäkulmassaan hän sysää genrevalintansa syyn juorunnälkäisen lukijakuntansa niskaan.²⁵

Kirjojen julkaisuajankohtien poliittinen ilmapiiri vaikutti huomattavasti eri runojen sävyyn. Esimerkiksi 9. kirjassa, joka julkaistiin Domitianuksen hallintakautena, oli paljon viittauksia keisariin itseensä ja Martialiksen mittakaavassa vain vähän seksuaalisia teemoja. 8. ja 9. kirjassa on jopa kaksinkertaisesti enemmän viittauksia keisariin kuin aiemmissa kirjoissa. Domitianuksen keisarikausi oli poliittiselta ilmapiiriltään jopa vaarallinen, joten tämä sävyn muutoksen synnyn syy on varsin ymmärrettävä.²⁶ Tässä tapauksessa Martialiksen tärkeimmän patronuksen, keisarin, luonne ja hänen harjoittamansa politiikka vaikuttivat runoilijan tuotantoon.

Martialis kirjoitti runomitassa, ja suurimman osan ajasta hän käytti useiden roomalaisten runoilijoiden suosimaa elegistä distikonia. Tällöin säeparin ensimmäinen säe on heksametri²⁷ ja toinen pentametri²⁸ ja ne vuorottelevat runon pituuden mukaan.²⁹ Runomitan olemassaolo on huomioitava tulkittaessa yksittäisten sanojen merkityksiä, sillä nämä saattavat sijaita tekstissä pääosin mittansa vuoksi. Epigrammi on, Martialiksen ansiosta, vakiintunut tarkoittamaan lyhyttä, satiirista runoa, joka päättyy jonkinlaiseen humoristiseen huipentumaan. Martialiksen elinaikana epigrammi ei kuitenkaan ollut vakiinnuttanut muotoaan, eikä se ollut genrenä korkealle kirjallisuushierarkiassa arvostettu.³⁰ Martialiksella oli myös kirjallisia esikuvia, joiden tuotanto vaikutti hänen omaansa. Martialiksen usein mainitsema esikuva on Catullus, kuten myös Ovidius.³¹

²⁴ Mart. 1.1, 3.1, 3.4, 7.17, 7.88, 7.97, 8.3, 10.9, 10.104.

²⁵ RIMELL 2009, 3–4, 9; POLKUNEN 2000, 16–17. Ks. Mart. 5.16, 11.16.

²⁶ FITZGERALD 2007, 112; HENRIKSÉN 1998a, 21–22.

²⁷ kuusimitta

²⁸ viisimitta

²⁹ POLKUNEN 2000, 24–25.

³⁰ RIMELL 2009, 6.

³¹ RIMELL 2009, 6; FITZGERALD 2007, 8; KAY 1985, 9.

POLKUNEN on vuonna 2000 suomentanut temaattisesti valikoituja Martialiksen runoja nimellä *Venus, viini ja vapaus: Epigrammeja*. Käytän pääasiassa POLKUSEN suomennoksia ja olen kirjannut itse suomentamani tekstiosiot viitetietoihin. Martialiksen runokokoelma löytyy sähköisenä Loeb Classical Librarystä sekä englanniksi että latinaksi. Myös POLKUNEN kertoo käyttäneensä tätä kyseistä versiota.³² Käytän alkuperäislähteistöä tukevana aikalaiskirjallisuutena osioita Juvenaloksen (n. 60–135 jaa.) runokokoelmasta ja filosofien tekstejä, kuten myös Senecaa (n. 4 eaa. – 65 jaa.) ja Plinius vanhempaa (23–79 jaa.). Juvenalis on luonnollinen verrokki Martialiksen teoksille, sillä hän toimi Roomassa samoihin aikoihin ja Martialis oli hänen teoksiensa esikuva. Seneca taas oli stoalainen filosofi, valtiomies, kirjailija ja keisari Neron kertaluontoinen tuutori, joka pyrki elämään kuten hyvä stoalainen. Tähän tärkeänä osana kuului hyveellinen elämä, itsekontrolli ja mielenlujuus.³³ Hänen tekstinsä toimivat oivana esimerkkinä siitä, miten korkean eliitin edustaja suhtautui Martialiksen käsittelemiin aihealueisiin.

³² POLKUNEN 2000, 22.

³³ HARTNETT 2016, 159.

2. Yöstä aamupäivään

2.1. Univaikeuksia ja aamuisia velvollisuuksia

Martialis oli sosiaaliselta asemaltaan klienttimies ja velvoitettu täyttämään asemalleen tarkoitettuja monia toimia, joihin kuuluivat muun muassa aamuiset kaupungille jalkautumiset tervehdyskäynnille patronustensa luo. Martialiksella oli useampi patronus, ja muiden klienttimiesten tapaan hänen oli näihin hyvät suhteet säilyttääkseen esimerkiksi vierailtava näiden luona aamutervehdyksellä, *salutatio*. Tämä tapahtui aikaisin aamusta, jopa ennen auringonnousua. Tyypillinen roomalaisen klienttimiehen päivä todennäköisesti oli seuraavanlainen: päivä alkoi salutatiolla, jonka jälkeen klienttimies meni *forumille*, usein patronuksensa seurana. Tämän jälkeen, 11:n aikaan aamusta, oli paitsi lounaan aika, myös keskipäivän siestan. Sitten hän suuntasi kylpylään kuntoilemaan ja kylpemään. Lopuksi oli illan pitojen aika.³⁴

Katuja käsittelevistä osioista, yöllisiä meluja manaavia lukuun ottamatta, on vaikea sanoa minkä vuorokauden aikaiseen katukuvaan Martialis personansa sijoittaa. Kaduillahan käveltiin pitkin päivää. Olennaista kuitenkin on, että roomalaiset klienttimiehet jakoivat saman aamukierrosvelvollisuuden. He kaikki joutuivat herättyään matkaamaan pahimmillaan toiselle puolelle kaupunkia törmäten matkalla moniin kohtalontovereihinsa.

Rooman kaupungissa nukkuneen klienttimiehen päivä alkoi Martialiksen kuvaamana useimmiten huonosti nukutun yön jäljiltä. Tämä ei sinänsä ole ihme, sillä painavat vankkurit ajoivat yöllä Rooman kaduilla ja metelöivät naapurit, kuten myös haukkuvat koirat, haittasivat kaupunkilaisten unta.³⁵ Eräs Martialiksen usein toistuvien epämukavien aistikokemuksien aiheuttajista on kaupungin yöllinen äänimaaailma. Häiritsevän kuuloärsyksen aiheuttajaa ei voi yhtä helposti sivuuttaa kuin vaikkapa näköhavaintoa, josta voi vain kääntää katseensa pois.³⁶ Yöllisten meluärsykkeiden epämukavuutta lisää se seikka, että tämä vaikuttaa huomattavasti unenlaatuun. Unihan on ihmiselle elintärkeää.

³⁴ Mart. 4.8. Ks. MORENO SOLDEVILA 2014, 138–143; NISSIN 2015, 48.

³⁵ HARTNETT 2016, 161; NISSIN 2015, 53. Yöllisistä vankkureista ja haukkuvista koirista katso myös esim. Juv. 3.236–8.

³⁶ HARTNETT 2016, 162.

Martialis kuvaa 1. kirjassaan kotiprovinssinsa Hispanian maalaismaiseman kaikenpuolista paremmuutta verrattuna Rooman kaupunkielämään. Tärkeäksi tekijäksi nousee myös yöllinen rauha, sillä meluavat ihmiset eivät kuulemma täällä häiritse runoilijan unta. Martialis mainitsee esimerkiksi aamusta oikeudenkäynnissä huutavan syytetyn katkaisevan unensa lyhyeen.³⁷ Unta häiritsevä kaupungin kuulomaisema vaikuttaa olleen Martialikselle läheinen ongelma, sillä aamuisin meluavat ihmiset saavat varsin useassa epigrammissa osakseen tämän vihan. Myös opettajat meluavat Martialiksen hereille. Muuan lähitiinon huutava opettaja saa 9. kirjassa kuulla kunniansa:

Mitä sinulla on meidän kanssamme tekemistä, kirottu opettaja, äijä jota vihaavat niin pojat kuin tytöt! Eivät vielä ole helttapääkukot hiljaisuutta rikkoneet, mutta sinä jo raippoinesi jyriset julmana karjuen. [--] Me naapurit pyydämme unta, vaikka emme koko yöksi, sillä valvominen on helppoa, alituinen valveilla olo raskasta. Päästä pois oppilaasi. Sinä karjulörppö joka saat maksun huutamisesta, vaaditko saman maksun siitä että vaikenet?³⁸

Martialis kuvaa ilmeisesti useampaan otteeseen toistunutta tilannetta, jolloin muuan kadulla työtään äänekkäästi tekevä opettaja saattaa melullaan koko lähinaapuruston hereille varhain aamusta. Kyseinen opettaja, *magister ludi*, oli useimmiten sosiaaliselta statukseltaan vapautettu orja, joka sai pienen rahallisen palkkion opettamiensa lasten vanhemmilta. Oppilainaan hänellä oli 7-vuotiaita ja vanhempia lapsia, sekä tyttöjä että poikia. Koulu saattoi sijaita kadulla suojanaan ainoastaan verho, joka tuskin vaimensi lainkaan opetustilanteesta syntynyttä melua.³⁹ Opettajalla vaikuttaisi olleen vakio-opetuspaikka Quirinaliksella, Martialiksen kotikukkulalla, sillä tämän henkilöhahmo esiintyy muissakin aamuista melua kiroavissa runoissa.⁴⁰ On tulkinnanvaraista, kuinka varhain aamusta opettaja aloitti oppituntinsa, mutta se vaikuttaisi olleen liian aikaista tämän opetusta kuulemaan pakotetulle runoilijalle.

Opettaja ei häirinnyt Martialista ainoastaan omalla melullaan, vaan hän myös fyysisesti rankaisi oppilaitaan raipalla. Tästä todennäköisesti syntyi myös epäonnekkaiden oppilaiden huutoja. Roomalaisten opettajien arsenaaliin kuului keppejä ja raippoja, joten

³⁷ Mart. 1.49.35.

³⁸ Mart. 9.68.

³⁹ HENRIKSÉN 1998b, 77; POLKUNEN 2000, 79.

⁴⁰ Mart. 5.84.2; 8.3.15.; 9.29.7; 12.57.4. Ks. HENRIKSÉN 1998b, 77.

tilanne lienee ollut täten varsin tavallinen.⁴¹ Martialis tuomitsee rangaistuksen siitä syystä, että tämä tekee sen vailla oikeutettua rangaistuksen aiheutta. Lapset eivät olleet rikkoneet oppitunnin hiljaisuutta, mutta opettaja silti rankaisee heitä. Roomalaisen kansalaismiehen hyveeksi luettiin muun muassa se, ettei huuda suureen ääneen. Hiljaisuus oli merkki henkilön itsekurista.⁴² Kaaosmaisen huutamisen korostamisen tarkoituksena oli siis toimia osoituksena kuvattavan henkilön alhaisesta sosiaalisesta statuksesta. Kaiken kaikkiaan Martialis kuvaa opettajan käytöstä kaoottisena, tämä on menettänyt itsekurinsa ja antautunut tunteidensa valtaan ja korostaa täten alhaista sosiaalista statustaan.

Ääntään oli pystyttävä kontrolloimaan jopa nukkuessaan, sillä kuorsaavien ihmisten ajateltiin osoittavan tällä tahattomalla yöllisellä melullaan moraalittomuuttaan ja itsehillinnän puutettaan.⁴³ Esimerkiksi erästä vapautettua orjaa Zoilusta, joka esiintyy useissa runoissa varsin huonossa valossa käytöksensä tiimoilta, Martialis pilkkaa tämän kuorsauksesta.⁴⁴ Itsehillintää ja itsekuria siis ihannoitiin kansalaismiehen luonteenpiirteinä, mikä tuli tapahtua myös tahattomien äänten melutason kontrolloimisena.

Martialis oli 12. kirjaa kirjoittaessaan elänyt jo huomattavan osan aikuiselämästään Rooman kaupungin vilskeessä ja ilmeisen kyllästyneenä yölliseen meluun hän päätyy jälleen surkuttelemaan menetettyjä uniaan. Aamuvarhain opettajien lisäksi leipurit alkavat työn touhuun samalla kun kupariseppien vasaroiden äänet raikaavat läpi kapeiden katujen. Martialis kertoo tästä syystä viettävänsä yhä enemmän aikaa kaupungin ulkopuolisella pienellä likaisella villallaan. Epigrammissa luetellut melun aiheuttajat eivät kuitenkaan häirinneet runoilijaa ainoastaan aamusta, vaan hän kertoo melusaastuttajien vaihtelevan pitkin vuorokautta. Esimerkiksi yöllä ohikulkevan ihmisjoukon nauru herättää nukkuvan Martialiksen ja koko kaupunki vaikuttaa melullaan tunkeutuvan kertojan sängyn äärelle.⁴⁵ Vaikka Martialis kertoo kyseisessä epigrammissa koko päivälle jakautuvasta melusta, fokus kuitenkin näkyy nimenomaan ajassa, jolloin Martialis haluaisi nukkua.

⁴¹ HOLMES 2010, 178.

⁴² LINN 2014, 14; HOLMES 2010, 168.

⁴³ LINN 2014, 16–17.

⁴⁴ Mart. 3.82.29. Martialis kutsuu Zoilusta myös itse paheeksi runossa 11.92 ja varkaaksi 11.54.

⁴⁵ Mart. 12.57.

Martialis käyttää mahdollisesti maaseudun huvilansa likaisuutta humoristisena lisäyksenä korostaakseen tilanteensa vakavuutta. Hän valitsee mieluummin likaisen, *sordidus*, villansa kaupunkiasuntonsa sijaan arvottaen näin yöllisen kuulomaiseman kaiken muun aistimukavuuden yli. Martialis ei kuitenkaan paennut maaseudulle ainoastaan kaupungin kuuloepämukavuuksia. Hän kertoo eräälle Linukselle nauttivansa maaseutuasunnostaan sen vuoksi, että saa olla näkemättä juuri Linusta.⁴⁶ Maaseutu tarjosi roomalaiselle eliitille turvapaikan kaupungin monilta eri aistiärsykykkeitä, joita lähinnä muut ihmiset aiheuttivat, erityisesti sosiaaliselta asemaltaan alemmat. Kenties tämä toimi osasyynä sille, miksi eräänä yleisenä kirjallisena topoksena toimi nimenomaan maaseudun ihannoiti.

Martialiksella oli jo ainakin 80-luvulta saakka oma pieni maaseutuvillansa Nomentumilla, kuten myös kaupunkiasunto Quirinaliksella. Senecalla oli tunnetusti villansa samalla alueella ja todennäköisesti Martialis sai villansa tältä tai hänen perinnöllisiltään. Aiemmin hänen tiedettiin asuneen vuokra-asunnossa, *cenaculum*, Quirinaliksella, mutta sai myöhemmin samalta alueelta oman domuksensa.⁴⁷ Martialiksella oli siis mielenkiintoinen näkökulma kaupunkiasumiseen, sillä hän oli kokenut sekä alemman että ylemmän eliittiluokan asumisjärjestelyt.

On mielestäni huomionarvoista, että Martialis valittaa erityisesti sellaisten kaupunkilaisten meluisuudesta, jotka olivat vielä runoilijan itsensä nukkuessa aloittaneet jo päivän työnsä. Martialiksen listaamat meluavat työntekijät, esimerkiksi pronssiseppä ja opettaja, edustivat sosiaaliselta luokaltaan alemmaa kansanosaa.⁴⁸ Myös oikeudenkäynnissä huutava syytetty on nimenomaan syytetyn asemassa, jotta tämän sosiaalinen asema olisi mahdollisimman toiseutettu. Toisaalta on mielenkiintoista, että Martialis näin avoimesti kertoo myöhään nukkumisestaan, sillä tapaa halveksuttiin eliitin piirissä. Hän ei kuitenkaan ollut eliitin edustajana ainoa, joka piti myöhään nukkumisesta.⁴⁹ Peräänkuuluttaessaan oikeuttaan nukkua myöhään Martialiksen persona esiintyy jälleen kyseenalaisessa valossa korkeimman eliitin näkökulmasta.

⁴⁶ Mart. 2.38.

⁴⁷ HENRIKSÉN 1998a, 114.

⁴⁸ PARKIN & POMEROY 2007, 235.

⁴⁹ NISSIN 2016, 47.

Martialis näyttäytyy aamuöistä melua kiroavissa runoissaan todellisten kokemusten uhrina ja hänen tuskin tarvitsi liioitella kärsimyksiään, koska Rooman katujen yöllinen äänimaailma oli varsin yleinen valituksen aihe ajan kirjallisuudessa. Esimerkiksi Juvenalis toteaa varsin kyllästyneen oloisena, että “tässä kaupungissa uni tulee ainoastaan varakkaille”.⁵⁰ Rikkaiden oli mahdollista paeta kaupungin melua Martialiksen tavoin joko kaupungin ulkopuolisiin villoihinsa tai korkealla kukkuloilla sijaitseviin domuksiinsa. Esimerkiksi Pliniuksen villan makuuhuoneet oli suunniteltu turvaamaan yöunien rauhaa. Korkealla kukkulalla sijaitseva domus oli itsessään varakkuuden symboli, sillä tällä tavalla eliitti oli paitsi symbolisesti, myös konkreettisesti kukkulan alla asuvien ihmisten yläpuolella.⁵¹ Tällä tavoin kuulomukavuudella eroteltiin eri yhteiskunnan varallisuusluokkien edustajat toisistaan ja yöunien laatu toimi konkreettisena sosiaalisen aseman erottajana.

Martialis vaikuttaa kokeneen pahimpina meluhaittoina nimenomaan muut ihmiset ja sosiaaliselta arvoltaan alemmaa ihmisryhmää edustavat hän stereotypisoi erityisen äänekkäiksi. Toisaalta tässä meluisan kaupunkilaisen arkkityypissä saattoi olla hyvinkin perää, sillä kaupunkilaisten tiedettiin myös käyttävän melua aseenaan eliittiä vastaan. Kadut olivat kaikkien käytettävissä ja näin kuka tahansa saattoi seisoa tätä vastaan rikkoneen talon edustalla häiritsemässä väärintekijän ja tämän naapurien unta.⁵² Kuulo on luonteeltaan varsin tasa-arvoinen aisti, sillä se ei vaadi aistiärsyksen läheisyyttä.

Lopulta 12. kirjassaan Martialis kertoo lähtevänsä Roomasta takaisin Hispaniaan juuri menetettyjen yöuniensa ja klienttimiehen raskaiden ja epämiellyttävien velvollisuuksien vuoksi. Hän on kertomansa mukaan jo vanha mies ja kaipaa unta ja rauhaa, jota Rooman kaupunki ei voinut tarjota. Martialis lupaa palaavansa takaisin, jos ei saa unta kotiprovinssissaan.⁵³ Martialiksen kuvaamana Rooman kaupunki siis ajoi hänet takaisin kotikonnuilleen, ja kaupungin melusaaste nousee tässä merkittäväksi tekijäksi. Hän kirjoittaaakin 12. kirjassa Juvenalikselle, että hän saa nyt maalla vihdoinkin nukuttua vailla häiriötekijöitä, toisin kuin Roomassa edelleen asuva Juvenalis.⁵⁴

⁵⁰ Juv. 3.235–8.

⁵¹ NISSIN 2016, 53; ALDRETE 2014, 55, 61; DUPONT 1992, 146.

⁵² HARTNETT 2016, 168.

⁵³ Mart. 12.68.

⁵⁴ Mart. 12.18.13–14. Ks. myös SPISAK 2007, 88.

Roomalle olennaisen yhteiskuntajärjestyksen – klienttijärjestelmän – vuoksi Martialiksen oli aamusta lähdettävä matkaamaan kaupungin läpi monien patronustensa luo aamutervehdyksille. Patronuksella viitataan mieheen, joka käyttää vaikutusvaltaa, suojausta tai auktoriteettia toiseen mieheen, klienttiin. Eräs tärkeä suhteen piirre oli asymmetrisyys, eli osapuolet olivat statukseltaan eriarvoisia ja tuottivat toisilleen erilaisia palveluksia. Joskin tämäkin luonnehdinta on yksinkertaistus, sillä suhdetta ei ole nykypäivän näkökulmasta helppo määrittää. Martialis itse ei käytä näistä utilitaristisista suhteista koskaan termejä klientti tai patronus, sillä sanoissa oli vahva sosiaalinen stigma. Hän käyttää useimmiten *amicitian*, ystävyuden, termistöä. Klientin tehtävä oli suorittaa patronukselleen palveluksia ja velvollisuuksia (*officia*). Näihin liittyi aika ajoin paitsi aamuiset tervehdykset, myös se, että osallistui tämän oikeudenkäynteihin, päivänviettoon tai illallispitoihin.⁵⁵

Augustuksen ajan kirjoittajilla oli suojelijanaan kuuluisa Maecenas, joka huolehti esimerkiksi Horatiuksen ja Vergiliuksen toimeentulosta. Martialiksen elinajan kirjoittajille ei ollut tarjottavissa tällaista luksusta, vaan he joutuivat turvautumaan useiden vaikutusvaltaisten patronusten apuun.⁵⁶ Yksittäisen suojelijan puutteen takia Martialis oli pakotettu heti aamusta jalkautumaan äärimmäiselle kosketusetäisyydelle Rooman kaupungin väkijoukkoihin. On epäselvää, kuinka usein klienttimiesten odotettiin vierailevan patronustensa luona ja kuinka monta niitä saattoi yhdellä klientillä olla.⁵⁷ Martialiksen runoista kuitenkin lukijalle välittyy kuva siitä, että klienttimies oli velvoitettu tähän lähes joka-aamuisena käytäntönä.

Martialis valittaa usein klientin velvollisuuksistaan ja erityisesti aamutervehdykset vaikuttavat ansainneen runoilijan inhon. Klientit joutuivat matkaamaan läpi kaupungin patronustensa luo varhain aamusta säässä kuin säässä.⁵⁸ Toisaalta myös joidenkin patronusten tiedettiin inhoavan klienttimiesten aamuisia tervehdyskäyntejä näiden aikaisen ajankohdan vuoksi ja jotkut jopa antoivat klienttiensä odotella ovella heräämistään. Tällaiseen käytökseen kyllä ajan moralistit teksteissään puuttuivat.⁵⁹ Salutatio ei siis ollut kenenkään mieluusti myöhään nukkuvan klienttijärjestelmän

⁵⁵ SPISAK 2007, 35, 42; WILLIAMS 2004, 42–44, 67; SALLER 1982, 1.

⁵⁶ ALLEN 106; RIMELL 2009, 9.

⁵⁷ KAY 1985, 124.

⁵⁸ HENRIKSÉN 1998b, 164.

⁵⁹ NISSIN 2015, 48.

edustajan suosiossa, mutta ainakaan patronusten ei tarvinnut lähteä kotoaan heti aamusta kaupungille. Toisin asian laita oli klienteillä. Sosiaalinen asema vaikutti siihen, miten henkilö saattoi aamusta jatkaa tuntoaistilla koettua mukavuuttaan ja väistellä asemalleen ominaisia töitä. Patronukselle tällainen oli mahdollista, mutta klientin odotettiin toimeentulonsa perässä kävelevän kaupungin läpi jopa kukonlaulun aikaan.

Matkat patronusten luo kuvautuvat Martialiksen kertomana erityisen raskaina ja epämiellyttävinä. Hän valittaa näiden asuvan kaukana ja etäisyyden kulkeminen kaupungin läpi oli vaivalloista. Joskus Martialis kertoo lähettävänsä kirjansa tekemään salutation puolestaan.⁶⁰ Aina hän ei kuitenkaan pystynyt pakoilemaan salutation vastuutaan ja esimerkiksi 5. kirjassaan hän kertoo eräästä tällaisesta matkasta. Tällöin hän toga märkänä muuleja ja marmorikasoja teillä väistellen koettaa päästä päämääräänsä patronuksensa luo.⁶¹ Märät ja mutaiset togat häiritsevät kansalaismiehiä myös muissa Martialiksen runoissa. Hän vitsailee 12. kirjassaan Juvenalikselle tämän joutuvan kestäämään hikisiä togia kun Martialis itse saa elää nyt kotiprovinssissaan täysin togavapaana.⁶² Toga oli yleinen tuntoaistin häiritsijä Martialiksen katukuvassa. Paitsi että se likaantui helposti, sitä oli myös vaikea pitää päällä ja se oli painava ja kuuma. Tämä oli puettava päälle kaikkiin virallisiin tapahtumiin, kuten myös patronusten aamutervehdykselle.⁶³ Martialis selkeästi vaikuttaa henkilökohtaisesti inhonneen tätä vaikeasti päälle puettavaa ja liikkumista rajoittavaa asua, sillä tästä kumpuavaa valitusta esiintyy useassa runossa. Siitä muodostuu epigrammien maailmassa symboli puuduttavan klienttimiehen arjen velvollisuuksista.⁶⁴ Martialiksen ja monen muun antiikin kirjoittajan tuotannossa oli käsitys saasteesta, joka tarttui kosketuksen välityksellä.⁶⁵ Tämä teema esiintyy erityisesti Martialiksen katukuvassa.

Kadulla kävelijän aistimaisema oli täynnä vahvoja ärsykeitä: kadut olivat kapeita, äänekkäitä, täynnä jätteitä, graffiteja, eläimiä ja ihmisiä. Pahimmillaan kadulla saattoi törmätä paitsi eläinten, myös ihmisten ruumiisiin, sillä hautajaisiin varattomien kodittomien maalliset jäänteet saattoivat pahimmissa tapauksissa päätyä kadulle.

⁶⁰ Mart. 1.70.1. Ks. HOWELL 1980, 329.

⁶¹ Mart. 5.22.

⁶² Mart. 12.18.5, 15. Ks. myös esim. Cinnan mutainen toga 7.33.

⁶³ MORENO SOLDEVILA 2014, 453; SPISAK 2007, 83; KAY 1985, 126.

⁶⁴ Mart. 1.108, 3.4, 3.46, 5.22, 9.100, 10.47, 10.74, 12.18. Ks. KAY 1985, 101.

⁶⁵ RIMELL 2009, 22–23.

Arvioiden mukaan vuosittain jopa 1500 ruumista päätyi Rooman kaupungin kaduille eläinten syötäväksi ja vaikka niitä pyrittiin ajoittain siirtämään muualle, ne olivat todennäköisesti varsin yleinen näky katukuvassa.⁶⁶ Martialis kertoo varsin arkipäiväisesti eräästä kuolemaa kadulla tekevstä kerjäläisestä, joka yrittää turhaan huitoa pois ympärilleen kerääntyneitä koiria ja lintuja.⁶⁷

Miljoonakaupungissa tuotettiin päivittäin suunnaton määrä ulosteita ja virtsaa, ja vaikka osa päätyikin viemäriverkostoon tai lannoitteiksi, huomattava osuus kulkeutui helpouden nimissä kadulle. Samoin esimerkiksi teurastajat saattoivat heittää eläinten jäänteet kadulle mätänemään. Tämä kaikki oli kylläkin laissa kiellettyä. Katujen jätteitä, ruumiita ja ulosteita taas söivät kulkukoirat, linnut ja rotat. Paitsi että kaduilla oli ruumiita ja ulosteita, kaupungin tuhannet suihkulähteet ja vesialtaat todennäköisesti pitivät kadut mutaisena.⁶⁸ Myös Juvenalis valittaa jalkojensa tulevan mutaiseksi aina kadulla kävellessään.⁶⁹ Kattavasta katujen ikävien aistiärsykkeiden listauksesta huolimatta Martialis ei kuitenkaan mainitse kadulla ollessaan muita ikäviä tekijöitä kuin togansa likaavan mudan. Kuolevista kerjäläisistä oli kenties helppo kääntää katseensa pois ja ulosteiden haju oli jotain mihin kaupunkilaiset olivat tottuneet. Martialiksen togan likaavaan mutaan konkretisoitui paitsi runoilijaa ärsyttävät klienttivelvoitteet, myös ihokosketukseen saakka ryömivä katujen saaste.

Rooma oli tunnettu akvedukteistaan, kylpylöistään ja suihkulähteistään. Suuret määrät juoksevaa vettä kulki pitkin kaupunkia, joten erilaiset veteen liittyvät äänet varmasti olivat osa kaupungin jatkuvaa taustaääntä. Juoksevat vedet vaikuttivat myös kaupungin visuaaliseen aistimaisemaan. Patsaista saattoi virrata vettä ja veden valoa heijastava pinta vaikutti myönteisesti näöllä koettuun kaupunkikuvaan. Myös marmoriset julkiset rakennukset kimalsivat, värikkäät patsaat ja kullatut reliefit hivelivät silmiä.⁷⁰ Martialis kuitenkin keskittyy pääasiassa muiden ihmisten tuottamiin aistiärsykkeisiin, erityisesti negatiivisiin. Tämä oli satiirille tyypillistä.

⁶⁶ ALDRETE 2018, 373–374; TONER 2014, 6; ALDRETE 2014, 51.

⁶⁷ Mart. 10.5.11–12.

⁶⁸ ALDRETE 2018, 373–376; KOLOSKI-OSTROW 2014, 103; ALDRETE 2014, 51. Martialis mainitsee vedestä märät kivet kadulla myös esim. 4.18.1–2.

⁶⁹ Juv. 3.247.

⁷⁰ ALDRETE 2014, 50.

Toga oli kansalaismiehen statuksen merkittävä ja vaatteella oli suuri symbolinen valta. Esimerkiksi senaattorit erotti katukuvassa leveästä purppurasta raidasta (*latus clavus*) togan alaisessa tunicassaan, kun taas ritari luokkaiset roomalaiset pitivät tunicassaan kapeampaa raitaa (*angustus clavus*). Toga oli väriltään yleensä valkoinen, ja ainoastaan köyhemmät roomalaiset pitivät halvempia ruskeita vaatteita. Myös alempien sosiaaliluokkien kansalaisten tiedettiin pitävän vaatteissaan jonkin sortin raitaa, joskin esimerkiksi Plinius vanhempi surkutteli raidan yleistä levinneisyyttä alempiin sosiaaliluokkiin. Tasavallan loppuun mennessä togan suosio oli laskenut, ilmeisesti juuri sen epäkäytännöllisyyden ja -mukavuuden vuoksi. Kuitenkin Augustus, koettaessaan korottaa kansan moraalialia, promosi togan käyttöä esimerkiksi määräämällä kansalaismiehille laittomaksi saapua forumille ilman toga.⁷¹ Tästä syystä on oletettavaa, että Martialiksen elinaikana togan käyttö oli yleistä ja pakonomaista.

Visuaalinen erottelu kaupungilla vaatteiden perusteella oli yleistä. Kansalaissyntyiset lapset – sekä pojat että tytöt – erotti vaatteidensa purppurasta raidasta. Tämä tarkoitti, että nämä olivat paitsi sosiaaliselta statukseltaan korkeassa asemassa, myös seksuaalisesti täysin koskemattomia. Tätä tuntoaistin koskemattomuuden ylellisyyttä ei ollut esimerkiksi orjilla, sillä heidän koskemattomuutensa oli olematon iästä riippumatta.⁷² Orjien asujen ulkonäkö ja laatu vaihtelivat, ja nämä kertoivat orjien omistajien varakkuudesta. Visuaalinen erottelutapa koetettiin saada koskettamaan myös orjia, sillä heitä oli vaikea erottaa katukuvassa. Kuitenkin ajatus siitä, että nämä näkisivät kadulla todisteen lukumäärästään, sai päättäjät luopumaan lakiuudistuksesta. Pelko orjien kapinasta oli varteenotettava uhkakuva.⁷³ Ulkonäön avulla statuksen paljastuminen herätti paljon tunteita, jopa pelkoa. Vaatteet olivat tärkeässä visuaalisessa roolissa sosiaalisen eron merkittäjänä ja rakentajana kadulla ja vaikka Martialiskin usein nuriseekin epäkäytännöllisestä togastaan, samalla hän kuitenkin pääsee täten korostamaan omaa korkeaa statustaan vapaasyntyisenä kansalaismiehenä.

Patronukset saattoivat toimia omalta osaltaan Martialiksen epämukavien katukokemusten välineellisinä aiheuttajina. He olivat Martialiksen toimeentulon tärkeimpiä tekijöitä, ja

⁷¹ OLSON 2017, 18–21; ALDRETE 2014, 58–59; HOLMES 2010, 174; GUHL & KONER 1994, 485; DUPONT 1992, 258–259. Ks. Plin. *Nat.* 33.29.

⁷² HOLMES 2010, 174. Ks. myös DUPONT 1992, 152.

⁷³ OLSON 2017, 18; HOLMES 2010, 176.

hän sai näiltä esimerkiksi ruokalahjoituksia ja vaatteita. Kaikki patronukset eivät kuitenkaan toimineet sosiaalisen asemansa mukaisesti, vaan jättivät runoilijan tavalla tai toisella toimeentulonsa kannalta pulaan. 12. kirjan runossaan *Martialis* valittaa ajan patronusten laadun alentuneen huomattavasti verrattuna aiempiin patronuksiinsa. Hän mainitsee viluisen togansa ja lyhyen viittansa olleen lahjoja eräältä *Labullukselta*, joka edustaa kurjilla lahjoillaan huonojen patronustensa parhaimmistoa.⁷⁴ Myös *Juvenaliksella* esiintyy tällaista huonojen patronusten pilkkaa.⁷⁵ Tämä onkin mielenkiintoinen osa roomalaista yhteiskuntaa, sillä useiden ihmisten elintaso oli riippuvainen muiden antamista lahjoista.⁷⁶

Kirjoissa esiintyy myös muita huonojen patronuksien arkkityyppejä. 7. kirjassa *Martialiksen* runominälle ilmoitetaan kovaan ääneen muiden kuullen hänen vuokransa suuruus, mutta lähellä oleva patronus *Baccara* ei ole asiaa kuulevinaankaan. *Martialis* myös valittaa liian ohuesta viitastaan, mutta jälleen *Baccara* ei tätä pyynnöksi valjastettua valitusta kuule.⁷⁷ Kyseinen patronus on välinpitämätön joko epähuomiossa tai tahallaan, mutta lopputulos on sama: *Martialis* joutuu epämiellyttävien aistikokemusten uhriksi. Hänelle paitsi huudetaan, hän myös joutuu kärsimään kylmyydestä ohuen viittansa vuoksi. *Martialis* kuvaa patronuksen ja klientin hyvän suhteen olleen kiinni nimenomaan kuulemisesta ja kuuntelusta.

Martialis kertoo myös eräästä toisesta patronuksesta, jonka takia runoilija on joutunut katukuvassa epämurkkaan asemaan. Muuan *Martialiksen* tunnistanut mies on päätenyt tuijottamaan häntä halvan vaatetuksen vuoksi arvostellen ja häpeilemättömästi kuin orjamarkkinoilla. *Martialis* joutuu tuijottajalle toteamaan, että syy hänen vaatetukselleen on se, että hän on huono runoilija.⁷⁸ Kitsaan patronuksen arkkityyppien vuoksi *Martialikselle* paitsi huudetaan, häntä myös tuijotetaan pahimmillaan kuin orjaa. Hänen sosiaalinen asemansa kokee huomattavan romahduksen katukuvassa huonojen patronusten vuoksi. Hän joutuu epämiellyttävän tuijotuksen uhriksi ja joutuu kertomaan kehnon sosiaalisen statuksensa olevan syy huonolle vaatekerrastolleen. Huonoista patronuksista puhuttaessa *Martialis* mainitsee usein hyvien vaatteiden puutteen. Myös

⁷⁴ Mart. 12.36.

⁷⁵ Juv. 3.7, 3.8, 3.9. Ks. myös ROSEN 2007, 233.

⁷⁶ SALLER 1982, 123.

⁷⁷ Mart. 7.92

⁷⁸ Mart. 6.82.1–3, 9–12.

hänen usein parhaansa Zoilus pääsee 2. kirjassa nauramaan Martialiksen kuluneelle vaatekerrastolle, jonka Martialiksen runominä kyllä kostaa vihjaamalla Zoiluksen itsensä hienojen vaatteiden olevan varastettuja.⁷⁹ Koska erityisesti kadulla ihmisten sosiaalisen aseman arvostelu vaatteita katsomalla oli yleistä, mielestäni tämä on hyvin todennäköisesti joko Martialiksen todellinen pelko tai kumpuaa jopa todellisista kokemuksista.

Sosiaalisten luokkien erot määrittivät ihmisten päivittäisten aistielämysten laatua. Kadulla tämä konkretisoitui siinä, miten lähellä väkijoukkoa henkilö joutui olemaan ja altistamaan itsensä tästä syntyviin aistiärsyksiin. Eliitin edustajan oli mahdollista matkata kadulla verhoihin suljetussa kantotuolissa, jotka olivat usein myös hajustettuja.⁸⁰ Nämä siis toimivat moniaistisina suojina kadun aistiärsyksiltä. Eliitin oli myös mahdollista käyttää itseään sosiaalisesti alempia eräänlaisina ihmiskilpinä. Myös Martialis joutuu tällaiseen epämiellyttävään työhön eräälle patronukselleen. Runoilijan kävellessä tämän edellä hän kuitenkin huomaa, että patronus tekee samaa jollekin toiselle takanaolijalleen. Martialiksen patronuksella on siis nurinkurisesti oma patronuksensa ja Martialiksesta on tullut “orjan orja”.⁸¹ Myös Juvenalis kertoo tällaisesta ihmiskilpien käytöstä Rooman kaduilla. Hän kertoo eräästä eliitin edustajan edellä kävelevästä orjasta, joka työntää ihmisiä pois tieltä.⁸² Martialis viittaa siis itseensä klienttistatuksensa vuoksi orjana, sillä hän joutui kadulla tekemään patronukselle töitä, jotka olivat orjille tyypillisiä. Hän joutui sosiaalisen asemansa vuoksi altistamaan patronuksensa puolesta tuntomukavuutensa koetukselle.

Martialis kuvailee usean kerran katuihin sijoittuvissa runoissaan tuntoaistin koskemattomuuden häiriötä, joka kulminoituu varsinaiseksi hyökkäyksen kuvaukseksi 11. kirjan kuvauksessa aamutervehittäjien häiriöstä:

Ei suutelijoita voi paeta, Flaccus. He uhkaavat, viivyttävät, ahdistelevat, hyökkäävät kimppuun niin täältä kuin tuolta, aina ja kaikkialla. Ei kukoistava paise tai silmiinpaistavat näppylät, ei ihotautinen leuka tai likaiset arvet, eivät rasvavoiteiset huulet, ei nenään jäänyt pisara mitään auta. He suutelevat niin hikoilevaa kuin palelevaa ja hääsuudelmansa säästävää. Ei sinua pelasta huppukauluksen peittävä pää

⁷⁹ Mart. 2.58.

⁸⁰ ALDRETE 2014, 52; KAY 1985, 266–267.

⁸¹ Mart. 2.18.

⁸² Juv. 3.232–67

eikä nahkan ja verhojen turvaama kantotuoli eikä varjele suljettu istuin. Kaikista raoista tunkee suutelija sisään. Ei konsulin eikä tribuunin tehtävä, ei kuusi raippakimppua eikä huutavan liktorin ylimielinen kurituskeppi voi suutelijaa karkottaa. Vaikka istuisit korkealla tribunaalilavalla ja jakaisit oikeutta kansoille kuruuliselta istuimelta, nousee suutelija sinne täältä tai tuolta. Hän suutelee kuumeista ja itkevää, muiskaa sitä joka haukottelee tai on uimassa, muiskaa sitä joka istuu paskalla.⁸³

Martialis listaa jokaisella aistilla koettuja ikäviä toimintoja, jotka normaalisti pitäisivät toisen ihmisen loitolla tämän kanssa koetusta lähikontaktista. Sosiaalinen status, taudit, väkivallan uhka, seksuaalimoraali, mikään ei näitä Martialiksen kuvaamia tervehtijöitä pysäytä. Hän maalailee monisanaisesti ja humoristisesti aggressiivisten tuntoaistin loukkaajien edesottamuksia ja näyttäytyy runossa paitsi silminnäkijänä, myös uhrina.

Nämä henkilöt, *basiatores*, olivat suukotellen sosiaalisesti alempiaan – tai ystäviään – tervehtiviä henkilöitä. Esimerkiksi patronus saattoi aamusta tervehdysuukottaa klienttiään ja tämä oli keisariajan Roomassa varsin yleinen tervehdystapa. Tapa oli vahvasti kytköksissä sosiaaliseen asemaan ja luonteeltaan julkinen. Julkisen suukottelun tärkeys poliittisesti ja uskonnollisesti on ollut tyypillistä monelle länsimaiselle traditiolle läpi historian.⁸⁴ Äärimmäisen kosketuskontaktin vaativan tervehdystottumuksen tiedettiin levittävän tauteja ja tämä koetettiin jopa kieltää lailla.⁸⁵ Aamusuukottelijat tulevat Martialiksen kertoman mukaan häiritsemään myös vessoissa kävijöitä. Julkisessa käymälässä, *forica*, jopa 60 ihmistä toimittivat samaan aikaan tarpeensa samassa tilassa vailla näköesteitä.⁸⁶ Martialis maalaa tervehdysuukottelijoiden käytänteistä varsin epämiellyttävän kuvan, sillä vaikka näköaistin suhteen vessatoimitus ei ollutkaan yksityinen tapahtuma, fyysinen koskemattomuus oli selkeästi tässä tilanteessa odotettavissa ja toivottavaa.

Myös talvella muuan yli-innokas aamutervehtijä Linus on päättänyt kylmyydestä huolimatta pyrkiä suukottelemaan koko Roomaa huolimatta tämän nenästä sojottavista jääpuikoista. Martialis vertaa tätä tilannetta pahoinpitelyyn ja kutsuu Linusta ilkkuen

⁸³ Mart. 11.98.

⁸⁴ FINNEGAN 2005, 19; POLKUNEN 2000, 85.

⁸⁵ RIMELL 2009, 24.

⁸⁶ SCOBIE 1986, 429.

näennäisen hienostuneeksi pitäessään väkipakolla tätä tapaa yllä vaikka keskellä talvea.⁸⁷ Viittaukset koiramaiseen nenään luovat edelleen kuvaa Linuksesta epämiellyttävänä henkilönä, sillä elämellisyuden piirteet liitettiin epämuodostuneeseen nenään. Myös nenästä tulevat eritteet, tässä tapauksessa jääpuikot, saattoivat viitata henkilön persoonan häiriöön.⁸⁸ Kaikki nämä seikat maalaavat Linuksesta sosiaaliselta asemaltaan alempiarvoista henkilöä, vaikka tämä koettaa vaikuttaa eliitin edustajalta ylläpitäessään tätä eliitille yleistä tervehdysmuotoa.

Melu ei menetä epigrammien maailmassa päiväsaikaankaan merkitystään. Päiväsaikaan tapahtunut melu oli varmasti joko yhtä kovaa tai kovempaa kuin yöllä, sillä julkisilla paikoilla, erityisesti forumeilla, huusivat kilpaa kovaa ääntä käyttämään koulutetut miehet, näyttelijät ja oraattorit. Julkiset puhujat olivat tottuneet käyttämään ääntään suurella volyyymilla ja he saattoivat myös palkata avukseen erillisiä huutajia, jotka toistivat puhujan sanomiset takakatsojienkin kuultavaksi.⁸⁹ Kun alueella oli useampia tällaisia kilpaa huutavia ihmisiä, melusaaste oli varmasti taattua. Forumilla oli myös runonlausuntoja, ja Martialis kertoo forumin kaikuvan omien runojensa lausunnoista.⁹⁰

Meluisat oikeudenkäynnit esiintyvät usein epigrammien maailmassa. Martialis valittaa esimerkiksi 1. kirjassaan Aeliuksen huutavan oikeudenkäynnissä. Aeliuksen huuto kuvautuu huonossa valossa sen takia, että hän huutaa epäkohteliaasti väärään aikaan ja muita keskeyttäen.⁹¹ Forumit kuvautuvat kaiken kaikkiaan erityisen äänekkäinä tiloina. Kuitenkaan tapa, millä Martialis näitä tiloja kuvaa, ei ole luonteeltaan yhtä pessimististä kuin yöaikaan tapahtuvan äänimaailman arvottaminen. Martialis ei kuvaa forumin kuulomaisemaa ainoastaan huutavien ihmisten kautta, vaan siellä saattoi kuulla myös rahan kilinää ja suukkojen ääniä.⁹² Kummatkin ääniesimerkit edustavat sosiaalisen statuksen ääniä, eliitille ominaisia tervehdyssuukkoja ja rahaa. Eliitille ominaisten ääniärsykkeiden esiintyminen ei liene sattumaa, sillä forumit olivat kaupunkikuvassa tärkeitä poliittisia tiloja.⁹³ Forumilla äänet liittyivät pitkälti nimenomaan eliitin tuottamiin

⁸⁷ Mart. 7.95.

⁸⁸ BRADLEY 2014b, 4–5. Nenästä sojottava jääpuikko esiintyy myös runossa Mart. 7.37.

⁸⁹ ALDRETE 2014, 63.

⁹⁰ Mart. 7.97.11.

⁹¹ Mart. 1.95. Ks. myös 1.97.

⁹² Mart. 1.76.

⁹³ BABLITZ 2018, 531; WALLACE-HADRILL 1992, 244. Ks. myös DUPONT 1992, 139.

ääniärsyksiin ja tämä voi mielestäni olla syy sille, miksi Martialis ei kuvaa niitä huonossa valossa. Tilat olivat tärkeitä roomalaiselle yhteiskunnalle.

Oikeudenkäynnit olivat todennäköisesti muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta vapaasti seurattavissa ja niitä usein kadulla ohi kävellessä jäätiin sekä katsomaan että kuulemaan. Näin näyttävillä oikeudenkäynneillä oli syynsä, sillä se kertoi kansalle hallinnon läpinäkyvyydestä: vääryydet tultiin korjaamaan. Näyttävät oikeudenkäynnit olivat myös tapa visualisoida eri sosiaaliluokkien eroja, sillä kansalaismiehet saattoivat ottaa osaa oikeudenkäynteihin tärkeässä roolissa ja muut kadulla olijat näkivät heidän olevan osana lakiprosessia. Oikeudenkäynnit olivat myös viihdyttävää katsottavaa ja kuultavaa, sillä niissä näki ja kuuli sekä retorisia kykyjä että verbaalisia loukkauksia.⁹⁴

Martialis mainitsee erään forumilla tapahtuneen negatiivissävytteisen aistikokemuksen, sillä siellä saattoi kuulla oikeudenkäynnissä huokailevia miehiä. Tämä on mainittu Martialiksen listauksessa, jossa hän itse kertoo olevan erilaisia pahalta haisevia asioita.⁹⁵ Tämä kertoo kuvauksen moniaistisesta luonteesta. Paitsi että oikeudenkäynneissä ilmeisesti syytetyn asemassa olevat miehet dramaattisesti ja kuuluvasti huokailivat, Martialiksen kuvaamana heidän pahempi syntinsä oli se, että heidän hengityksensä haisi. Martialikselta ei näytä liikenevän sympatiaa kyseisiä miehiä kohtaan, jotka näennäisesti kahdella eri aistiärsykkeellä pilaavat tämän kuvailtua kaupunkimaisemaa. He myös esiintyvät forumilla nimenomaan syytetyn asemassa, jolloin Martialis voi erottaa nämä erilliseksi sosiaalisesti alemmaksi ryhmäkseen, jotka todennäköisesti ovat syytöksensä ansainneet.

Todennäköisesti oikeudenkäynnissä huokailevien miesten hengityksen haju on viittaus näiden salattuihin epämoraalisiin seksuaalitoimintoihin. Martialis nimittäin useassa runossa vihjaa pahan hengityksen johtuvan kohteiden *fellatorin* tai *cunnilinguksen* tavoista, joka tarkoittaa suuseksiä antavaa osapuolta.⁹⁶ Tällaisen syytös oli yleistä sekä Catulluksella että Martialiksella, joilla esiintyy usein suuhun liittyvää seksuaalista huumoria. Suun ajateltiin olevan potentiaalinen moraalisen saasteen paikka ja hengityksen haiseminen viittasivat roomalaisessa huumorissa vahvasti oraaliseksiin

⁹⁴ BABLITZ 2018, 533, 535–536.

⁹⁵ Mart. 4.4.8.

⁹⁶ Mart. ks. esim. 10.3, 11.30, 12.85. Ks. myös TONER 2014, 7.

harjoittamiseen. Epämiellyttävien kehon hajujen pilkka oli yleinen aihe satiirissa, kuten myös yritys peittää näitä hajuja parfyymillä. Parfyymillä saatettiin peitellä omaa todellista sosiaalista statustaan, kuten myös epämoraalisuuttaan.⁹⁷ Jo aiemmin mainittua Zoilusta ja Linusta Martialis pilkkaa näiden fellatorin tai cunnilinguksen tavoista.⁹⁸ Tämä oli varmasti osasyynä Martialiksen inhoon aamusuukottelijoita kohtaan: ei voinut tietää, missä näiden suu oli aiemmin ollut.

Martialis mainitsee erään pahanhajuisen naisen, Bassan, 4. kirjan runossaan. Mittavan pahalta haisevien asioiden listauksen mukaan hän muun muassa moitti tämän haisevan kuin kahteen kertaan purppuraksi värjätty villa.⁹⁹ Kahteen kertaan värjätty kangas piti värinsä paremmin ja oli kirkkaampi, joten se oli kalliimpaa. Kuitenkin tämä myös lisäsi kankaan hajua, sillä purppura tuotettiin merietanoista, jonka vuoksi tämän väriset vaatteet haisivat todennäköisesti kalalta, kuten myös virtsalta. Purppura sanana ei tarkoittanut ainoastaan keisarien käyttöön varattua purppuran sävyä, vaan useita eri värejä punaisen ja sinisen väliltä. Nämä olivat erityisesti naisten suosiossa ja ne nähtiin nimenomaan naisellisena värinä.¹⁰⁰ Eri värit oli varattu eri sosiaaliluokkien käytettäväksi ja ne erottivat kantajansa kadulla näyttävästi tietyn ryhmän edustajaksi.

Vastaavanlainen hajujen esimerkkilistaus on hajujen kuvauksissa yleistä kirjallisuudessa. Haju on luonteeltaan vaikeasti kuvailtavaa ja herkästi katoavaa, eikä niille ole ainakaan eurooppalaisissa kielissä tarjolla tarkkoja nimityksiä. Mittava hajulistaus korostaa satiirikon genren alatyylisyyttä, sillä mitä edemmäs listaa lukee, sitä saastuneemmalta negatiivisen hajukokemuksen vuoksi sekä lukija että runojen persona vaikuttavat.¹⁰¹ Vaara saastumisesta oli yleisesti läsnä satiirikkojen teksteissä. Satiirikkojen personat kuvautuvat paheita vihaavina, mutta päästäkseen näyttämään näistä esimerkkejä lukijoille, he joutuvat aktiivisesti etsimään ja kuvaamaan eri paheita. Läheisyys paheeseen oli vaarassa saastuttaa myös runoilijan itsensä. Tämä oli yleinen satiirissa esiintyvä paradoksi.¹⁰²

⁹⁷ ALLEN 2015, 23–24; MORENO SOLDEVILA 2014, 114; DUBOIS 2010, 122; RICHLIN 1992, 69.

⁹⁸ Ks. Zoilus fellatorina Mart. 11.30 ja Linus 2.54, 7.10.1, 11.25.

⁹⁹ Mart. 4.4.6.

¹⁰⁰ BRADLEY 2014a, 197; MORENO SOLDEVILA 2014, 117; WALLACE-HADRILL 2014, 85; BRADLEY 2009, 196–197; HENRIKSÉN 1998b, 62. Ks. myös DUPONT 1992, 260.

¹⁰¹ ALLEN 2015, 112; CLASSEN & HOWES & SYNNOTT 1994, 3. Ks. toinen Martialiksen kuvaama haiseva nainen myös Mart. 6.93.

¹⁰² PLAZA 2006, 25.

Martialiksen mittavan hajulistauksen kohteiden sukupuoli ei liene sattumaa, sillä antiikin lääketieteellisissä teksteissä naisia pidettiin biologisten ominaisuuksiensa vuoksi miehiä haisevampana sukupuolena. Tämän sanottiin johtuvan siitä, että naiset tuottavat keskimäärin miehiä enemmän eritteitä, kuten kuukautisveri ja rintamaito, jotka koettiin haisevina.¹⁰³ Näin siis biologisten sukupuolen piirteiden avulla saatiin vahvistettua sosiaalisia eroja naisten ja miesten välillä hajustereotypian avulla.

Rooman katuelämä ei kuitenkaan tarjonnut ainoastaan ikäviä hajukokemuksia. Martialis luettelee useamman kaupungissa esiintyneen hyväntuoksuisen asian: Capitoliumin eliitin tuoksuilla prässätyt vaatteet, käsissä lämmitetty pihka, kaupungin puutarhojen ja jumalten suitsukkeiden täyteisten alttarien tuoksu. Martialis itse arvottaa listauksen asiat hyvinä tuoksuina, sillä hän vertaa näitä kaikkia ilmeisesti tämän kanssa yön viettäneen pojan hyväntuoksuisiin aamuisiin suudelmiin.¹⁰⁴ Kyseiset alueet – puutarhat, temppelit ja Capitolium – olivat katukuvassa tunnettuja hyvästä tuoksustaan. Suurimmat, parhaimmat ja kauneimmat puutarhat löytyivät toki keisarin palatsista.¹⁰⁵

On huomionarvoista, että suuri osa Martialiksen listan hyväntuoksuisista asioista ovat luonteeltaan ylellisiä. Vaatteiden prässäys oli eliitille ominainen tapa, ja Germaniasta kuljetettu pihka tunnettiin paitsi miellyttävän hienostuneesta tuoksustaan, myös kalliista hinnastaan. Pihkaa lämmitettiin käsissä, jotta tämän tuoksu tarttuisi niihin.¹⁰⁶ Martialis mainitsee nimenomaan neitsyen lämmittävän käsissään mainittua pihkaa,¹⁰⁷ mikä mielestäni viittaa Martialiksen tuntien siihen, että ei edes seksuaalimoraalinen epäpuhtaus ollut päässyt tämän tuoksua pilaamaan saasteellaan. Martialis kuvaa siis jälleen seksuaalimoraalin tärkeyttä aistikuvausten kautta. Kyseiset tuoksut todennäköisesti olivat konkreettisesti läsnä katukuvassa, mutta Martialiksen päämäärä näyttää jälleen olleen korostaa sosiaaliluokkien eroja ja teksteissään yleisesti esiintynyttä seksuaalimoraalin teemaa.

¹⁰³ TOTELIN 2014, 24.

¹⁰⁴ Mart. 11.8.5–11. Katso myös KAY 1985, 81, 85.

¹⁰⁵ POTTER 1999, 180; CLASSEN & HOWES & SYNNOTT 1994, 17.

¹⁰⁶ DALBY 2000, 217; KAY 1985, 84.

¹⁰⁷ Mart. 11.8.6.

Mainitun pojan hyväntuoksuiset aamusuudelmat ovat mielenkiintoinen lisäys runoon. Jos kyseinen poika olisi seksuaalimoraaliltaan saastunut, siis fellator, tämän hengitys ei Martialiksen kuvaamassa epigrammimaailmassa tuoksuisi, vaan kuvattaisiin haisevana. Tämä saattoi Martialiksen topokset tuntien olla tapa korostaa sitä, että hänen orjansa seksuaalimoraali on puhdas. On myös mielenkiintoista, että kaikki listauksen seikat ovat eliitille ominaisesti kalliita, mutta ne vertautuvat nimenomaan orjapojan hengitykseen. Tällainen orjapoikien idealisointi oli kyllä satiirille ominaista ja paradoksi on selitettävissä sillä.¹⁰⁸ Tässä tapauksessa orjapojan ihannointi tapahtuu muutoin Martialiksen pilkkaaman hengityksen kautta, aivan kuin hän pelaisi lukijan odotushorisontin kanssa.

Martialis kertoo laitteesta, jolla eliitin vaatteet, erityisesti silkki, prässättiin ja hajustettiin. Tämän oli tarkoitus myös saada silkki kiiltämään hyvän tuoksunsa lisäksi. Keisarinnan prässätyt ja hajustetut silkit saavat myönteisen huomion runoilijalta, kun taas 2. kirjan vaatteensa prässännyttä miestä Martialis pilkkaa prameilevana ja turhantärkeänä.¹⁰⁹ Martialis pilkkaa 3. kirjassaan kadulla tapaamaansa Cotilusta – “hienoa miestä” – joka saa runoilijan pilkan osakseen tämän ilmeisen epämiehekkyyden takia. Martialis toteaa ivallisesti kyseisen hienon miehen tuoksuvan balsamilta ja kanelilta.¹¹⁰ Tämä viittaa parfyymien käyttöön. Kaneli oli erityisen kallis mauste antiikin Roomassa, jota ei käytetty juurikaan ruuanlaitossa. Tämän käyttö oli rajattu lääkkeisiin, uhrauksissa käytettäviin suitsukkeisiin, hautajaisiin ja parfyymeihin. Joidenkin hajuvesien tuomitsevien Rooman eliitin keskuudessa hajuvedet leimattiin feminiinisenä käytäntönä.¹¹¹ Sukupuolistereotypiat olivat jälleen erilaisia hajujuon suhteen.

Rooman valtakunnan itäosista kulkeutuneet uudet eksoottiset tuoksut otettiin eliitin keskuudessa ristiriitaisin tunnelmin vastaan. Niiden käyttö oli laajalle levinnyttä, mistä kertoo useat arkeologiset hajuvesipullolöydöt. Kuitenkin eräiden moralistien, kuten myös teräväkielisten satiirikkojen, toimesta tämä tuomittiin joko barbaarisena tai feminiinisenä käytäntönä. Plinius tuhahtaa parfyymien käyttäjien ansaitsevan kuoleman ja Seneca taas kaipaa hajumaailman tiimoilta takaisin Rooman hyvälle vanhoille päiville, jolloin miehet

¹⁰⁸ RICHLIN 1992, 34, 43–44.

¹⁰⁹ Mart. 11.8.5; 2.46.3. Ks. myös POLKUNEN 2000, 176; KAY 1985, 84.

¹¹⁰ Mart. 3.63. Ks. myös POLKUNEN 2000, 94.

¹¹¹ HOLMES 2010, 175; DALBY 2000, 198.

haisivat sodalta, miehekkyydeltä ja kovalta työltä. Parfyymit olivat kaiken kaikkiaan ei-roomalaisia, idän luksuksen huonoa vaikutusta.¹¹² Idässä asuvat Rooman naapurit kuvautuvat siis roomalaisen eliitin keskuudessa epämoraalisina liiallisen luksuksensa takia, mikä konkretisoituu näiden hajuvesien liiallisuudessa.

Parfyymien käyttöä pilkattiin siitäkkin syystä, että sillä katsottiin ihmisten peittelevän jotain pahoja hajuja, jotka kertovat kehon ja moraalin epämääräisestä tilasta. Eri taudit, kyseenalainen moraalit ja sosiaalinen status olivat kaikki peiteltävissä keinotekoisilla tuoksuilla. Todellista sosiaalista asemaansa peittelevän eliitin edustajan saattoi paljastaa tämän hajuvedestä, toisaalta taas lähes kaikkien oli mahdollista ostaa hajuvettä ja näin esittää sosiaaliselta asemaltaan korkeampaa kuin todellisuudessa oli.¹¹³ Hajujen avulla saattoi erottaa eri sosiaaliluokkia toisistaan, mutta parfyymit toimivat hajuaistin huijaajana. Sen lisäksi, että parfyymit edustivat moralistien näkökulmasta rappioittavaa ulkomaalaistaustaista luksusta, se myös sekoitti aistein tapahtuvaa ihmisryhmien erottelua.

Kaikki aistit makua lukuun ottamatta ovat vahvasti esillä Martialiksen katukuvauksissa. Näiden fokus on kuitenkin riippuvainen siitä, mikä kellonaika kussakin runossa on kyseessä. Kuuloaistin rooli korostuu silloin, kun Martialiksen persona koettaa saada yönsä nukuttua. Tällöin kuulokokemukset ovat luonteeltaan erityisen negatiivisia, kyseessä on jopa melusaaste. Vaikka kyseessä olisivatkin Martialiksen omakohtaiset kokemukset, niin tekstien tavoite on selkeästi myös korostaa aistikokemuksin tapahtuvaa sosiaalista erottelua. Melun lähteet ovat nimittäin pääasiassa alemman yhteiskuntaluokan kaupunkilaisia. Sen sijaan forumin äänimaisema kuvautuu suhteellisesti neutraalimpana, joskin täälläkin häiriötä aiheuttavan äänekkäät kaupunkilaiset ovat usein esimerkiksi syytettyjen asemassa olevia tai muuten epäkohteliaita yksilöitä.

Muun muassa Rooman kaupungin yöllistä aistimaisemaa tutkinut LINN on todennut, että roomalaiset arvostelivat toisiaan päivällä näköaistilla ja yöllä kuuloaistin avulla.¹¹⁴ Väite ei ole kuitenkaan niin mustavalkoisesti nähtävissä ainakaan Martialiksen katukuvauksessa. Yöllä ihmisten arvostelu tapahtui kyllä kuulon avulla, mutta vaikka

¹¹² Plin. *Nat.* 13.5.25; Sen. *Ep.* 86.12. Ks. HOLMES 2010, 175; POTTER 1999, 176.

¹¹³ ALLEN 2015, 119; BRADLEY 2014a, 196; HOLEST 2010, 175.

¹¹⁴ LINN 2014, 14.

päiväsaikaan näköaisti on suurena osatekijänä muiden ihmisten arvottamisessa, yhtä suuren osan saavat ihmisten läheisyyden vaativat aistit: tunto ja haju.

Miljoonakaupungin ihmishulinassa ihmisten henkilökohtainen koskemattomuus joutui väistämättä loukatuksi. Aistiärsykkeen lähikontaktin vaativat sekä tunto- että hajuaisti valjastettiin katukuvassa sosiaalisen aseman erottajan välineeksi. Rooman eliitti pyrki eristämään itsensä kaupungin epämiellyttäviltä aistikokemuksilta eri tavoilla. He pakenivat esimerkiksi katujen äänestä aistimaailmaa kaupungin ulkopuolisille villoille ja sosiaalisesta asemastaan riippuen pystyivät täysin välttämään katujen ihmisten ja mudan lähietäisyyden.

Martialis keskittyy pääasiassa negatiivissävyytteisiin asioihin katukuvauksissaan. Tämä oli satiirille tyypillistä. Paitsi että tällä tavalla hän pystyy keskittymään muiden ihmisten paheisiin ja niiden kuvaukseen, hän myös pääsee valittamaan klienttijärjestelmän tuottamista velvollisuuksista. Koska hän keskittyy pääasiassa muihin ihmisiin ja näiden arvottamiseen, hän pystyy toimimaan lukijoidensa moraalisenä opettajana ja tarjoamaan näille eläviä esimerkkejä siitä, millaisia olivat moraalittomat ihmiset.

2.2. Tuskantäyteistä viihdettä

Aamuisten patronuskierrostensa jäljiltä klienttimies suuntasi kulkunsa kohti päivän mahdollisia speaktaakkeliesityksiä. Varhaisen keisariajan Rooman kaupungissa nämä olivat hyvin yleisiä, jopa 100 päivänä vuodessa saattoi olla tarjolla eri speaktaakkelinäytöksiä.¹¹⁵ Käsittelen tässä luvussa pääasiassa amfiteattereiden esityksiä: gladiaattori- ja eläintaisteluja, kuten myös dramatisoituja teloituksia, ja viittaen näihin speaktaakkeleina. Martialis itsekin keskittyy pääosin näihin esityksiin.

Amfiteatterin esityksille oli tietyt kellonaikansa, jolloin eri näytöksiä esitettiin. Eläintaistelut tapahtuivat aamusta, teloitukset keskipäivällä, ja gladiaattorikisat loppuhuipennuksena iltapäivällä.¹¹⁶ Vaikka speaktaakkeliesityksiä ei järjestettykään joka päivä, niitä esitettiin säännöllisesti pitkin vuotta ja ne olivat oleellinen näyttämö klientin julkisen kuvan rakentamiselle ja sosiaaliselle erottelulle. Speaktaakkeleissa näyttäytyttiin sosiaalisen asemansa edustajina, seurattiin ajan poliittista ilmapiiriä, ja osallistuttiin poliittisen mielipiteen ilmaisuun pelkän viihtymisen lisäksi, kuten tulen tässä luvussa osoittamaan.

Päälähteenä Martialiksen speaktaakkelikuvauksiin toimii hänen varhaisin säilynyt teoksensa *De Spectaculis Liber*, jonka Martialis ilmeisesti antoi kiertoon juuri käyttöön vihityn Colosseumin avajaisten kunniaksi vuonna 80. Speaktaakkeli, *spectaculum*, tarkoittaa “jotain näkemisen arvoista” ja se juontuu katsomista tarkoittavasta sanasta, *spectare*. Sanana speaktaakkeli on pääasiassa näköaistiin viittaava, mutta katsojat eivät kokeneet esityksiä yksinomaan näköaistin turvin. Kyseessä oli vahvasti moniaistinen kokemus, jota voisi kuvata jopa aistien ylikuormitukseksi.¹¹⁷

De Spectaculis -kirjansa ensimmäisessä runossa Martialis ihastelee juuri käyttöön vihittyä Colosseumia, jonka hän kehuu ylittävän näyttävyydessään kaikki maailman ihmeet. Edes pyramidit tai Halikarnassoksen mausoleumi eivät vedä vertoja keisarin tarjoamalle uudelle amfiteatterille.¹¹⁸ Martialiksen kuvaamana Colosseum ei ainoastaan tule muiden ihmeiden rinnalle, vaan korvaa täysin kaikki muut.¹¹⁹ Fokus on Colosseumin

¹¹⁵ KOLOSKI-OSTROW 2014, 105.

¹¹⁶ POTTER 2018, 522; EPPLETT 2013, 523.

¹¹⁷ TONER 2013, 452; RIMELL 2009, 5.

¹¹⁸ Mart. *Sp.* 1.1–8.

¹¹⁹ FITZGERALD 2007, 38.

näyttävässä ulkoasussa, joka oli Circus Maximuksen rinnalla pääasiallisia esityspaikkoja pääkaupungin suureellisille speaktaakkeleille. Roomalaisen arkkitehtuurin taidonnäytteeseen mahtui yhteensä jopa 50 000 katsojaa, mikä päihittää jopa tuplaten koossaan muut ajan amfiteatterit. Keisari Vespasianuksen käynnistämä rakennusprojekti kesti kymmenen vuotta ja tämän seuraaja keisari Titus täytöntöönpani Colosseumin avajaisvuonna jopa 100 päivän edestä verisiä näytöksiä. Tänä aikana arviolta 5000 eläimen henki uhrattiin amfiteatterin näyttämölle ja yhteensä 3000 gladiaattoria taisteli yleisön nautinnoksi.¹²⁰

Speaktaakkeliesitysten katsojien rooli oli korostuneen visuaalinen. Katsojat koostuivat kaikista yhteiskuntaluokista ja he istuivat katsomossa sosiaalisen statuksensa saneleman sijainnin mukaisesti. Aivan yläriveillä, kauimpana areenasta, istuivat naiset ja orjat, kun taas 14 ensimmäistä riviä oli varattu senaattoreille ja ritariluokan edustajille. Istumapaikkansa ansiosta katsojien oli mahdotonta olla tietämättömiä omasta ja toisten yhteiskunnallisesta statuksesta. Monien toiveena myös saattoi esityksen näkemisen lisäksi olla itse näkyvillä sosiaalisen asemansa sanelemalla istumapaikalla, ja speaktaakkelit olivat tähän oiva paikka. Istumapaikat vaikuttivat myös katsomon värimaisemaan: edessä istuvilla oli päällään valkoista, joka muuttui sävyltään ruskeaksi mitä kauemmas eturivistä katsoi.¹²¹ Katsojat olivat visuaalisesti myös vaatteilla eroteltavissa, aivan kuten kadulla. Domitianus määräsi togien pitämisen speaktaakkeleissa pakolliseksi ja määrittäi ainoastaan valkoisen sallituksi väriksi purppuran ja punaisen lisäksi.¹²² Istumapaikan ja ylipäätään areenalla näyttäytymisen perusteella roomalaiset loivat jälleen omaa julkista kuvaansa ja areenan katsomossa ylläpidettiin erityisesti visuaalisesti ihmisten välistä sosiaalista eroa.

Vaikka teoriassa speaktaakkelien tarkoitus oli toimia vahvasti sosiaaliluokkia erottavana tekijänä, tämä oli myös klienttimiehen sosiaalisista tiloista se, jolloin luokkaeroja ja sosiaalisia odotuksia useimmiten rikottiin. Teloitusesitysten aikaan yleisö saattoi vaatia rikollisen armahdusta riippuen tämän näytöksessä nähdyistä käytöksistä, ja gladiaattorit saattoivat muuttua halveksituista sosiaalisista hylkiöistä sankareiksi. Speaktaakkeleissa

¹²⁰ FREEMAN 2004, 483–484.

¹²¹ TONER 2013, 453; HOLMES 2010, 175; EDWARDS 2007, 53–55; PARKIN & POMEROY 2007, 18–19. KYLE 1998, 3.

¹²² MORENO SOLDEVILA 2014, 104. Ks. valkoisia togia speaktaakkelien yleisössä myös Mart. 14.137, 4.2.4.

pyrkimys oli vaikuttaa vahvasti katsojan tunteisiin ja tällainen esiintyjien onnen radikaali muutos oli eräs spektaakkeleiden pääpiirteitä, joka oli tärkeässä roolissa tässä vahvojen tunteiden synnyttämisessä. Aistein tapahtuvaa kontrollointia rikottiin myös tietoisesti katsojien toimesta: jotkut eivät välittäneet istumajärjestyksestä ja rikkoivat tahallaan myös pukukoodistoa.¹²³ Martialis kertoo 5. kirjassa muun muassa Bassuksen rikkovan amfiteatterin vääränvärisillä vaatteillaan. Myös 4. kirjassa eräs Horatius on keisarin määräyksistä huolimatta pukeutunut valkoisen sijasta mustaan. Itse taivas vaikuttaa olevan keisarin puolella tässä asiassa ja lunta sataa Horatiuksen päälle muuttaen tämän muiden tapaan valkoiseksi.¹²⁴

Gladiaattoritaistelut ovat amfiteattereiden esityksistä nykypäivän näkökulmasta kenties tunnetuimpia. Antiikin Roomassa suhtautuminen gladiaattoreihin oli monimutkainen: gladiaattorien sosiaalinen status oli hyvin alhainen, he olivat *infames*, sosiaalisia hylkiöitä jotka olivat luopuneet kehonsa koskemattomuudesta gladiaattorivalansa sitomina. Tämä kehon koskemattomuus oli tärkeä korkean sosiaalisen statuksen merkittäjä. Toisaalta taas nämä ammattitaistelijat saattoivat olla aikansa juhlittuja julkisuuden henkilöitä, jotka edustivat roomalaisen maskuliinisen ja sotaisan ideaalin mukaista virtusta, taisteluosaamista ja itsekontrollia kuoleman kohtaamisessa. He saivat myös parhaimmillaan hyvin suurta palkkaa. Esitykset olivat yleisölle vaikuttavan visuaalisia esimerkillisiä tilanteita siitä, miten miehen tuli taistella, tappaa ja kuolla.¹²⁵ Stoalaiset filosofit usein ylistivätkin kisoja opetuksellisina demonstraatioina urheudesta ja stoalaisista ihanteista, kuten mielenlujuudesta ja itsekontrollista. Gladiaattoriesitysten ajateltiin iskostavan virtuksen arvoja katsojiin. Pliniuksen mukaan gladiaattorien taistelujen katsominen oli ylentävää ja jopa kaunista, vaikka gladiaattorit itsessään saattoivat olla orjia tai rikollisia.¹²⁶ Martialis kertoo useammasta spektaakkeleissa julkisuutta niittäneestä gladiaattorista.¹²⁷ Tämä kertoo hyvin ristiriitaisesta suhtautumisesta gladiaattorien sosiaaliseen statukseen.

On huomioitava, että gladiaattoritaistelut olivat esityksinä hyvin erilaisia verrattuna viihteellistettyihin teloituksiin. *Meridiani*, keskipäiväesitykset, sisälsivät tuomittujen

¹²³ TONER 2014, 17; POTTER 2006, 385–386.

¹²⁴ Mart. 5.23; 4.2.

¹²⁵ POTTER 2018, 523; POTTER 2006, 390, 399; EDWARDS 2007, 49, 53.

¹²⁶ KYLE 1998, 4; TORLONE 2013, 416. Plin. *Nat.* 33.1.

¹²⁷ Mart. *Sp.* 17.

rikollisten julkisia teloituksia. Eräs keskipäiväesitysten suosittu näytöslaji oli teatterimaiset väkivaltaiset teloitukset, *medi*, jotka seurasivat eri myyttien tarinoita johtaen usein rikollisen kuolemaan. Mytologisoidut teloitukset olivat suuressa suosiossa varhaisella keisariajalla. Neron valtakaudella nämä saivat erityisen suuren suosion, mutta niiden ei sanottu vetäneen vertoja Domitianuksen ja Tituksen järjestämiin vastaaviin, joita Martialis useassa runossaan käsittelee.¹²⁸

Näytäntöjen alkaessa esiintyjät löysivät itsensä varsin kolkosta tilanteesta: he olivat vapaaehtoisesti tai pakon edessä luopuneet koskemattomuudestaan ja heidän kehonsa altistuivat silmittömälle väkivallalle. Heidän sosiaalinen asemansa oli täysin toiseutettu riippuen esitysmuodosta. Kuolema ja välitön kuoleman uhka olivat jatkuvasti läsnä speaktaakkeliesityksissä. Amfiteattereissa tappamisen akti oli tarkoitettu yleisölle nähtäväksi, mutta sitä ei kuitenkaan tehty silmittömästi ja vailla motiiveja, vaan tappaminen ja kuolema pyrittiin ritualisoimaan ja merkityksellistämään. Kuolema amfiteatterissa oli tuhansien katsojien silmien edessä erityisen julkinen ja virallinen tapahtuma ja oikein tapahtuessaan sen oli tarkoitus toimia katsojille viihdyttävänä ja lohduttavana kokemuksena.¹²⁹ Roomalaiset viihteellistivät kuoleman, mutta kuolemisen tapaan suhtauduttiin vakavasti ja sen tuli tapahtua oikein. Areenalla tapahtuneesta kuolemasta teki hyvän se, kun se tapahtui keskellä näyttämöä kaikkien näkyvillä. Sen tuli olla myös mahdollisimman vähän aistiärsykeitä tuottava ja tapahtua oikealla tavalla ja oikeassa asennessa: rinta ulkona oikealle nojaten ja pää painuksissa. Peloton asenne lähestyvään kuolemaan, joka tapahtui mieluiten oman käden kautta teloituksen sijaan, oli syy sille, miksi myös filosofit arvostivat speaktaakkeliesityksiä.¹³⁰ Kontrolloitu ja mahdollisimman vähäeleinen ja -ärsykeinen ideaalikuolema toimi vahvana kontrastina speaktaakkelien ylikuormittavaan aistimaisemaan.

Ero katsojan ja katsottavan välillä oli amfiteatterissa tärkeä sosiaalisen eron merkittäjä. *Spectator* oli roomalaisten mukaan valvoja, tuomari ja asiantuntija. Ideaaliroomalainen ei esiintynyt speaktaakkeleissa, vaan katsoi niitä.¹³¹ Eräs keskipäivän esitysten tuomittu sai Martialiksen kuvaamana statuksensa ylennyksen, kun hänestä tulee katsottavan sijaan

¹²⁸ EPPLETT 2013, 524–525; FITZGERALD 2007, 52–53; KYLE 1998, 3.

¹²⁹ KYLE 1998, 2.

¹³⁰ TONER 2014, 14; TONER 2013, 455; TORLONE 2013, 416.

¹³¹ BRUNET 2013, 479; BARTON 2002, 221.

oman esityksensä katsoja. Hän on joutunut esittämään Muciusta, jonka esityksen kliimaksi oli oman kätensä työntäminen liekkeihin. Esiintyjä suhtautui asiaan ilmeisen tyynesti ja päätyi muiden tapaan katsomaan kivuliaasti palavaa kättään. Martialiksen persona vaikuttaa olleen erityisen vaikuttunut tästä esiintyjän suhtautumistavasta kohtaloonsa ja kehuu tätä tämän tyyneydestä.¹³²

Toisaalta taas 10. kirjassa esiintyy jälleen toinen Mucius, joka joutuu samaan tapaan työntämään kätensä liekkeihin. Vaikka tämä suhtautuu kohtaloonsa ilmeisesti yhtä tyynesti kuin aiempi Mucius, Martialiksen persona ei aiempaan tapaan kuvaudu vaikuttuneena. Hänestä olisi urheampaa kieltäytyä laittamasta kättään tuleen lainkaan.¹³³ Martialis siis pilkkaa sitä, että Muciuksen esittäjä on antanut kehonsa näin pahasti runneltavaksi, kun hänellä olisi ollut mahdollisuutena myös filosofien arvostama itsemurha. Tämä kyseinen esittäjä ei saa verrokkinsa tavoin statuksensa ylennystä katsojaksi, vaan sitä alennetaan entisestään vihjaamalla tällä olleen moraalisesti parempikin vaihtoehto valittavana. Kenties rikollinen oli muuten käyttäytynyt tavalla, joka ei miellyttänyt katsojia. Kaiken kaikkiaan suhtautuminen rikollisten kohtaloihin katsojien puolesta oli ilmeisen ailahtelevaa.

Martialis on keskipäivän esitysten tärkeä lähde Suetoniuksen ohessa.¹³⁴ Hän keskittyy useaan keskipäivän näytäntöön *De Spectaculis Liber -kirjassaan*, mikä osaltaan kertoo Martialiksen personan sosiaalisesta ja moraalisesta asemasta. Kun esimerkiksi korkeaa eliittiä edustanut Seneca kieltäytyi katsomasta moraalittomina pitämiään keskipäivän esityksiä, Martialis oli keskipäivällä katsomossa muiden teloitusesityksistä nauttivien katsojien kanssa. Hän kuvaa erästä teloitusesitystä kuivan humoristisesti: “Daedalus, kun Lucanian karhu sinua noin repii, kuinka toivotkaan että sinulla nyt olisi siipesi.”¹³⁵ Martialis kutsuu teloitettavaa rikollista tämän oman identiteetin pyyhkien mytologian Daedalukseksi, jonka myyttistä kuolemaa teloitusnäytös pyrki imitoimaan. Martialis leikittelee jyrkillä sosiaalisen statuksen muutoksilla: sankareista, kuten Daedaluksesta, tulee juhlistujen henkilöiden sijaan speaktaakkeliä näyttämöllä uhreja.¹³⁶ Kyseinen Daedaluksen esitys oli varmasti vahvasti eri aisteilla koettava kokemus: areenalla oli sekä

¹³² Mart. 8.30.

¹³³ Mart. 10.25.

¹³⁴ EPPLETT 2013, 520.

¹³⁵ Mart. *Sp.* 10 (8).

¹³⁶ RIMELL 2009, 61–62.

visuaalisesti näyttävä että kuuluvasti hyökkäävä karhu, kuten myös tämän raatelema uhri. Veret ja ruumiinosat pyrittiin Colosseumilla poistamaan näyttämön alaiseen viemäriverkostoon, mutta näiden tuottama haju oli varmasti mittava ja tämä todennäköisesti levisi kaupungissa monen korttelin verran.¹³⁷

Martialiksen kuiva huumorilla suhtautuminen kertoo väkivaltaisen kuoleman katsomisen tavallisuudesta, kuten myös tämän kirjojen pääasiallisesta lukijakunnasta. Humoristisesti teloitettavan veriseen kohtaloon suhtautuminen kertoi myös tämän täydellisestä toiseuttamisesta. POLKUNENKIN huomauttaa, että Martialis ei moralisoi tai tuomitse amfiteatterin esityksiä, sillä runojen lukijakunta oli tavallinen kansa ja keisari, ja nämä taas olivat speaktaakkeliä pääasiallista katsojakuntaa.¹³⁸ On vaikea sanoa, mitä mieltä Martialis itse oli amfiteatterien esityksistä. Väkivaltaiset ja verellä mässäilevät esitykset kirvoittivat usein moraalifilosofien sanansäilää, mutta Martialis kuvaa näytöksiä lähinnä katsojan roolissa. *De Spectaculis* -kirjassaan Martialiksen persona onkin lähes näkymättömissä. Hän on osa katsojia, joka muiden tapaan ihastelee sekä keisaria että keisarin tarjoamaa viihdettä.¹³⁹ Oli hän mitä mieltä näytöksistä tahansa, hän pyrki teksteillään luomaan kuvaa siitä, miten hänen pääasiallinen lukijakuntansa todennäköisesti esitykset näkivät ja kokivat.

Seneca kertoo palaavansa kotiin vähemmän ihmismäisenä (*inhumanior*) vietettyään keskipäivän teloitusesityksessä, missä yleisö vaati murhanhimoisena puolustuskyvyttömien rikollisten erinäisiä teloitustapoja. Hän kyseenalaistaa katsojien oikeuden vaatia suoranaisia murhia. Rikolliset kenties olivat murhanneet, mutta mikä teki yleisöstä oikeutetun katsoa ja vaatia mitä julmimpia teloitustapoja.¹⁴⁰ Seneca siis kyseenalaisti teloitettavien väkivaltaisen toiseuttamisen katsojien moraalista huolestuneena. Näkemys esitysten epämoraalisuudesta ei sinänsä kummunnut empatiasta tuomionsa saaneita rikollisia kohtaan, vaan huolesta katsojien moraalintilasta.¹⁴¹ Myös Martialiksen esittämä humoristinen asenne teloitettavien kohtaloon sopii siis Senecan kuvaaman kuuluvan pilkan kanssa. Teloitettaviin suhtauduttiin ivallisesti ja yleisö ilmeisestikin ilmaisi näitä tunteitaan hyvinkin vokaalisesti. Teloitettava erotettiin

¹³⁷ KOLOSKI-OSTROW 2014, 104–105.

¹³⁸ POLKUNEN 2000, 119.

¹³⁹ FITZGERALD 2007, 34.

¹⁴⁰ Sen. *Ep.* 7.2–5. Ks. MCLEAN 2013, 579–580.

¹⁴¹ KYLE 1998, 3–4.

vahvasti sosiaalisesti omaksi ryhmäkseen, joka ansaitsi paitsi väkivaltaisen kuolemansa, myös katsojien äänekkään pilkan.

Teloitettujen kehojen häpäisy oli osa täydellistä toiseuttamista. Näiden kehojen väkivaltainen kohtelu symboloi yhteiskunnan arvojen vahvistamista, mitä vastaan teloitettavat olivat rikkoneet. Heidän ei ajateltu ansaitsevan kuoleville ja ruumiille tyypillisiä henkisiä ja moraalisia käytänteitä, kuten hautaamista. Hautaamisen evääminen oli roomalaisessa yhteiskunnassa armoton kuoleman jälkeinen tuomio. Speaktaakkeleiden esiintyjäuhrit olivat täten sosiaalisesti eriarvoisia myös kuolemassaan.¹⁴² Teloitettujen ajateltiin ansaitsevansa tuomionsa, sillä heidät oli vahvasti toiseutettu, vaikkakaan aina teloituksen syy ei ollut katsojille tiedossa. Esimerkiksi myyttistä kätensä polttaneen Muciuksen rikosta *Martialis* ei edes halua tietää, sillä tämä hoiti esityksensä kunnialla.¹⁴³ Myös toisessa runossa *Martialis* ei tiedä rikollisen tekoa, hän arvailee tämän joko tappaneen isänsä tai omistajansa, ehkä hän oli ryöstänyt temppelin tai oli tuhopolttaja. Niin tai näin, *Martialis*ksen persona näkee tämän ansaitsevan tulevan karhun raatelemaksi.¹⁴⁴ Lähtökohtainen oletus oli, että kaikki teloitettavat ansaitsivat kohtalonsa, vaikka teloitusten syy olikin usein pimennossa.

On oleellista ymmärtää gladiaattori- ja teloitusesitysten erot myös esiintyjien sosiaalisen aseman kannalta. Gladiaattorikisoissa kummatkin osapuolet olivat koulutettuja taistelijoita, jotka esittivät yleisölle taistelun taitoa. Kuolema oli esitysten mahdollinen, mutta ei mieluinen päämäärä. Joskin kuoleman mahdollisuus vaihteli gladiaattorin kokemuksen mukaan. Aloitteleva gladiaattori kuoli suurella todennäköisyydellä joko ensimmäisessä tai toisessa taistelussaan.¹⁴⁵ Teloituksissa sen sijaan näytöksen tarkoitus ei ollut katsoa taidokasta taistelua, vaan nähdä oikeuden tapahtuvan rikollisten teloitusnäytöksissä. Teloitettavat oli vahvasti toiseutettu, mutta gladiaattorit saattoivat olla samaistuttavia hahmoja.

Martialis käyttää amfiteatterin melua vertauskuvana meluisasta tilasta, erityisesti silloin, kun yleisö on suuren tunnereaktion vallassa: kun altavastaja on voittamassa.¹⁴⁶ Myös

¹⁴² TONER 2013, 454; HOPE 2010, 37; KYLE 1998, 128–129, 131.

¹⁴³ Mart. 8.30.

¹⁴⁴ Mart. *Sp.* 9 (7).8–11.

¹⁴⁵ DUNKLE 2013, 386; POTTER 2006, 391.

¹⁴⁶ Mart. 9.68.7–8.

tasapuolinen gladiaattorien taistelu sai yleisössä aikaan erityisen suurta melua.¹⁴⁷ Ideaalisti amfiteatterin melu ei koostunut pelkästään kaoottisesta huudosta katsojien toimesta, vaan äänimaailma pyrittiin pitämään järjestäytyneenä. Yleisön ei odotettu satunnaisesti huutavan halunsa mukaan, vaan tällekin oli oma kaavansa: taputusten ja jalan polkemisten tuli tapahtua tietyssä rytmissä ja oikeana aikana. Oikea aika viestitettiin yleisölle erilaisilla aistimerkeillä, kuten huiluilla tai trumpeteilla. Tacitus kertoo kaupungin ulkopuolisista maalaisista, jotka tulivat tietämättömyydellään pilaamaan kaupunkilaisen järjestäytyneen äänimaiseman omalla kaoottisella, epärytmisellä ja väärään aikaan tapahtuvalla suosionosoituksellaan.¹⁴⁸ Tällä tavalla kaupunkilaiset ja maalaiset erotettiin toisistaan näiden tuottamalla melulla: stereotyyppisesti kaupunkilaisilla se oli järjestäytyntä, maalaisilla kaoottista. Tieto oikeanlaisesta melusta erotti kaupunkilaisen sosiaalisen statuksen korkeammaksi maalaisiin verrattuna.

Jos kisojen järjestäjä, yleensä siis keisari, halusi yleisön pysyvän puolellaan, hän ei voinut mielivaltaisesti teloituttaa ketä tahansa. Teloitusten tuli edes näennäisesti toimia Rooman yhteiskunnan hyväksi. Neron sanottiin tapattavan kristittyjä omana verenhimoisena huvinaan, mikä synnytti Tacituksen mukaan teloitusta seuranneissa katsojissa sääliä uhreja kohtaan. Tacitus korostaa katsojien hiljaisuutta.¹⁴⁹ Teloitusnäytöksistä tuttu pilkallinen äänimaisema loisti siis poissaolollaan. Teloitettavien ei katsottu ansaitsevan tuomiotaan, joten teloitusta vaativan sosiaalinen status kärsi. Lopputulos ei siis ollut haluttu eikä mitenkään yhteisöä hyödyttävä. Toki on huomioitava, että tämä voi olla Tacituksen tyylikeino maalata Nerosta huonoa keisaria, eikä tämä välttämättä edusta historiallisesti todenmukaista tapahtumaa. Tämä kuitenkin kertoo aistikokemusten erosta riippuen siitä, koettiinko katsottavan kuolema oikeudenmukaisena. Tällä taas todennäköisesti oli juurensa todellisissa tapahtumissa.

Spektaakkeliä aistimaisemaa tutkittaessa on mielestäni olennaista kysyä, olivatko katsojien spektaakkeleissa kokemat vahvat tunnereaktiot johdatettavissa empatian kautta katsojien itsensä tuntokokemukseen. Empatian välityksellä, itsensä asettamisella toisen asemaan, ihminen kokee näkemänsä kivun omassa kehossaan, aivan kuin hän itse olisi

¹⁴⁷ Mart. Sp. 31 (27; 29).3.

¹⁴⁸ Tac. Ann. 16.5. Ks. ALDRETE 2014, 65; TONER 2014, 13; TONER 2013, 453.

¹⁴⁹ Tac. Ann. 15.44.

teon kohteena.¹⁵⁰ Kuoleman ja väkivallan katsomisen akti on kulttuurista riippumatta kokemuksena vahva. Erityisen vahvaksi kokemuksen tekee se, jos kuolema on ennenaikainen, pakotettu ja epäluonnollinen.¹⁵¹ Amfiteatterin esityksissä kuolemat olivat kaikkea näitä, joten nämä varmasti synnyttivät katsojissa vahvoja tunnereaktioita.

Antiikissa oli käsitys katseen ja tunnon yhteistyöstä. Antiikin synestesiaa tutkivan PORTERIN mukaan voidaan sanoa, että ajan visuaalisen teorian mukaan näkeminen tarkoitti myös tämän koskettamista.¹⁵² Antiikin aistihistoriaa näön kautta tutkivan SQUIREN mukaan katsomisen akti oli vastavuoroista. Katsominen oli kaksisuuntainen prosessi, joka altisti katsojan itsensäkin ulkopuolisille voimille, jotka saattoivat vaikuttaa tämän kehoon.¹⁵³ Tämä havainto voi mielestäni merkitä sitä, että empatiakivun käsite oli tuttu roomalaisillekin. Erityisesti spektaakkeliin kontekstissa tulee esille tyypillinen tunteiden ja aistien historian yhdistyminen. Kipu, tuska, kärsimys ovat paitsi vahvasti fyysisesti aistittavissa, myös tunnettavissa erityisesti empatian kautta.¹⁵⁴

Mutta tunsivatko roomalaiset varsinaista empatiaa pahoin mutiloituja esiintyjä kohtaan? Kuten Tacituksen tekstistä käy ilmi, näin kyllä oli mahdollista tapahtua. Tämä kuitenkin nähdäkseni vaati sen, että katsojat eivät täysin toiseuttaneet esiintyjä. Näin spektaakkelit olivat tunnolla koettava kokemus myös katsojille itselleen, jos he kokivat katsomisen kohteen samaistuttavana henkilönä. Tämä ei ollut asian laita useinkaan teloitusnäytösten yhteydessä, sillä teloitettavien yleisesti oletettiin ansaitsevan kohtalonsa. Myös vaikutelma teloitettavien kuoleman oikeudenmukaisuudesta vaikutti siihen, miten katsojat suhtautuivat näkemäänsä kuolemaan. Sen sijaan gladiaattorit olivat hyvinkin todennäköisesti samaistuttavia henkilöitä. Näin siis paitsi katsottava, myös katsoja koki esityksissä suuria tunne- ja tuntokokemuksia.

Suurista tunnereaktioista johtuen empatian aiheuttama kipu ei kuitenkaan ollut ainoa katsojien tuntokokemus. Äärimmäisen kivun katsominen saattoi synnyttää katsojissa myös seksuaalista nautintoa. Ovidius kertoo *Ars Amatoriassa*, että katsoja kokee esiintyjille aiheutetut haavat kuin itse omassa kehossaan. Hänen mukaansa tämä siis oli

¹⁵⁰ CLASSEN 2005, 110.

¹⁵¹ KYLE 1998, 1.

¹⁵² PORTER 2014, 16.

¹⁵³ SQUIRE 2016, 25.

¹⁵⁴ JOHNSON & SALMI 2013, 88.

oiva paikka seksiseuran löytämiselle. Kipu ja nautinto yhdistyvät empatian kokemuksessa amfiteatterissa, ja tämä ilmenee eräänlaisena masokistisena nautintona.¹⁵⁵ CLASSENIN mukaan kivun tutkimus on ollut pitkään tutkijoiden suosiossa, kun taas nautinnon tutkimuksen merkitystä on usein ylenkatsottu. Kyseiset kokemukset on helppo nähdä täysin toisistaan erillisinä, mutta kipu ja nautinto kuitenkin limittyvät toisiinsa ja näiden rajat voivat hämärtyä. Tämä seikka olikin tärkeä huolenaihe roomalaisille kirjoittajille, sillä nautinnolle antautuminen speaktaakkeleissa käsitettiin ongelmallisena ilmiönä.¹⁵⁶ Tämä vaikuttaisi olleen totta myös speaktaakkeleissa ja empatia on jälleen suuressa roolissa myös nautinnon kokemuksessa.

Katsomo oli Martialiksen kuvaamana täynnä eri Rooman provinsseista, ja ulkomailta, saapuneita ihmisiä. Martialis erottaa katsomon ihmiset aistikuvausten kautta omiksi ryhmikseen: sarmaatit juovat lapsuudesta saakka hevosen verta, egyptiläiset Niilin vettä. Sugambreilla on oma hiustyyhinsä, samoin etiopialaisilla. Näiden katsojien tuottama äänimaailma oli monimuotoinen, joka kuitenkin kisojen alkaessa muuttui yhdeksi.¹⁵⁷ Viittaus yhdeksi muuttuvasta äänestä kuvaa speaktaakkeleille tuttua yleisön yhtenäistä huutoa. Runon tarkoitus on todennäköisesti myös kertoa Rooman imperiumin suuruudesta. Imperiumin kaukaisimmatkin periferiat ovat roomalaistuneita ja osana pääkaupungin kuvaa, myös heidän moninainen kielensä yhtenäistyy osaksi roomalaista äänimaisemaa.¹⁵⁸ Ulkomaalaisten sosiaalinen asema muuntui siis amfiteatterissa roomalaiseksi ja tämä tapahtui paitsi katseen kohteen, myös äänen kautta.

Martialis osoittaa erään runonsa kaukaa saapuneelle katsojalle, joka on tullut näkemään ensimmäisen meritaistelunsa. Hän vakuuttaa ulkomaalaiselle näyttämön todella täytettävän vedellä, vaikka se uskomattomalta kuulostaakin.¹⁵⁹ Pelkkä asiasta kuuleminen siis oli Martialiksen mukaan ihmetystä herättävää. Lavastettuja meritaisteluja, *naumachia*, esitettiin lähes yksinomaan Rooman kaupungissa. Varhaisella keisariajalla kansalla ei ollut juurikaan suoraa kosketusta sotaan, joten tällaiset esitykset olivat suureellinen visuaalinen muistutus roomalaisista sotaisista ihanteista ja yhteiskunnallisista tavoitteista. Esityksissä saattoi nähdä tuhansien sotavankien tai

¹⁵⁵ EDWARDS 2007, 63. Ovid. *Ars*. 1.166.

¹⁵⁶ TORLONE 2013, 413; CLASSEN 2005, 109.

¹⁵⁷ Mart. *Sp.* 3.

¹⁵⁸ RIMELL 2009, 64; FITZGERALD 2007, 41–42; EDWARDS 2007, 53.

¹⁵⁹ Mart. *Sp.* 27 (24).

oikeudessa tuomittujen joko tappavan toisiaan tai hukkuvan.¹⁶⁰ *Martialis* korostaa nimenomaan keisarin tarjoavan nämä hämmästyttävät meritaisteluesitykset.¹⁶¹

Gladiaattoriesitysten synnyllä oli uskonnollinen merkitys, sillä ne olivat alun perin osana hautajaisriittiä. Näitä gladiaattoriesityksiä tarjoavia juhlia kutsuttiin termillä *munera*, ja ne yhdistyivät tasavallan ajan jälkeen osaksi *ludia*, muun muassa kilpa-ajaja tarjoavia juhlia. Juhlat olivat Augustuksen monopolisoinnin jäljiltä pääasiassa keisariperheen kustantamia ja katsojille täysin ilmaisia.¹⁶² Uskonto ja politiikka yhdistyivät vahvasti speaktaakkeleissa. Julius Caesar deitifoitiin ja Augustuksesta lähtien keisareita pidettiin jumalallisina jo eläessään. Varsinaiseksi jumalaksi keisari pääsi vasta kuoltuaan, mutta amfiteatterissa tämän statusta rummutettiin niin lähellä jumalaa kuin kuolevainen vain suinkin saattoi olla. Uskontoa ja politiikkaa on siis mahdotonta erottaa valtiosta varhaiskeisarillisen Rooman kulttuurin kontekstissa, ja amfiteatteri oli eräs pääasiallinen keisarikultin ideaalien näyttämö.¹⁶³

Spektaakkeliin eräs tarkoitus viihteen lisäksi oli korostaa keisarin statuksen diviniteettiä ja hallintavallan oikeutta eri aistikokemuksin. Kyseessä oli äärimmäinen sosiaalinen erottelu, jossa tarkoituksena oli pönkittää keisarin statusta yksinvaltiaana, jopa jumalana. Näytökset aloitettiin uhrauksella, jonka aikana poltettiin suitsukkeita. Keisarin saapuessa areenalle yleisö nousi seisomaan ja huusi tämän nimeä. Keisari istui näyttävästi areenan kunniapaikalla, jonka visuaalista vaikutusta vahvistettiin uskonnollisista toimituksista tutuilla tuoksuilla. Suitsukkeet olivat yleisesti käytetty aistiärsyke keisarikultin kontekstissa.¹⁶⁴

Keisarin jumalallisuutta voitiin korostaa myös näytöksillä. Keisari tarjosi esitysten kautta kansalle jotain ennennäkemätöntä, kuten eksoottisia eläimiä ja meritaisteluja. Keisarilla oli näennäisesti myös valta herättää mytologia eloon.¹⁶⁵ Tästä kertoo aiemmat mytologisoidut teloitusnäytökset. Myös eläintaistelut, *venationes*, näyttelivät tärkeää osaa Colosseumin esityksissä. Mitä erilaisimpia eläimiä kuljetettiin imperiumin laidoilta

¹⁶⁰ EPPLETT 2013, 522–523; DUNKLE 2013, 390.

¹⁶¹ Mart. *Sp.* 28 (25), *Sp.* 34 (30; 28).

¹⁶² POTTER 2018, 523; DUNKLE 2013, 382, 386; ZALESKI 2013, 592–593.

¹⁶³ ZALESKI 2013, 594; JOHNSON 2010, 199–201; FITZGERALD 2007, 37.

¹⁶⁴ TONER 2014, 13; TONER 2013, 452; POTTER 1999, 179.

¹⁶⁵ FITZGERALD 2007, 48–49, 53. Ks. mytologisista näytöksistä myös Mart. *Sp.* 6 (5).

taistelemaan joko toisiaan tai ihmisiä vastaan kansan viihteeksi. Roomalaiset tutustuivat esitysten kautta muun muassa tiikereihin, krokotiileihin, kirahveihin ja sarvikuonoihin. Eksoottisten eläinten erilaiset värit, koot ja äänet mullistivat roomalaisten aistisäännöstöjä. Eläimiä saatettiin myös visuaalisesti korostaa kullatuilla harjoilla tai värjätyillä turkeilla.¹⁶⁶ Martialis kertoo jopa norsun tietävän ja osaavan kunnioittaa amfiteatterissa jumalan läsnäoloa.¹⁶⁷ Kyseinen elefantti oli todennäköisesti opetettu tervehtimään keisaria, mutta Martialis ei riko illuusiota keisarin jumalallisesta voimasta olemalla tästä tietoinen.¹⁶⁸ Colosseumissa keisari oli jumala, jota sekä eläimet että ihmiset tottelivat.

Martialis korostaa spektaakkeleita käsittelevissä runoissaan keisarien jumalallista alkuperää ja esimerkiksi Domitianusta hän vertaa Herkulekseen.¹⁶⁹ Herkuleksen urotyöt vertautuvat runoilijan mukaan keisarin järjestämiin spektaakkemiesityksiin, joiden hän kehuu visuaalisesti päihittävän Herkuleksen teot.¹⁷⁰ Martialis korostaa usein keisarin jumalallista alkuperää, joskin tämä riippui myös vallalla olevasta keisarista. Domitianusta hän usein kehuu jumalaksi, koska tämä oli tunnettu keisarikultin kannattaja.¹⁷¹ Martialis siis vahvasti runoissaan tätä spektaakkeliä piirrettä riippuen vallalla olevan keisarin mieltymyksistä. Tämä on mielestäni täysin ymmärrettävää, sillä keisari oli hänen tärkein patronuksensa.

Martialis kertoo jopa naisten taistelevan spektaakkeleissa. Nämä esiintyivät Colosseumin avajaisissa ilmeisesti lähinnä metsästysesityksissä, sillä Martialis mainitsee erään naisen tappaneen leijonan. Martialis korostaa nimenomaan keisarin tarjoavan tällaisen ihmeellisen näyn, jossa jopa naiset taistelevat areenalla.¹⁷² Jälleen siis keisari toimii hämmästyttävien kuriositeettien tarjoajana. Naiset esiintyivät spektaakkeleissa joskus myös gladiaattoreina ja heitä saatettiin kuvata myyttisinä amatsoneina. Joskaan tästä ei pidä olettaa, että naiset gladiaattoreina olisi ollut yleinen näky. He kuitenkin esityksillään muistuttivat, että jos nainen pystyy toteuttamaan miehistä virtusta, tähän pitäisi pystyä

¹⁶⁶ TONER 2013, 452; FREEMAN 2004, 483–484.

¹⁶⁷ Mart. *Sp.* 20 (17).

¹⁶⁸ POLKUNEN 2000, 116.

¹⁶⁹ Mart. 9.101.1–2.

¹⁷⁰ Mart. 5.65.9–10.

¹⁷¹ KAY 1985, 65–66.

¹⁷² Mart. *Sp.* 7 (6), 8 (6B).

myös esitystä katsovien miesten.¹⁷³ Naisten esiintyminen maskuliinista virtusta korostaneiden esitysten tähtinä sopii speaktaakkeliien sosiaalisten erojen rikkomisen teemaan. Esiintymällä amfiteatterissa he rikkoivat sukupuolensa stereotyyppioita.

Keisarin käytös speaktaakkeliien aikaan oli koko yleisön tarkan tarkastelun alaisena. Kirjallisuudessa keisarien laatua keisareina kuvattiin näiden speaktaakkeleissa todettujen käytösmallien kautta. Esimerkiksi jo aiemmin mainittu Nero kuvautuu speaktaakkeleissa verenhimoisena ja täten huonona keisarina, mutta myös Claudiusta syytettiin kirjallisuudessa käytöksestään speaktaakkeleissa. Eräs gladiaattori, *retiarius*, taisteli amfiteatterissa vailla päätä suojaavaa kypärää. Suetonius sanoo Claudiuksen mieltyneen erityisesti tällaisten gladiaattorien taistelun näkemiseen, koska hän halusi nähdä kaikkien iskujen aiheuttaman tuskan gladiaattorin kasvoilla. Keisari oli amfiteatterissa katsottavan roolissa, ja hänen katsojan asemaansa seurattiin tarkkaan. Myös se, tarjosiko kansalle liikaa speaktaakkeleja vai liian vähän, olivat merkkejä keisarin hyvyydestä tai huonoudesta.¹⁷⁴ Keisarin käytös speaktaakkeliiesityksissä oli siis usein käytetty kirjallisuuden tehokeino keisarin laadun korostajana.

Keisarin odotettiin kisojen tarjoajana tulevan jokaiseen näytökseen ja tämä oli käytännössä ainoa tilaisuus, jolloin kansalaiset saattoivat esittää suoraan keisarille mielipiteensä imperiumin harjoittamasta politiikasta. Amfiteatterissa tapahtunut politiikka ei siis ollut yksipuolista. Kansan pääasiallinen tapa vaikuttaa politiikkaan oli kuulo. Jos keisaria vastaan haluttiin ilmaista mieltään, tämän saapuessa areenalle yleisö saattoi seisomaan nousemisen sijaan jäädä paikalleen istumaan hiljaa. He saattoivat muulloin myös laulaa, taputtaa tai muuten kollektiivisesti näyttää mieltään. Keisarit usein tekivät näyttävän ohjelmanumeron kunnioituksestaan kansan toiveita kohtaan päättäessään hävinneiden gladiaattorien kohtalosta, johon yleisö saattoi visuaalisin käsimerkein vaikuttaa. Keisari näin antoi kansalle huomattavan suuret valtuudet toisen ihmisen elämästä.¹⁷⁵ Yleisön, erityisesti ei-eliitin, sosiaalinen status sai näin arvon ylennyksen speaktaakkeleissa. He saattoivat olla vaikuttamassa paitsi politiikkaan, myös muiden ihmisten elämään ja kuolemaan. Kansan ja keisarin oli siis mahdollista

¹⁷³ BRUNET 2013, 479–480, 485–486.

¹⁷⁴ Suet. *Claud.* 34.1. Ks. EDWARDS 2007, 62, 54; TONER 2013, 455–456.

¹⁷⁵ FREEMAN 2004, 484; EDWARDS 2007, 54; TONER 2013, 457–458.

amfiteatterissa toimia kuulon ja näön välityksellä suorassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Tämä oli tärkeä osa esitysten aistikokemuksilla tapahtuvaa politiikkaa.

Katsojien aistikokemusten helpottamiseksi tehtiin teattereissa paljon töitä. Amfiteattereissa virkistykseenä oli vesialtaita ja –suihkuja. On kuitenkin epäselvää, ruiskutettiin hajuvesiä nimenomaan yleisön päälle vai pelkästään näyttämölle. Tämän on tulkittu riippuvan yleisön sijainnista. Ilmeisesti eturivin katsojien päälle suihkuteltiin sahramihajuvesiä, jolla pyrittiin peittämään areenalta nousevat erilaiset epämiellyttävät hajut. Sahrami on tuoksultaan voimakas, mutta tämän tarjoama hajuhelpotus oli todennäköisesti varsin lyhytkestoinen iältään. Martialis 11. kirjassaan listaa erityisen hyvältä tuoksuvia asioita ja listaukseen on päässyt myös teatterissa suihkutettu sahramivesi. Eturivin eliitin vaatteet todennäköisesti värjäytyivät myös sahramista keltaiseksi. Kultaan viittaava keltainenkin on tärkeä huomio, sillä se ennestään korosti keltaiseksi värjäytyneitä katsojia asemaltaan korkeaksi.¹⁷⁶ Heidät erotettiin siis myöhemmin katukuvassa korkean eliitin edustajaksi, eturivin katsojaksi, keltaiseksi värjäytyneen togansa ansiosta.

Useat lähteet mainitsevat näiden hajuvesipilvien myös olleen värikkäitä hyvän tuoksunsa lisäksi. Värikkäät hajupilvet muuttivat ja vahvistivat speaktaakkeleiden visuaalista antia entisestään, ja tällä taas korostettiin kisojen järjestäjän valtaa. On myös huomioitavaa, että sahramivettä tuli ruiskuttaa ilmoille huomattava määrä, jotta tästä muodostuisi näkyvä pilvi. Sahrami oli erityisen kallista, joten tämä siis toimi vaikuttavana tekijänä yleisölle keisarin hyväntahtoisuudesta ja vallasta.¹⁷⁷ Ikäviltä hajuilta suojaaminen hajuvesien avulla oli Rooman eliitille tyypillinen tapa. Pienemmässä mittakaavassa hajuveettä oli tapana roiskia vessan seiniin, jotta henkilö säästyisi epämiellyttävän ulosteen hajulta.¹⁷⁸ Näin siis tavallinen kansa pääsi osaksi eliitille ominaisia käytäntöjä. Vaikka he eivät olleetkaan välttämättä sahramivesien kohteena, he näkivät värikkäät hajuvesipilvet ja tämäkin osaltaan varmasti herätti ihastusta.

¹⁷⁶ DAY 2017, 176; 183-184, 189; TONER 2014, 16. Ks. Martialiksen maininnat amfiteatterin sahramivesistä *Mart. Sp.* 3.8, 5.25.7, 9.38.5, 8.33.4, 11.8.2.

¹⁷⁷ DAY 2017, 186–187.

¹⁷⁸ TONER 2014, 4.

Martialis mainitsee pitkälti epäselväksi jääneestä käytännöstä, *linea dives*, jonka merkitystä speaktaakkeleiden osana ei ole saatu täysin selville. Tällöin jokin lahja pudotetaan satunnaisesti yleisön onnekkaiden yksilöiden päälle. Tavasta on jäänyt myös seinämaalaukset, mutta yhteisymmärrystä pudotettavien asioiden laadusta ei ole. Kyseessä saattoi olla esimerkiksi hedelmiä ja kukkia. Tällä keisari pääsi jälleen tarjoamaan kansalle mukavuuksia, mutta ilmeisesti hyvin satunnaisesti.¹⁷⁹ Onni oli jälleen osana speaktaakkeleiden aistimaisemaa, sattuma saattoi piristää onnekkaiden katsojien aistikokemusta hajun ja maun kautta.

Speaktaakkeleissa oli myös muita ruokia tarjolla. Speaktaakkeleille tyypillinen ruoka naposteltava ruoka oli taatelit. Maku oli tuttu näytäntöjen kontekstille, nykypäivän verrokki voisi olla eri esityksissä syötävä popkorni tai pähkinät.¹⁸⁰ Colosseumin esitysten eräs aistikokemuksellisesti miellyttävä piirre oli amfiteatterin ylle vedettävä kangas, *velarium*, joka suojasi katsojia auringon paahteelta. Tämä ei kuitenkaan yltänyt jokaisen katsojan ylle, joten oli sekä tuurista että istumapaikasta kiinni, että joutuiko esityksiä katsomaan kuumana päivänä suoraan auringonpaahteessa. Toisaalta tämä toimi myös amfiteatterin areenan kohdevalaisimena, sillä näyttämö oli täydessä auringon paahteessa.¹⁸¹ Tämä varmasti lisäsi ennestään esiintyjien tuskaisuutta.

Speaktaakkeleissa olivat paikka, jossa sosiaaliset ryhmät muuttuivat radikaalisti. Ulkomaalaisista tuli roomalaisia, roomalaiset vangit taas toiseutettiin ulkomaalaisiksi.¹⁸² Mytologioiden sankarit muuttuivat uhreiksi ja orjien asemassa olevat gladiaattorit, tai kunniaakkaasti toimineet teloitettavat saattoivat nousta sankareiksi. Myös tavallisesta kansasta tuli katsojan roolissa tuomari ja asiantuntija, joka saattoi vaikuttaa jopa toisten ihmisten elämään ja kuolemaan. Speaktaakkeleissa katsojan ja katsottavan roolit vaihtelivat: Keisari oli paitsi katsojana, myös katsottavana, ja myös amfiteatterin katsojat olivat istumapaikkojensa välityksellä katsottavia.

Speaktaakkeleissa eri ihmisryhmien toiseuttaminen oli luonteeltaan väkivaltaista. Katsojat ja katsottavat erotettiin toisistaan omiksi sosiaalisiksi ryhmikseen, joilla oli täysin eriävät

¹⁷⁹ Mart. 8.78. Ks. DAY 2017, 177–178.

¹⁸⁰ Mart. 11.31. Ks. KAY 1985, 139.

¹⁸¹ DAY 2017, 191; TONER 2014, 14; KAY 1985, 116.

¹⁸² FITZGERALD 2007, 43.

oikeudet. Toisaalta speктаakkeleissa oli myös läsnä sosiaalisen aseman äkillinen muutos joko parempaan tai huonompaan, mikä oli todennäköisesti osa speктаakkelienviehätystä ja sen tarkoituksena oli synnyttää suuria tunteita. Tunteet olivat tärkeässä osassa speктаakkelienviehätyksen aistikokemuksesta. Myös keisari erotettiin vahvasti täysin omaksi sosiaalisesti ryhmäkseen osaksi jumalia. Speктаakkeleissa tunto, näkö ja kuulo ovat kaikki lähestulkoon yhtä suuressa roolissa. Esiintyjille itselleen tuntoaistin väkivaltainen vahingoittaminen oli olennainen kokemus. Tätä se oli kuitenkin todennäköisesti myös katsojille empatian muodossa.

Speктаakkeleissa toistuu yritys pitää äärimmäiset aistikokemukset kontrollissa. Melu pyrittiin pitämään hallittuna siinä vaihtelevasti onnistuen. Ennen aikaisen ja väkivaltaisen kuoleman aiheuttama melu ei voinut olla täysin kontrolloitua, ja tuskin myöskään esitysten eläimet kunnioittivat järjestäjien toiveita hallitusta äänimaisemasta epäluonnollisessa ja kaoottisessa tilanteessa. Esitysten katsomista pyrittiin kontrolloimaan paitsi eliitin näkemyksillä siitä, mitä on moraalisesti oikein katsoa, kuten myös hyvän kuoleman käsitteellä.

3. Päivästä iltaan

3.1. Nautinnollisia vesiä ja paljastavia katseita

Varhaisimmillaan jo hieman puolenpäivän jälkeen töiden päätteeksi klienttimies suuntasi kulkunsa kohti Rooman monia kylpylöitä. Päivällinen, *cena*, nautittiin vasta myöhään iltapäivällä tai alkuillasta, joten tämä töiden ja ruokailun välinen aika kulutettiin kylpylässä harrastusten parissa ja ihmisten seurassa, syöden ja juoden, kuten myös mahdollisuuksien mukaan rentoutuen. Sosiaalisesti hyväksyttävä kylpyaika oli varsin joustava ja se riippui ihmisten yksilöllisistä aikatauluista. Kuitenkin kylpylässä oli tarkoitus vierailulla ennen päivän pääateriaa. Kylpylät toimivat myös yleisenä pitovieraiden tapaamispaikkana, josta pitokutsun saaneet klienttimiehet siirtyivät yhdessä illan syöminkeihin.¹⁸³

Paitsi että kylpeminen oli tärkeä osa Martialiksen elinajan arkea, se oli myös olennainen osa roomalaista kulttuuria. Kylpeminen ja puhtaus yhdistettiin kansalaisuuteen ja sillä oli tärkeä rooli kulttuurisen identiteetin merkitsijänä. Puhdas ja hyvin huollettu keho muotoutui ajan saatossa merkitsemään Rooman kansalaista ja kylpytottumukset nähtiin kulkevan käsi kädessä roomalaisen sivistyksen kanssa. Kirjallisuudessa urbaania ja eleganttia henkilöä voitiin kuvata sanalla *lautus*, joka tarkoittaa hyvin peseytynyttä.¹⁸⁴ Kylpeminen oli siis tärkeä sosiaalisen eron merkitsijä, sillä erotettiin roomalaiset ei-roomalaisista.

Keisarit rakennuttivat julkisia kylpylöitä kaupunkilaisten käytettäväksi ja ne olivat huppeita ja monielementtisiä komplekseja. Martialiksen elinaikana suuria julkisia kylpylöitä Rooman kaupungissa oli 3, Tituksen, Agrippan ja Neron. Keisariajalla kylpylöitä oli periaatteessa kahdenlaisia, *thermae* ja *balnea*, mutta näiden välillä ei ole tutkijoiden joukossa selkeän rajauksen konsensusta.¹⁸⁵ Martialis itse vaikuttaa käyttävän *thermae*-sanaa puhuessaan ajalleen modernista ja luksusmaisesta kylpylästä. *Balnea* taas kuvautuu vanhemman tyyllisenä ja askeettisempänä rakennuksena. Martialis kuvaa *balnea* aistikokemustarjonnaltaan erityisen alaluokkaisina: erästä *balnea* hän kutsuu tuuliseksi luolaksi.¹⁸⁶ Tässä kylpylässä paitsi tuulen kuulokokemus yhdistyy sen

¹⁸³ Mart. 11.52.1–4, 10.48.1–6. Ks. FAGAN 1999, 22.

¹⁸⁴ BRADLEY 2012, 23; FAGAN 2006, 380; FAGAN 1999, 54; GUHL & KONER 1994, 507.

¹⁸⁵ FAGAN 1999, 16–17.

¹⁸⁶ Mart. 2.14.

aiheuttaman epämiellyttävän tuntoaistimuksen kanssa, ja myös luolanomainen pimeys vie Martialiksen kuvaamana kylpylän arvoa. Myös 1. kirjassa *Martialis* kuvaa kahta huonolaatuista balneaa sanalla *tenebrosa*, joka tarkoittaa pimeää ja kolkkoa.¹⁸⁷ Hän erottelee nämä selkeästi aistitarjonnaltaan vähempiarvoisiksi kuin *thermaet* niin tunnon kuin myös kuulon kautta. Nämä myös kertovat siitä, millaista kylpylää *Martialis* arvosti.

Tilana kylpylät tarjosivat kylpijöille aisteja rentouttavia ja stimuloivia kokemuksia. Luksusmaisimmat (*thermae*-)kylpylät tarjosivat useita erilaisia aktiviteetteja: siellä oli mahdollista käydä muun muassa hierontasalongissa, manikyyrissä ja kampaajalla. Rakennusten yhteydessä oli myös erilaisia ruokakojuja, puutarhoja, taideteoksia ja kirjastoja. Kylpylät olivat siis tiloja itsensä kehittämiseksi, joka näkyi henkilökohtaisen hygienian ja liikunnan muodossa. Kylpemisellä nähtiin olevan myös terveydenhuoltoa ylläpitävä funktio. Suurimmat kylpylät olivat jopa suurempia kuin *Palatinuksen* keisarillinen palatsi.¹⁸⁸ Monipuolisimmissa kylpylöissä oli eri altaita ja huoneita,¹⁸⁹ joiden vesien ja tilojen ilman lämpötilat vaihtelivat. Myös ulkoilmauima-allas ja 1. vuosisadan aikana uutuutena tullut suolavesiallas kuuluivat modernien ja hienoimpien kylpylöiden kalustustoon. Martialiksen elinaikana erityisesti suola- ja kylmävesialtaat olivat suuressa suosiossa.¹⁹⁰ Altaiden ja huoneiden lämpötilojen muutokset vaikuttivat vahvasti aistikokemukseen.

Tuntoaisti pääsee huomion kohteeksi kylpylöiden osalta useaan otteeseen, mikä onkin odotettavissa kylpylöiden luonne huomioiden. Vedet joko rauhoittivat tai stimuloivat kehoa lämpötilasta riippuen ja esimerkiksi 7. kirjassaan *Martialis* mainitsee lämpimien vesien hellivän erästä naista,¹⁹¹ kuten myös Etruskuksen kylpylän lämpimät vedet saavat erillisen mainintansa.¹⁹² Edes kylmä marmori ei palelluttanut kylpijöiden jalkoja, vaan lattiat olivat parhaiten varustetuissa kylpylöissä lämmitettyjä. Tällaisia kehoa miellyttäviä tuntoaistimuksia on aistihistorian tutkimuksessa kuvattu pehmeiksi kehon kokemuksiksi.¹⁹³ Roomalaiset suhtautuivat pehmeisiin kehon kokemuksiin ristiriitaisesti:

¹⁸⁷ Mart. 1.59.3.

¹⁸⁸ DELAINE 2018, 325; RIMELL 2015, 163; ALDRETE 2014, 56; KNAPP 2011, 44, 251.

¹⁸⁹ *Frigidarium*, kylmävesiallas, *tepidarium*, lämminvesiallas, *caldarium*, kuumavesiallas, *laconicum* saunan kaltainen höyryhuone.

¹⁹⁰ DELAINE 2018, 331–332; KAY 1985, 117.

¹⁹¹ Mart. 7.35.

¹⁹² Mart. 6.42.

¹⁹³ ALDRETE 2014, 56; FAGAN 2006, 380; FINNEGAN 2005, 24.

Seneca kertoo ottavansa ainoastaan kylmiä kylpyjä, mikä olikin stoalaisen mielenmaiseman omaaville roomalaisille yleistä. Lämpimät vedet miellettiin moraalisesti rappeuttaviksi ja kehoa heikentäviksi tekijöiksi.¹⁹⁴ Näin myös veden lämpötiloilla oli oma moraalinen hierarkiansa, joka erotti näihin mieltyneitä ihmisryhmiä toisistaan. Kylpeminen ei moralistien mukaan saanut olla liian nautinnollista, tai kylpijän kehon ja moraalin tila oli vaarassa rappioitua. Vesien liiallinen kuumuus yhdistettiin jopa kuolemantapauksiin: Esimerkiksi erään potilaan kerrottiin jättäneen lääkärin kehotukset levosta huomiotta ja juoneen alkoholia ja ottaneen tämän jälkeen kuumaa kylvyn, jonka vuoksi tämä kuoli altaaseensa.¹⁹⁵

Altaiden vedet saattoivat olla hajustettuja, ja yleisen käytännön mukaisesti pientä palkkiota vastaan kylpylöissä tarjottiin hajuöljyjä kylpijien kehoille. Kylpyrituaaliin kuului useampi hajuste-elementti eri kylvyn vaiheissa.¹⁹⁶ Martialis kertoo 10. kirjassaan eräästä Cottasta, jolla oli kodissaan paitsi sohvien ympäröimiä lämminvesialtaita, myös parfyymeillä hajustettu suolavesiallas.¹⁹⁷ Kyseessä oli erityisen rikas henkilö, jolla oli varaa näin monipuoliseen yksityiseen kylpylään. Kuitenkin myös suuremmat kylpylät saattoivat olla näin hyvin varustettuja. Kylpylä siis tuoksui jo pelkästään altaidensa ansiosta keinotekoisesta hajustetulta. Tämä seikka kismitti esimerkiksi Senecaa, sillä hänen mukaansa vanhoina hyvinä aikoina oikeat roomalaiset eivät kylpeneet tuskin koskaan ja haisivat ainoastaan sankaruudelta.¹⁹⁸ Näin siis kylpeminen yhdistyi vahvasti ihmisten tuoksuun ja tällä Seneca erotti parempana näkemänsä vanhan ajan roomalaiset paitsi kylpytottumuksen, myös hajun perusteella.

Martialis kuvaa selkeästi ideaalikylpylänsä, Etruskuksen kylpylän, piirteitä ihastelevasti ja ylevin sanakääntein:

Jos et kylve Etruskuksen pienessä kylpylässä, kuolet kylpemättä, Oppianus. Mitkään aallot eivät sinua tällä tavalla viettele. [--] Missään muualla ei taivas ole niin pilvetön ja sää niin kaunis, itse päivänvalo viettää siellä pidemmän aikaa, ja mistään muusta paikasta ei se vetäydy niin verkkaisesti. Siellä Taygetuksen louhokset loistavat vihreinä ja kauneudellaan kilpailevat erilaiset kivet, jotka fryygialaiset ja libyalaiset ovat syvältä louhineet, kun

¹⁹⁴ Sen. *Ep.* 83.5. RIMELL 2015, 165; KAY 1985, 172.

¹⁹⁵ RIMELL 2015, 158.

¹⁹⁶ BRADLEY 2014a, 196; FAGAN 1999, 10.

¹⁹⁷ Mart. 10.13.

¹⁹⁸ Sen. 86.12.

täyteläinen alabasteri päästää ulos kuivaa kuumuutta, ja käärmemarmori on hennon tulen lämmittämä. Jos lakonialainen riitti miellyttää sinua, niin kun olet tyytyväinen kuivaan lämpöön, voit sukeltaa koleaan Virgoon tai Marciaan. Ne ovat niin kirkkaita ja niin kuulaita, että epäilet ettei siellä ole vettä laisinkaan, vaan luulet valkoisen marmorin loistavan tyhjänä.¹⁹⁹

Kyseinen epigrammi lienee tarkoitettu erityisen luksusmaisen Etruskuksen kylpylän mainokseksi ja runo erottelee sen muodikkaaksi vastineeksi muille vähemmän miellyttävälle vaihtoehdoille.²⁰⁰ On epäselvää, oliko Martialiksen ilmeisen patronuksen Etruskuksen yksityisesti omistama kylpylä avoin julkiselle käytölle. Martialis selkeästi olettaa Oppianuksen pystyvän halutessaan vierailemaan kyseisessä kylpylässä.²⁰¹ Kaiken kaikkiaan kyse on Martialikselle mieluisasta ideaalikylpyläästä.

Eryyisesti Etruskuksen tarjoamat marmorit vaikuttavat ihastuttavan Martialiksen personaa. Ne olivatkin keisariajalla hyvin värikkäitä imperiumin vallatessa itselleen uusia alueita, jolloin päästiin käsiksi uusiin marmorilajeihin. Esimerkiksi Augustuksen Egyptin valloitus toi markkinoille värikkäitä marmoreja, mutta myös uusia tapoja kuljettaa ja työstää niitä. Paitsi että tällöin saatiin tarvittavia uusia raaka-aineita, myös tietotaito kasvoi. Kirkkaita väriyhdistelmiä suosittiin myös seinämaalauksissa.²⁰² Martialis kuvaa Etruskuksen kylpylän marmorien väriloistoa monisanaisesti ja ihastelevasti, mutta samaisten marmorien kuvaus saattoi toimia myös henkilön liioittelevan luksuksen todisteena. Martialis kertoo Tuccalla olevan useamman lämminvesialtaan, jotka koostuvat monista värikkäistä eri marmoreista. Hänen ammeensa on kuitenkin tehty puusta, jota hän Martialiksen mukaan nurinkurisesti tahtoo käyttää myös veneenä.²⁰³ Martialis maalaa Tuccasta sosiaaliselta asemaltaan kyseenalaista hahmoa, ja sekä marmorien monivärisyys että useampi lämminvesiallas ovat osana maalaamassa. Hän oli vienyt kylpylöille ominaisen luksuksen jopa liian pitkälle.

Ajan moralisteja kylpylöiden hulppuus ei odotettavasti miellyttänyt. Esimerkiksi Seneca valittaa siitä, miten yhtäkkiä kaikki Roomassa ovat niin varakkaita, että he odottavat kylpylöidensä seinien olevan täynnä marmoria, maalauksia ja lasia. Myös aiemmin

¹⁹⁹ Mart. 6.42. Käännös on omani.

²⁰⁰ FAGAN 1999, 19.

²⁰¹ RIMELL 2015, 198–199.

²⁰² WALLACE-HADRILL 2014, 85–86.

²⁰³ Mart. 9.75.

harvinaista näkyä Thasian marmoria odotettiin koristavan kylpylöiden altaiden reunoja. Kyseistä marmoria ei ollut aikaisemmin kuin harvinaisuutena harvoissa tempeleissä.²⁰⁴ Täten tavallinen kansa pääsi lähelle aiemmin ainoastaan eliitille ominaista luksusta ja he Senecan mukaan oppivat jopa vaatimaan sitä. Seneca esittää eriävän mielipiteensä myös marmorien katselun hienoudesta, hän luonnehtii tätä lapsellisena toimintana ja petollisena silmien huumeena. Marmoreista muodostui ajan saatossa Rooman keisarikunnan ja luksuksen visuaalinen manifestaatio.²⁰⁵

Erinäisiltä valloitetuilta alueilta ja provinseista kuljetettujen marmorien ja sotasaaliina ryöstettyjen patsaiden ja taideteosten funktio ei ollut toimia ainoastaan silmäniloina, vaan ne olivat myös jatkuva visuaalinen muistutus kylpyläkävijälle Rooman sotilaallisesta ylivoimasta ja imperiumin mahdista. Kylpylöiden avulla tavalliset ihmisetkin pääsivät osaksi imperiumin valloituksista saatuja hyötyjä ja pääsivät ympäröimään itsensä sillä visuaalisella loistolla, mihin eliitin edustajat omissa hulpeissa asumuksissaan olivat tottuneet. Kylpylöiden visuaalinen kauneus muistutti kylpijää tämän roolista osana Rooman valtakunnan loistoa ja rikkautta. Ylellinen ympäristö yhdisti roomalaiset sosiaaliselta luokaltaan näennäisesti yhtenäiseksi. Yksi syy sille, miksi keisarit tarjosivat näin hulpeat puitteet kansalaisten kylvyille oli se, että luksuksella ajateltiin olevan positiivinen vaikutus ihmisen moraalisiin. Yleinen näkemys oli, että jos ympäröi itsensä kauniilla asioilla, oli myös todennäköisesti itse moraalisesti hyvä.²⁰⁶ Tämän ajateltiin siis vaikuttavan ihmisen moraaliseseen asemaan. Tämä soti stoalaisen mielipiteen kanssa siitä, että kauniin marmorin katselu toimi moraalialia rappioittavana tekijänä.

Kansakylpyjööiden läsnäolo muutti kylpykokemuksen laatua huomattavasti. Kylpyaikaa ei täten ollut mahdollista käyttää ainoastaan allasvesissä rentoutumiseen. Ihmismäärät olivat kylpylöissä pahimmillaan – tai parhaimmillaan – useamman tuhannen mittakaavaa ja tämä väistämättä muutti kylpyjen luonnetta hyvin sosiaaliseen suuntaan. Ne eivät siis ainoastaan olleet itsensä parantamiseen tarkoitettuja tiloja, vaan kylpylöiden sanottiin moralistien mukaan vahvistavan urbaaneja paheita. Näihin lukeutuivat seksi, uhkapelit ja poliittinen imartelu. Pienimuotoinen politiikka olikin kylpylöissä läsnä, ja tila toimi *otiumin*, vapaa-ajan, ja *exotiumin*, työn, välitilana. Myös niin sanonut yksityiset kylpylät,

²⁰⁴ Sen. *Ep.* 78.23. Ks. TONER 2014, 11.

²⁰⁵ Sen. *Ep.* 115.8-9. Ks. BRADLEY 2009, 92–93.

²⁰⁶ ALDRETE 2014, 51, 56. TONER 2014, 12–13

jotka sijaitsivat yksityishenkilöiden asunnoissa, olivat tarkoitettu esimerkiksi illallispitojen vieraiden kanssa jaettavaksi.²⁰⁷ Kylpylät olivat siis vahvasti sosiaalisia tiloja ja tämä näkyy myös Martialiksen kylpyläkuvauksissa.

Kylpyläkokemus näennäisesti häivytti sosiaalisia luokkaeroja, kuten myös se seikka, että suurimpien kylpylöiden kävijäkunta koostui monien eri yhteiskuntaluokkien edustajista. Kylpylä tarjosi rakennuksena paikan, missä näennäinen sosiaalinen tasa-arvo vallitsi ihmisten välillä. Vaikka eliitilläkin oli mahdollisuus kylpeä yksityisissä kylpylöissä, he kuitenkin usein käyttivät julkisia kylpylöitä. Siellä oli tärkeää näyttäytyä, koska tämä oli osa yhteisöön kuulumista.²⁰⁸ Kylpylät rikkoivat sosiaalisia rajoja tarjoamalla samat aistikokemukset yhteiskunta-asemasta riippumatta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ihmisten välinen hierarkisointi ei olisi ollut kylpylässä läsnä. Esimerkiksi katseen merkitys kylpylässä korostui huomattavaksi muiden ihmisten arvottamisessa.

Eräs kylpylöiden selkeimmistä ja Martialiksen runoissa useimmiten esiintyvistä aistikokemuksista oli kanssakylpijöiden katsominen tai katsottavana oleminen. Useissa Martialiksen kylpylöihin sijoittuvissa runoissa esiintyy tirkistelyn ja muiden ihmisten ulkonäön eri aspektien arvostelun ja arvottamisen teema. Kylpylä tarjosi ympäristön, missä ihmisten lähes tai kokonaan alastomat kehot olivat täysin muiden katseen alaisina ja näkyvillä oli myös kehon osia, jotka eivät olleet tarkastelun kohteina muissa julkisissa tiloissa. Martialis kuvaa useita tilanteita, missä hän joko itse tuijottaa muita tai häntä tuijotetaan:

Tarkkailet meitä kun olemme kylvyssä, Philomusus, ja kyselet välillä miksi sileillä orjapojillani on niin komeat siittimet. Vastaanpa kyselyysi reilusti: he raiskaavat tirkistelijät, Philomusus.²⁰⁹

Martialis puuttuu Philomusuksen harjoittamaan katseen kautta tapahtuvaan arvottamiseen, jonka kohteeksi ovat joutuneet paitsi runon kertoja itse, myös hänen orjansa. Philomusus vihjaa orjien suurten sukukalleuksien paljastavan Martialiksen personan moraalittomien seksuaalisten aktiviteettien harjoittajaksi, miesten välisen seksisuhteen passiiviseksi osapuoleksi.²¹⁰ Martialis kuitenkin kääntää tilanteen edukseen

²⁰⁷ RIMELL 2015, 160, 163; FAGAN 1999, 1–2.

²⁰⁸ FAGAN 2006, 382; FAGAN 1999, 192–193, 206–207.

²⁰⁹ Mart. 11.63

²¹⁰ POLKUNEN 2000, 123; KAY 1985, 209.

seksuaalisen väkivallan uhkauksella. Raiskauksella uhkaaminen oli antiikin maailmassa tuttu aihe, ja esimerkiksi aviomiehen oli laillista sekä Kreikassa että Roomassa raiskata vaimonsa rakastaja. Raiskausteema oli myös tuttua mytologiasta, sillä Priapus-jumalan kerrottiin uhkaavan raiskata tunkeilijat.²¹¹ Martialis käyttää raiskauksella uhkauksen retoriikkaa myös muissa runoissaan ja sama teema esiintyy esimerkiksi hänen esikuvansa Catulluksen tuotannossa.²¹² Kylpylöissä tapahtuva tuijottelu oli laajalti tiedostettu ongelma ja esimerkiksi Seneca peräänkuuluttaa *oculorum verecundiaa*, katseen häveliäisyyttä.²¹³

Antiikin Roomassa uskomus pahasta silmästä, kateellisen ihmisen katseesta, oli laajalle levinnyttä ja pahan silmän kirous ajateltiin olevan torjuttavissa fallossymboleilla.²¹⁴ Martialiksen kuvaama tilanne katsovasta Philomuksesta ja orjien suurista siittimistä on verrannollinen pahan silmän kirouksen torjuntaan. Läpäisevä katse nähtiin penetroivana aktina ja tuijottaminen oli vahvasti maskuliinisesti väritynyttä. Siveiden naisten sen sijaan odotettiin laskevan katseensa maahan. Tuijottava nainen koettiin niin vieraana, että tätä edusti hirviömäinen Medusa, jonka penetroiva katse muutti tätä tuijottavat miehet kiveksi.²¹⁵ Sukupuolistereotyytiat siis määrittivät oikeanlaisia aistitoimintoja.

Martialiksen persona kokee useaan otteeseen kylpylöissä ollessaan muiden tuijottamisen jopa oikeudekseen. Martialis kokee genitaalialueiden peittämisestä johtuvaa närkästystä esimerkiksi 11. kirjan runossaan. Hän syyttää piheydestä erästä Caelia-nimistä naista, joka haluaa pronssitupella peittämällä pidättää yksinoikeuden orjansa peniksen näkemiseen tai näkemättä jättämisen. Caelia voi teollaan koettaa vaikuttaa moraalisesti siveältä naiselta, joka ei siedä nähdä miesten sukukalleuksia. Martialis kuitenkin näpättyä tätä muistuttamalla, että hän on tullut julkiseen kylpylään ja tätä ympäröivät alastomat miehet eivät tosiaan ole eunukkeja.²¹⁶ Vaikka hyvän naisen stereotypiaan kuuluikin olla tuijottamatta muita, Martialis tietää Caelian tuijottajaksi.²¹⁷ Martialis ei niinkään pilkkaa tätä tuijottamisesta, vaan siitä, että hän ei jaa tuijottamisen kohdettaan

²¹¹ DUBOIS 2010, 123; POLKUNEN 2000, 124; Ks. myös RICHLIN 2006, 330–331.

²¹² Masterson 2014, 25.

²¹³ Sen. Nat. 1.16.4. Ks. myös BARTON 2002, 217.

²¹⁴ DUBOIS 2010, 127.

²¹⁵ SQUIRE 2016, 26; TURNER 2016, 157.

²¹⁶ Mart. 11.75.säe. Ks. Kay 1985, 229.

²¹⁷ Ks. lisää antiikin tuijottavista naisista BARTON 2002, 224.

muille. Caelia myös Martialiksen mukaan esittää statukseltaan siveää naista, jotain mitä hän ei siis todellisuudessa ole.

Alastomuuden vaatimisen tematiikka viittaa siihen, että Martialis odotti kylpijoiden olevan alasti ja ainakaan orjilta hän ei alastoman vartalon peittelyä suvainnut. Esimerkiksi BALSDON on esittänyt, että roomalaisissa kylpylöissä olisi ollut yleistä pitää jonkinlaisia vaatekappaleita.²¹⁸ Kuitenkin Martialiksen kylpyläkontekstin runot kertovat muuta: vaatteilla kehonsa peittänyt kylpylävierailija joutui tarjoamaan selityksen teolleen. Tämä taas viittaa siihen, että kyseessä oli tavanomaisesta poikkeava tapahtuma, ainakin Martialiksen suosimissa kylpylöissä.

Roomalaista arkea yleisesti tutkivan KNAPPIN mukaan naisten ja miesten yhteiskylpemisestä eivät olleet antiikin Roomassa normi, vaikka sitä harjoitettiin ajoittain.²¹⁹ Roomalaisiin kylpylöihin keskittynyt FAGAN on asiasta toista mieltä ja hänen väitteensä lähteenä toimivat muun muassa Martialiksen kylpyläkuvaukset. Epigrammeissa nimittäin toistuu naisten ja miesten yhteiskylpemisestä, eikä Martialis pilkkaa tätä tilannetta tai kyseenalaista naisten läsnäoloa kylvyissä samaan aikaan miesten kanssa. Toki naisia itseään hän voi pilkatakin, mutta ei kuitenkaan pelkää kylpylässä olemisesta johtuen. Tämä siis viittaa siihen, että kyseessä oli täysin arkipäiväinen tilanne, ainakin Martialikselle ja hänen sosiaaliselle piireilleen. Sekakylpyihin kylläkin suhtauduttiin moralisoivasti muissa kirjallisuusgenreissä, mutta Martialiksen runoissa tätä ei esiinny.²²⁰ Naisia ei siis sosiaalisen asemansa vuoksi erotettu kylpylöissä Martialiksen epigrammien maailmassa.

Martialis sai kylpyläympäristössä tietoonsa kansakylpijoiden epäpuhtaat seksuaaliset moraalit. Näihin lukeutuu myös aiemmin mainittujen fellatorien ja cunnilingusten lisäksi miesten välinen seksi. Tähän suhtauduttiin ristiriitaisesti Roomassa. Penetroitavana oleminen assosioitiin naisellisuuteen, orjuuteen ja uhrina oloon. Tämän siis nähtiin vahvasti määrittävän sosiaalista asemaa. Toisaalta miesten väliset seksiaktit myös ajateltiin vaikuttavan heikentävästi koko yhteiskuntaan. Vihjaus miesten välisen suhteen passiivisena osapuolena olemisesta toimi poliittisena aseena vastustajien moraalisuutta

²¹⁸ BALSDON 1962, 267–278.

²¹⁹ KNAPP 2011, 47.

²²⁰ FAGAN 1999, 28.

vastaan.²²¹ Sosiaalinen asema myös määrittä sitä, millaiset seksuaaliset suhteet nähtiin epämoraalisina.

Martialis kertoo kylpylässä eräästä Labienuksesta, joka on ajellut kaikki kehon karvansa muka ystävättärensä takia. Kuitenkin Martialis tietää hänen ajelleen myös takamuksensa.²²² Tällä hän siis vihjaa Labienuksen olevan miesten välisen seksisuhteen vastaanottava osapuoli. Paitsi että runoilija pääsee näköaistilla löytämään todisteita muiden kyseenalaisista seksuaalimoraaleista, hän myös saa asian selville hyvin hyökkävällä katseella. Hän toiseuttaa katsomisen kohteen seksuaalitavoiltaan epämoraaliseksi ja toimii runossa paitsi hyökkääjänä, myös moraaliopettajana. Tällaisen seksuaalisen suuntaumuksen häpeällisyys toistuu useammassa runossa, ja kyseessä oli Martialiksen runojen eräs yleisistä teemoista.²²³ Erästä Charidemusta hän jopa kehottaa ajelemaan takamuksensa, jotta häntä luultaisiin seksisuhteen passiiviseksi osapuoleksi. Se olisi nimittäin parempi kuin mitä Charidemus oikeasti on.²²⁴ Martialis ei sano suoraan mitä Charidemus todellisuudessa harrastaa, mutta todennäköisesti hän on jälleen joko fellator tai cunnilingus.

Myös 1. kirjassaan Martialis tietää kanssakylpijöistään enemmän kuin he haluaisivat muiden tietävän. Eräs Maternus pyrkii näyttäytymään muiden silmiin miesten miehenä, jonka mielestä violetti väri kuuluu naisille, punainen on epämiehekäs väri, ja itse hän pukeutuu ainoastaan värjäämättömiin asuihin. Martialis kuitenkin tietää Maternuksen vain esittävän miesten miestä: hän on todellisuudessa miehiin viehtynyt mies. Hän on saanut tämän selville Maternuksen katseen kohteista: kylpiessään Maternus ei koskaan katso ylös, vaan tuijottaa alastomia atleetteja ahnain silmin.²²⁵ Kylpylässä siis myös katseiden kohteet paljastivat ihmisistä näiden kyseenalaisia moraaleja.

Myös muut kuin seksuaalimoraaliset ihmisten salatut piirteet tulevat kylpylässä ilmi. Martialis kuvaa 12. kirjassaan eräästä Aemilius-nimistä miestä, jonka sosiaalista statusta hän pääsee arvottamaan tämän nauttiman yksinkertaisen lounaan kautta: *Kylpylässä Aemilius ottaa salaattia, munia ja makrillia ja väittää, että ei hän kotona päivällistä*

²²¹ OGDEN 2011, 48–49; RICHLIN 2006, 338–340.

²²² Mart. 2.62.

²²³ Ks. esim. Mart. 2.62; 12.35, 6.50, 11.88

²²⁴ Mart. 6.56. Ks. myös POLKUNEN 2000, 182.

²²⁵ Mart. 1.96.1–11.

syö.²²⁶ Runo kertoo enemmän kuin kylpylän lounastarjonnasta. Rooman eliitti pyrki erottamaan itsensä alemmista sosiaaliluokista erikoisten ruokien avulla.²²⁷ Martialis kertoo Aemiliuksen kylpylässä syömisen johtuneen nimenomaan siitä, että hän ei ole saanut keneltäkään pitokutsua. Mies siis joutuu turvautumaan kylpylän tarjoamaan yksinkertaiseen ruokatarjontaan ja pärjäämään sillä koko päivän vailla illallista. Aemiliuksen tavoitteena on saada itsensä näyttämään statukseltaan korkea-arvoisemmalta väittämällä itsestään muuta, mutta hän ei tässä onnistu runon kertojan ennakkotiedon vuoksi. Aemiliuksella ei ollut tarvittavaa varallisuutta tai vaikutusvaltaa saada itselleen illalliskutsua tai pitääkseen itse pitoja, joten hänet leimataan alemman sosiaaliluokan edustajaksi yksinkertaisen ruokansa välityksellä.

Runojen lausuminen oli yleistä kylpylöissä, joskin se kuvataan kirjallisuudessa usein koomisessa valossa, ja syy tälle voi olla kylpylöiden potentiaalisesti vääristävä akustiikka.²²⁸ Esimerkiksi Horatius kertoo kylpylöissä esiintyvistä puhujista, jotka iloitsevat suljetun tilan muuttavan heidän äänensä erityisen kuuluvaksi. Horatius kyseenalaistaa tavan hyvän maun, eikä pidä aikaa ja paikkaa sopivana runon lausunnoille. Kylpylät tarjosivat esiintymishaluisille laulajille ja puhujille oivan tilan juuri yleisön määrän ja suljetun tilansa vuoksi. Tällä tavoin kylpylät sekä peilasivat että vahvistivat kaduilta tuttua urbaania melua.²²⁹ Myös Martialis kertoo 3. kirjassa eräästä runoja siteeraavasta Ligurinuksesta, joka seuraa häntä paitsi vessaan, myös kylpylään. Ligurinus häiritsee hänen eloaan paitsi lämminvesialtaassa, myös kun Martialis koettaa uida.²³⁰ Samaisessa kirjassa myös Sabineius muuttaa Neron kylpylän kuumat allasvedet kylmiksi huonolla runoesityksellään.²³¹ Martialis keskittyy jälleen huonoihin esityksiin, jolloin hän Horatiuksen tavoin kyseenalaistaa paikan oikeellisuuden tällaisiin esityksiin ja pilkkaa näiden käytöstapoja.

Baiaen kylpylän yläpuolella olevassa vuokra-asunnossa ilmeisesti hetken aikaa asuneella Senecalla oli paljon sanottavaa alakertansa ihmisten tuottamasta melusta. Hän kertoo painonnostajien puhisevan äänekkäästi suoritustensa aikana samalla epäillen osan jopa

²²⁶ Mart. 12.19.

²²⁷ Ks. esim. ALDRETE 2014, 59.

²²⁸ RIMELL 2015, 161.

²²⁹ Hor. *Sat.* 1.4.74–8. Ks. RIMELL 2015, 162–163.

²³⁰ Mart. 3.44.12–13.

²³¹ Mart. 3.25.

näennäisesti näin ääntelevän, jotta muut luulisivat heidän tekevän kovasti työtä kehonsa eteen. Joku omaa ääntään rakastava taas laulaa äänekkäästi altaassa ja toinen hyppää tykinkuulana altaaseen suuren loiskahduksen saattamana.²³² Senecan valituksella voi hyvinkin nähdä olevan totuuspohjaa, sillä on täysin eri asia asua melun lähteen lähellä kuin piipahtaa siellä muutaman tunnin verran. Seneca käyttää myös kuulolla tapahtuvaa aistihuijausta melukuvauksessaan, kun eräät painonnostajat päästelivät äänekkäitä huokauksia vain huijatakseensa muiden luulevan heidän tekevän paljon töitä. He siis lisäsivät meluhaittaa omakuvan huijauksellaan.

Ei ole tiedossa, kuinka usein keskivertokylpylöiden vesi vaihdettiin ja on todennäköistä, että tämä ei tapahtunut usein. Seneca mainitsee suodatetun veden käytöstä joissakin kylpylöissä, mutta tämä oli todennäköisesti harvinainen ylellisyys, josta ainoastaan rikkaimmat kylpijät saattoivat yksityisissä kylpylöissä nauttia. Tämä saattoi olla syynä esimerkiksi Etruscuksen kirkkaille vesille. Kylpylöissä ei harjoitettu esipesuja ennen altaaseen menoa, ja oli tavallista että asiakkaiden öljyämisen jälkeen nämä öljyhikiseokset kaavittiin suoraan samaiseen altaaseen. Ei liioin ollut ennenkuulumatonta, että kylpylässä kävijät julkisten käymälöiden yleisestä saatavuudesta huolimatta helpottivat olonsa allasvesiin.²³³ Näistä seikoista johtuen allasvesien tunto-, näkö- ja hajukokemus ei välttämättä ollut ainoastaan miellyttävää.

Martialis kuvaa kylpyvesien ikävää laatua nimenomaan muiden ihmisten aiheuttamaksi. Kylpylöissä oli tyypillistä saada ostettua erilaisia hajuvoiteita, myös erittäin halvalla hinnalla, joten tämä oli käytettävissä monille kaupunkilaisille. Ennen altaisiin menoa ihmisten kehot siveltiin öljyillä.²³⁴ Martialis kertoo 7. kirjassa Atticuksen olevan öljystä tahmea kylpylässä ollessaan.²³⁵ Myös Charidemus suututtaa kanssakylpijät saastuttamalla allasvedet alapääpesuillaan,²³⁶ kuten myös Zoilus, joka vailla käytöstapoja pesee altaassa takamuksensa.²³⁷ Kummatkin miehet Martialis leimaa fellatoreiksi, sillä hän kehottaa Zoilusta pesemään takamuksen sijaan päänsä, jos hän haluaa tuottaa mahdollisimman suurta tuhoa vesien kannalta. Myös Charidemus Martialiksen kauhuksi

²³² Sen. *Ep.* 56.1–5. Ks. myös RIMELL 2015, 163.

²³³ BRADLEY 2012, 23; KNAPP 2011, 45–46.

²³⁴ BRADLEY 2014a, 196; WALLACE-HADRILL 2014, 88; FAGAN 1999, 10.

²³⁵ Mart. 7.32.9.

²³⁶ Mart. 6.81.

²³⁷ Mart. 2.42.

upottaa päänsä altaaseen. Paitsi että kyseiset alapääpesutavat olivat varmasti epäkohteliaita, tämä myös sopii mielestäni Martialiksen käyttämään tuttuun teemaan seksuaalimoraalisen saasteen tarttumisesta kosketuksen kautta. Jo tutuksi tulleet stereotyyppiset fellatorit saastuttavat kosketuksellaan myös Martialiksen epigrammien kylpylöiden allasvedet.

Toisaalta myös Martialiksen persona toimii allasvesien saastuttajana. Hän kertoo harrastavansa erään naisen kanssa seksiä kylpyläaltaassa.²³⁸ Tämä kertoo jälleen Martialiksen personan ristiriitaisuudesta, sillä näin hän toimii muiden tavoin vesien likaajana. On kuitenkin huomioitavaa, että Martialiksen persona harrastaa nimenomaan naisen kanssa seksiä, eikä esimerkiksi parhaamaansa suuseksiä. Saasteen laatu oli siis Martialikselle tuttuun tapaan sovinnaisesti oikeanlaista.

Kuten todettu, Etruskuksen kylpylää käsittelevässä runossaan Martialis korostaa altaiden erityisen kirkasta ja puhdasta vettä. Etruskuksen vesien laatu todennäköisesti kuvaa sitä, millaiselta ideaalissa tilanteessa kylpylöiden vesien kuului näyttää ja tuntua. Etruskuksen vedet olivat niin kirkkaita, että ne synnyttivät vaikutelman vedettömästä altaasta. Tämä ei ollut todennäköisesti asian laita tavallisemmissa kylpylöissä, jossa altaaseen kaavittuja öljylauttoja lillui veden pinnalla häiritsemässä paitsi näkö-, haju- ja myös tuntoaistia. Myös muut raportoivat allasvesien kyseenalaisesta tilasta: stoalainen keisari Marcus Aurelius vertaa kylpylöiden vesien laatua elämäänsä itseensä. Kaikkialla on öljyä, hikeä, likaa, rasvaista vettä ja kaikkea inhottavaa.²³⁹ Näkemys altaiden vesiin on tässä tapauksessa korkeinta eliittiä edustavan henkilön, ja hän toiseuttaa näin kylpylöiden altaiden vesissä uivat likaisiksi ja hikisiksi, jotka täten saastuttavat käyttämänsä vedet. Myös Martialis harjoittaa tätä ihmisten saastuttamien vesien teemaa, näin siis eliitin näkökulmasta sosiaaliselta asemaltaan toiseutetut saastuttivat kosketuksellaan käyttämänsä vedet.

Hygienian ja lika ovat moniselitteisiä termejä historiantutkimuksessa. On olemassa eriäviä mielipiteitä kuinka vahvasti kulttuurisia tai biologisia lian ja hygienian käsitteet ovat. Eräiden tutkijoiden mukaan kyseessä on merkitystään täysin kulttuurittain vaihteleva käsite, toisten mukaan lian kokemus on biologista, ja sen tarkoitus on suojata ihmisiä

²³⁸ Mart. 11.21.11-12.

²³⁹ Meditations 8.24.

esimerkiksi taudeilta.²⁴⁰ On siis vaikea sanoa, kokivatko roomalaiset allasvesiä likaisina. Tämä riippui todennäköisesti arvostelijan sosiaalisesta asemasta, sillä Martialis kyllä erikseen mainitsee vesien puhtauden olleen ideaalikylpylän piirre. Lian kuvaus toimii Martialiksen runoissa olennaisesti ihmisiä erottavana tekijänä: nimenomaan sosiaalisesti alemmassa asemassa olevat ihmiset saastuttavat kylpylöiden vesiä.

Antiikin Rooman lääketieteen asiantuntijoiden tiedetään patistelleen eri taudeista kärsiviä potilaita kylpylöihin itseään parantelemaan. Martialiskin kertoo tällaisesta tavasta, kun lääkärit ehdottivat eräälle kuumeesta kärsivälle Tongiliukselle kylpyläkäyntiä.²⁴¹ Nämä eri tautien parannuskeinoyritykset varmastikin lisäsivät vesien bakteerikantoja ja levittivät kyseisiä tauteja. Esimerkiksi ripuli, tuberkuloosi, ihottumat, tippuri olivat kaikki tauteja, johon roomalaiset lääkärit kylpyjä suosittelivat. Roomalaiset eivät kuitenkaan suhtautuneet vesien laatuun vähättelevästi, vaan sairaiden ihmisten yhteiskylvyt terveiden kanssa tiedostettiin ongelmallisena ilmiönä. Vuosina 117–138 hallinnut keisari Hadrianus päätyi säättämään lain, jonka mukaan sairaiden tuli kylpeä terveistä erotettuna ennen 8. tuntia.²⁴² Laki säädettiin Martialiksen elinajan jälkeen, joten on oletettavissa, että hänen aikanaan eri taudeista kärsivät roomalaiset kylpivät suhteellisen yleisesti terveiden kanssa samaan aikaan.

Martialis usein kylpylässä ollessaan toiseuttaa eri tavalla sairaat ihmiset sosiaalisesti eri ryhmäkseen. Hän pilkkaa erästä vääräjalkaista kanssakylpijää tämän fyysisestä tilasta: Martialis ehdottaa tälle jalkojensa kylpyaltaaksi juomasarvea.²⁴³ Toisaalta hän myös nuhtelee toisia jotka näin tekevät: Eräs Fabianus pilkkasi tyrästä kärsiviä henkilöitä ennen kuin hän itse Neron kylpylässä huomasi kärsivänsä sellaisesta.²⁴⁴ Kummatkin terveydelliset ongelmat oli mahdollista peittää esimerkiksi kadulla vaatteiden alle, mutta kylpylässä niistä kärsivät ihmiset joutuivat muiden arvostelevan katseen alaiseksi. Toinen Martialiksen personista toimi sairaiden pilkkaajana. Toinen taas muistutti ettei näin kannata toimia, sillä sairaudet voivat osua omalle kohdalleen. Tämä taas kertoo hänen personansa vaihtelevuudesta. Martialis pyytää myös erästä Saufeiaa kylpemään kanssaan, mutta kun tämä ei suostunut, Martialis epäilee naisella olevan ruumiillisia ongelmia, joita

²⁴⁰ BRADLEY 2012, 15–16.

²⁴¹ Mart. 2.40.

²⁴² ALDRETE 2018, 378; SCOBIE 1986, 425.

²⁴³ Mart. 2.35.

²⁴⁴ Mart. 12.83

hän yrittää peitellä toisten katseelta.²⁴⁵ Jos joku ei suostunut kylpemään toisten kanssa, tällä oli siis todennäköisesti jotain peiteltävää. Tämä saattoi olla jokin fyysinen epäkohta, jota hän ei halunnut muiden näkevän ja joka toiseuttaisi hänet muiden silmissä.

Kylpylöissä näkeminen ja tunteminen ovat Martialiksen epigrammien maailmassa pääosassa. Kylpylässä oli mahdollista nähdä asioita, jotka olivat yleensä muiden katseilta piilossa: tämä saattoi olla esimerkiksi kyseenalaiset seksuaalimoraalit tai taudit. Siellä joutui antamaan alastoman kehonsa muiden arvioitavaksi, jolloin ihmisten intiimit salaisuudet paljastuivat erityisesti näön avulla. Koska kaikki olivat alasti, ei vaatteiden ja asusteiden avulla ollut mahdollista arvioida toisen statusta. Tämä ei tarkoittanut sosiaalisen arvottamisen häviämistä kylpylöissä: arvottaminen tapahtui muuten näkymättömissä olevien seikkojen avulla, esimerkiksi karvattomaksi ajeltujen kehonosien kautta. Tunto on tärkeässä osassa erityisesti vesien lämpötilan kannalta. Altaiden vesien lämpötila oli tärkeä tekijä kylpykokemuksen moraalin erotuksessa. Kosketuksen kautta tarttuva saaste on jälleen tärkeässä roolissa allasvesien likaajien muodossa, ja lika on jälleen luonteeltaan pääasiassa seksuaalimoraalista.

Kuulon kuvaukset eivät ole sosiaalisen eron tekijänä poissa kylpylöissäkään. Meluisat toiseutetut ihmiset ovat kylpylöissä läsnä epätoivottuina ja huonoina runonlausujina, jotka halusivat hyväksikäyttää suuren suljetun tilan tarjoamaa kuulomaisemaa ja päätyvät näin häiritsemään muiden kylpykokemusta. Maun rooli näkyy pääasiassa suhteessa kylpylän jälkeisiin pitoihin, joutuivatko kylpijät alhaisen statuksensa vuoksi tyytymään vain kylpylöiden tarjoamaan kevyeen lounaaseen illan pitojen ruokatarjonnan sijaan. Toisaalta sekä kuulo- että makukokemukset toimivat myös kylpylöiden laadun määrittäjänä.

²⁴⁵ Mart. 3.71.

3.2. Tarjolla viiniä ja villisikaa

Päivän aktiviteettien jäljiltä jo nälkää poteva klienttimies suuntasi kulkunsa kohti päivällispitoja joko myöhään iltapäivällä tai alkuillasta. Sosiaalisen paineen vuoksi jokaisen klienttimiehen oli saatava pitoihin kutsu tai hänen oli itse järjestettävä illalliset. Jos joku ei syystä tai toisesta saanut kutsua pitoihin tai halusi ruokailla kotioloissa, suhtauduttiin häneen varsin ivallisesti.²⁴⁶ Martialis osallistuu mieluusti näiden klienttimiesten pilkkaan, jota käsittelin jo lyhyesti kylpyläosiossa. Pidot antavat mielenkiintoisen näkökulman klientin elämään, sillä vaikka tapahtumapaikkana toimi yksityinen asunto, tapaus oli luonteeltaan hyvin yhteisöllinen ja tärkeä osa kansalaismiesten julkisen kuvan rakentamista ja ylläpitämistä, kuten tulen tässä luvussa osoittamaan. Pidot olivat myös luonteeltaan hyvin pois sulkevia, sillä tänne oli erikseen saatava kutsu.

Roomalaiset pidot voi erotella kolmeen eri kategoriaan: pidot, joihin kutsuttiin 1) klientit, 2) suojatit tai 3) sosiaaliselta statukseltaan vertaisensa. Jokaisessa oli erilaiset sosiaaliset jännitteensä ja vaikka kolmas pitotyyppeä voi kuulostaa ilmapiiriltään rennoimmalta, nämäkin saattoivat olla vahvasti poliittisesti latautuneita tilanteita. Poliittisen ja sosiaalisen hyödyllisyytensä vuoksi pidot olivat suosittuja sekä kansalaisten että ylempien poliittisten tahojen, kuten keisarin keskuudessa.²⁴⁷ Ruuan jakaminen on läpi historian tarkoittanut sosiaaliseen ryhmään sisällyttämistä ja hyväksyntää, ja pidot olivat tärkeä osa sosiaalisten ja poliittisten suhteiden ylläpitoa. Pelkkä kutsu pitoihin tarkoitti kutsujan osoittamaa sosiaalista ja poliittista suosiota.²⁴⁸ Tästä syystä klienttimiehen oli oleellista saada kutsu erilaisiin pitoihin, sillä tällä hän saattoi vahvistaa poliittisia suhteitaan ja tuntoa olonsa sisällytyksi aikansa tärkeisiin sosiaalisiin piireihin.

Martialis kuvaa useassa runossaan epäonnisia klienttimiehiä, jotka harhailevat pitkin kaupunkia illalliskutsun perässä. Heitä näkyy kaupungin kaduilla, toreilla, kylpylöissä, ja jopa vessoissa. 11. kirjan runossaan hän kertoo Vacerra-nimisen miehen viettävän tuntikausia – pahimmillaan jopa koko päivän – vessoissa. Mies oli Martialiksen kertoman mukaan vessassa metsästävässä epätoivoisesti kutsua illan pitoihin.²⁴⁹ Julkiset vessat

²⁴⁶ DONAHUE 2015, 255; POLKUNEN, 2000, 140. Ks. myös GARNSEY 1999, 136.

²⁴⁷ DONAHUE 2015, 256; GARNSEY 1999, 137.

²⁴⁸ GRIMM 2006, 354; FAGAN 2006, 377.

²⁴⁹ Mart. 11.77.

ovatkin tulleet tutuksi jo katukuvasta, ne yhteisöllisen luonteensa vuoksi lienevät sopineen myös kutsujen hankintatarkoitukseen. Tervehdyssuukottelijoiden sijaan pitokutsujen kärkkyjät ottavat vessaympäristön toimintakentäkseen Martialiksen epigrammien maailmassa. Martialis näin vihjaa Vacerran viettäneen koko päivän vessalle tuttujen pahojen hajujen, ulosteen ja virtsan, keskellä

Martialis kuvaa pitoihin kutsutta jääneiden reaktioita varsin liioittelevaan sävyyn. Jotkut klientit suhtautuivat kohtaloonsa Martialiksen kuvaamana varsin vakavasti ja tämä näkyi hänen mukaansa iltapäivän katukuvassa:

Katsohan, Rufus, miten pilvinen on Seliuksen otsa, miten hän harhailen kuluttaa myöhäispäivän pylväskäytävää. Jähmeät kasvot vaikenivat jostain murheesta, ruma nenä miltei viistää maata, oikea käsi takoo rintaa ja repii hiuksia. Ei hän sure ystävän tai veljen kuolemaa, molemmat lapset elävät ja toivon heidän edelleen elävän. Kunnossa ovat niin vaimo, tavarat kuin orjat, ei vuokramies tai tilanhoitaja ole häntä pettänyt. Mikä siis on syynä suruun? Hän syö päivällistä kotona.²⁵⁰

Selius²⁵¹ on jälleen eräs epäsuosiollinen klienttimies, joka on joutunut tyytymään kotinsa tarjoamaan päivälliseen. Muiden jo siirtyessä iltapäivän hämärissä omiin pitoihinsa syvästi murheellinen Selius kulkee pitkin pylväskäytäviä vailla päivälliskutsua. Tällainen hyvin näyttävä ja kuuluva surutyö ajateltiin olevan epämiehekästä toimintaa, sillä miesten odotettiin olevan ilmaisematta vahvoja tunteitaan julkisella paikalla. Hiusten repiminen, rinnan takominen, kumara asento ja murheelliset kasvonpiirteet olivat kaikki antiikin Roomassa klassisia suremisen merkkejä. Näin huomiota herättävästi kuitenkin odotettiin ainoastaan naisten osoittavan suruaan.²⁵² Tällainen suurieleisyys soti kansalaismiehen itsekurin ideaalin kanssa. Martialis korostaa Seliuksen hahmon humoristisuutta sillä, että tämä näin näyttävästi ja kuuluvasti suhtautuu alhaisen statuksensa määräämään vääjäämättömään kohtaloonsa. Martialiksen persona näyttää seuraavan Seliuksen sekä katseella että kuulolla koettua huomiota herättävää taivalta etäämpää, ilmeisesti juuri matkalla omiin pitoihinsa. Kuvaus lienee satiirista liioittelua, jonka tarkoituksena on korostaa kutsutta jääneiden klienttimiesten sosiaalisen statuksen alemmuutta, jonka yhteydessä myös heidän miehinen asemansa asetetaan kyseenalaiseksi.

²⁵⁰ Mart. 2.11.

²⁵¹ Selius metsästää päivälliskutsua myös runossa 2.14.

²⁵² HOPE 2017, 87; POLKUNEN 2000, 139; HOPE 2010, 39.

Pitoihin päästessään klientti pääsi toivon mukaan nauttimaan mitä maukkaimmista ruuista. Ruoka toimi antiikin maailmassa vahvasti sosiaalisen eron merkitsijänä ja ruokavalion vaihtelevuus oli eliitille tärkeä tapa erottaa itsensä tavallisesta kansasta. Heillä oli tähän taloudelliset edellytykset ja näin ruoan vaihtelevuus, laatu ja määrä olivat osoitus sosiaalisesta asemasta. Esimerkiksi pääproteiinin (lihan) laatua ja makua oli yleistä vaihdella sosiaalisen luokan merkitsijänä. Toinen tapa oli vaihdella ruuan makuja käyttämällä erilaisia kalliita kastikkeita ja mausteita, josta syystä eliitin ruoka oli usein luonteeltaan ylellisen eksoottista.²⁵³

Kreikkalaisessa ja roomalaisessa yhteiskunnassa ruoka oli etnisen ja sosiaalisen eron merkitsijä: ulkomaisten barbaarit söivät eri ruokaa kuin roomalaiset, samoin kaupunkilaisten ruokavalio erosi maalaisista. Perheen sisälläkin saattoi olla eroja ruuan jakamisessa sukupuolen ja iän perusteella. Sosiaalinen erottelu ruuan jakamisen välityksellä jatkui myös pitojen sisällä. Joskus vieraat saatettiin jakaa eri huoneisiin, jotka perustuivat heidän yhteiskunnalliseen asemaansa. Myös tarjoillun ruuan laatu saattoi vaihdella riippuen vieraiden sosiaalisista arvoasemista.²⁵⁴ Sosiaalinen erottelu ruuan avulla tapahtui siis monella tavalla pidoissa. Paitsi että makuaistimaailma saattoi olla vieraista riippuen hyvin erilainen, vieraat voitiin myös tilallisesti erottaa toisistaan.

Rooman köyhälistö söi useimmiten päivän ateriakseen puuroa, *puls*, ja erilaisia kasviksia, kuten kaalia, retiisejä, purjoa, sipulia ja valkosipulia. Myös palkokasvit toimivat eräänlaisena ”köyhän miehen lihana”. Variaatiot köyhän ja rikkaan kansan ruokavalion välillä Roomassa olivat huomattavia. Laajemmassa mittakaavassa tyypillinen Välimeren alueen dieetti koostui myös viljasta, hedelmistä, oliiviöljystä ja oliiveista, maidosta, juustosta, joskus myös kalasta ja lihasta. Yleistystä on kuitenkin vaikeaa tehdä, sillä sekä alueellisia että sosiaaliluokkien eroja oli valtavasti ruuan jakelun ja saatavuuden välillä.²⁵⁵ Sipuli ja valkosipuli olivat Roomassa stereotyyppisesti köyhien ruokaa, koska näitä syömällä hengitys muuttui pahanhajuiseksi. Ikävien aistiärsykkeiden syntyä oli eliitin piirissä pyrittävä minimoimaan ja vahvan ominaishajun synnyttäviä ruokia oli tästä syystä

²⁵³ MACKINNON 2018, 164; WALLACE-HADRILL 2014, 76.

²⁵⁴ FAGAN 2006, 377; GARNSEY 1999, 6.

²⁵⁵ BANDUCCI 2018, 133; DONAHUE 2015, 254; GARNSEY 1999, 13–15; GUHL & KONER 1994, 501–502. Ks. halvoista linsseistä myös Mart. 13.9.

syytä välttää.²⁵⁶ Myös Martialis kehottaa välttämään suutelua, jos on juuri syönyt hengityksen haisemaan saavia purjoja.²⁵⁷

Roomalaisessa maailmassa arvostettiin ruuan tuoreutta ja esimerkiksi tavernassakin tarjottu liha oli sitkeydestään huolimatta tuoreeltaan teurastetun eläimen lihaa. Tuoreuden ihanne näkyi myös ruuan tuoksussa, sillä ihanteellinen ruoka tuoksui mahdollisimman läheisesti siltä miltä se oli tuoreeltaan tuoksunut. Mausteiden ja kastikkeiden käyttö esimerkiksi toisessa ruokalajissa, *mensa prima*, oli yleistä.²⁵⁸ Vaikka mausteiden käyttö lisääntyi ajan myötä, ei ollut siis siltikään ihanteellista upottaa kaikkia ruokia mausteisiin.

Pitojen ruokailullinen anti oli ajallaan monitulkintainen asia, joka kieli paitsi henkilön sosiaalisesta, myös moraalista statuksesta. Joidenkin mukaan oli hyvä asia syödä yksinkertaisesti. Esimerkiksi tasavallan ajoille haikaileva ja luksusta karsastellut historioitsija Tacitus kiitteli primitiivisinä pitämiään germaaneja näiden yksinkertaisesta dieetistään. He pitivät Tacituksen mukaan ruokavalionsa mutkattomana ja tämä sisälsi pääasiassa viljaa, lihaa ja olutta. Hänen teksteissään germaanit edustavat niin sanottuja jaloja villejä, he kuvautuvat yksinkertaisina ja kurinalaisina, samankaltaisina kuin roomalaiset olivat vanhoina ja parempina aikoina olleet. Myös ruoka erotti heidät Tacituksen elinajan roomalaisista, jotka olivat tämän historioitsijan mukaan liian mieltyneitä luksukseen. Toisaalta myös ajateltiin, että yksinkertainen dieetti oli merkki siitä, ettei ollut sosiaalista asemaa syödä hyvin. Sen sijaan ahneus ja liiallinen ahmiminen olivat aina moraalisesti kyseenalaista toimintaa. Martialiksen elinaikana hallitseva mielipide ruuan oikeankaltaisesta ylellisyydestä vaikuttaisi olleen se, että raaka-aineiden tuli olla kalliita, mutta yksinkertaisesti tarjottuja.²⁵⁹

Martialis kertoo eräästä Calliodoruksesta, joka haluaa vaikuttaa rikkaammalta kuin mitä todellisuudessa on. Todellisen statusensa piilottelemiseksi yhden illallisen ajaksi hän myy orjansa, jotta saa syötyä edes kerran hyvin. Hän ostaa tällä rahalla lähes kaksikiloisen juovakelttikalan.²⁶⁰ Rikasta esittäessään Calliodorus panostaa siis nimenomaan kalliiseen proteiiniin, ei erilaisiin mausteisiin. Martialis listaa myös 9. kirjassa hyviä ruokia, jossa

²⁵⁶ POTTER 2014, 129. WALLACE-HADRILL 2014, 77.

²⁵⁷ Mart. 13.18.

²⁵⁸ POTTER 2014, 129–130.

²⁵⁹ Tac. *Ger.* 23. GOWERS 2018, 93; POTTER 2014, 121–122. Ks. myös GRIMM 2006, 356.

²⁶⁰ Mart. 10.31.

näkyvät kolme hyväksi kuvattua proteiinia: osterit, punakalat ja villisika.²⁶¹ Nämä kaikki olivat erityisen kalliita ja arvostettuja proteiineja.²⁶²

Lihaa ruokavaliossaan syövien roomalaisten suosikkiproteiinit olivat kala ja sika. Provinseja arkeologisesti tutkittaessa kiinnitetään huomiota sikojen luiden määrään: jos alueelta löytyy paljon sikojen jäänteitä, roomalainen vaikutus oli täällä vahvana. Sianlihalla oli vahvat assosiaatiot kaupunkilaisuuden ja roomalaisuuden kanssa. Tämän makua selkeästi arvostanut Plinius mainitsee possun tuottavan suurimman variaation lihoista, tässä nimittäin oli hänen mukaansa lähes 50 eri makua, muissa ainoastaan yksi. Aterian päälihaproteiinivalinta, *opson*, oli tärkeä tapa ilmaista sosiaalista statusta. Myös esimerkiksi pääproteiinina käytetyn kalan alueellinen alkuperä ja sen valmistuksessa käytetyt mausteet vaikuttivat aterian arvostukseen.²⁶³

Karjatalous oli mittapuultaan pientä ja esimerkiksi vuohia ja lampaita pidettiin pääasiassa näiden tuottaman juuston ja villan vuoksi, ja ainoastaan siat olivat lihantuotantoa varten. Tämä vaikutti myös kaupungin lihan saatavuuteen. Lihaa oli vähän tarjolla ja se oli korkeasti arvostettua, näin siis pääasiassa yleisesti eliitin ruokaa.²⁶⁴ Martialis listaa provinssielämän erääksi monista hyödyistä sen, että siellä saa enemmän lihaa dieettiinsä metsästyksen ansiosta. Hän mainitsee esimerkiksi villisian ja kanin, jotka olivat suosittuja ja arvostettuja riistaeläimiä roomalaisten keskuudessa.²⁶⁵ Näin lihan maun vaihtelun mukaan Martialis erottelee provinssielämän kaupunkilaisuuteen verrattuna paremmaksi.

Pidot olivat pääasiassa maku- ja hajuaistin kannalta nautinnollisia ympäristöjä. Ruuan lisäksi myös muut seikat, kuten viini ja parfyymit, vaikuttivat näihin aisteihin mieluisalla tavalla:

Kaada kahdesti tuplat falernolaista, Callistus. Sinä, Alcimus, hajota päälle sulamaan kesälunta, rasvoittukoon kostea tukkani runsaasta hajuvoiteesta, väsykööt ohimoni palmikoiduista ruusuista.²⁶⁶

²⁶¹ Mart. 9.14.3.

²⁶² WALLACE-HADRILL 2014, 76; POLKUNEN 2000, 141; HENRIKSÉN 1998a, 105.

²⁶³ BANDUCCI 2018, 122; 127–129; MACKINNON 2018, 165–166. Plin. *Nat.* 8.209.

²⁶⁴ DONAHUE 2015, 254; GARNSEY 1999, 16–17, 123.

²⁶⁵ Mart. 4.66.5–6. Ks. myös MORENO SOLDEVILA 2014, 454–455.

²⁶⁶ Mart. 5.64.

Viiniin oli yleistä käyttää lunta, jota oli saatavilla vuoden ympäri. Tämä oli myös oiva tapa laimentaa viini, sillä laimentamattoman viinin juominen oli huonojen tapojen mukaista.²⁶⁷ Tämä tarjosi oivan helpotuksen kuumana päivänä. Palmikoidut ruusut taas viittaavat pidoissa pidettyihin hajustettuihin kukkakruunuihin. Hajusteilla voideltu tukka ja kukkaseppele olivat yleisiä pitovieraiden keskuudessa. Tämän sanottiin vähentävän seuraavan päivän krapulaa ja hyvän tuoksun ajateltiin olevan hyväksi mielelle.²⁶⁸ Tapa paitsi loi varmasti miellyttävän visuaalisen kuvan ruokapöydässä, kun keskustelukumppanin pää oli ympäröity kukkaköynnöksillä, mutta se myös lisäsi oleellisesti pitojen miellyttävää tuoksumaisemaa. Erilaisia viinejä esiintyy useassa Martialiksen runossa, mutta erityisesti mainitusta Falernian viinistä hän vaikuttaa pitäneen.²⁶⁹ Tämä ei ollut Martialiksen kuvauksissa ainoastaan maultaan nautinnollinen viini, vaan hän listaa tämän myös eräksi hyväksi tuoksuksi.²⁷⁰

Viiniin saatettiin laittaa myös parfyymejä. Esimerkiksi Plinius vanhempi kuvaa tätä käsittämättömänä tapana, sillä vaikka viini täten tuoksuikin hyvältä, juoma muuttuu maultaan *amaritudoksi*. Tämä tarkoittaa sanakirjamääritelmänsä mukaan paitsi kitkerää, myös terävää. Pliniuksen hajuvesien käytön ongelmana lienee ollut jo aiemmin mainittujen luksuksen kiroamisen lisäksi se, että hajuvesiä tuotettiin kaukana Roomasta. Myös tuotteen lyhytikäisyys herätti ihmetystä, sillä hajuvedet olivat painonsa arvosta kultaa ja ne vain päätyivät haihtumaan ilmaan.²⁷¹ Moralistinen ja korkea eliitin edustaja kritikoி näin jälleen pitojen luksusta ja näkökulmastaan turhien aistikokemusten lisäästä. Plinius myös selkeästi piti viinin makua tämän pääasiallisena piirteenä, jota oli typerää pilata hajuaistin korostuksella maun kustannuksella.

Hyvä ateria koetaan kokonaisvaltaisesti monen eri aistin avulla. Haju- ja makuaisti toimivat ruokailun aikana yhdessä ja toisiaan täydentäen, sillä ruokaa pureskellessa ruuantuoksuinen ilma työntyy sieraimiin ja yhdistyy näin makuelämyksen kokemukseen. Ilman hajuaistia ihmiset kykenisivät maistamaan ainoastaan kielen rekisteröimät maut. Eräät antiikin auktorit vähätelivät hajuaistin arvoa erillisenä aistina tämän niin sanotun

²⁶⁷ POLKUNEN 2000, 164. Lisää kylmää viiniä esim. Mart. 6.86; 9.22.8.

²⁶⁸ DAY 2017, 184; POLKUNEN 2000, 164; POTTER 1999, 177.

²⁶⁹ Mart. 8.55.14, 8.77.5, 9.22.8, 9.90.5, 11.49.7. Ks. myös POLKUNEN 2000, 161.

²⁷⁰ Mart. 11.8.7.

²⁷¹ Plin. *Nat.* 13.25; 13.3; 13.20. Ks. myös BRADLEY 2014a, 6.

epätarkkuuden vuoksi. Antiikin maailmassa hajuaistin arvo tunnistettiin erityisesti silloin, kun tämä toimi yhdessä makuaistin kanssa.²⁷²

Eliitti ei arvostanut ruuanlaitosta syntyviä hajuja ja tämän hajusta pitäviä vähäteltiin sosiaaliselta statukseltaan alhaisiksi. Useimmiten asunnon avoviemäriovessa sijaitsevaan keittiön vieressä, jolloin ruuanlaiton ja ulosteen hajut yhdistyivät epämiellyttävällä tavalla. Eliitin keskuudessa nämä hajut oli olennaista saada peitettyä erityisesti pitojen ajaksi. Erään miehen sanottiin täyttäneensä koko asuntonsa pitojen aikaan hajuvedellä, jotta vessan hajut eivät pääsisi loukkaamaan pitovieraiden neniä.²⁷³

Pidoissa saatettiin koettaa korottaa oman asemansa kuvaa huijaamalla ruuan olevan väitettyä halvempaa. Martialis kertoo 8. kirjan runossaan Gallicuksen pidoista, jossa tämä on yrittänyt huijata vierastaan tarjoamalla hänelle tavallista sikaa väittäen tätä villisiaksi.²⁷⁴ Tarkka-aistinen Martialis huomaa välittömästi huijausyrityksen. Martialis toteaa, että hän itse olisi tämän vilpin tapainen hybridi jos olisi näin helposti huijattavissa. Tällä hän mielestäni viittaa runoissaan usein toistuneeseen teemaan sosiaalisista huijareista. Martialis ei lukeudu tällaiseen alemman sosiaaliluokan joukkoon, jotka eivät edes tunnista tarjoiltua sikaa villisiaksi, vaan paljastuu aistikykyjensä perusteella eittämättömäksi eliitin edustajaksi.

Martialis kertoo Papyluksen juhlissa aina tarjottavan kahta ajan kuuluisaa ja arvostettua viinilajiketta, Massicumia ja Setinumia.²⁷⁵ Tästäkään huolimatta vieraat eivät tule nauttimaan erinomaisia viinejä hänen pitoihinsa. Tämä johtuu siitä, että hänen kielittää myrkyttäneen viinillä neljä aiempaa vaimoaan. Martialis ei näennäisesti usko huhua, mutta kyllä kieltäytyy kuitenkin Papyluksen pitokutsusta.²⁷⁶ Puolison myrkyttäminen oli yleinen teema satiirissa. Avioero Roomassa oli mahdollista, mutta tällöin esimerkiksi aviomiehen oli palautettava vaimonsa myötäjäisrahat tämän perheelle. Jos taas vaimo yllättäen kuoli, mies peri tämän rahat. Myrkyn laadusta riippuen tämä oli kaikilla aisteilla

²⁷² POTTER 2014, 120.

²⁷³ AULT 2015, 210; POTTER 2014, 125, 127; KOLOSKI-OSTROW 2014, 94.

²⁷⁴ Mart. 8.22.

²⁷⁵ GUHL & KONER 1994, 459. MORENO SOLDEVILA 2006, 470.

²⁷⁶ Mart. 4.69.

vaikea huomata.²⁷⁷ Kyseessä oli siis pahimmanlaatuinen aisteja hämäävä petos, joka koitui huijauksen uhrin kuolemaan.

Myös erään toisen pitojen isännän ruokatarjonta ei Martialista miellyttänyt: 1. kirjassaan hän toivoo eräälle pitoisännälle kuolemaa amfiteatterissa villikarjun toimesta. Tämä johtuu siitä, että hän tarjosi vierailleen ruuaksi paitsi liian pientä villisikaa, ja myös lisukkeet puuttuivat täysin.²⁷⁸ Pitojen isännän sosiaalinen asema on jälleen kyseenalainen tämän ruokatarjonnan vuoksi. Tästä syystä Martialis suoraan alentaisi tästä syystä henkilön statuksen spektaakkeliä teloitettavien tasolle, eli sosiaaliselta asemaltaan kaikkein alempien. Spektaakkeliä väkivallan teema jatkuu myös pitojen tilaan huonoja ruokia tarjoaviin isäntiin kohdistuvana kirouksena.

Pidoissa myös seksin ja seksuaalimoraalin teema on Martialiksen epigrammien maailmassa vahvasti esillä. Seksi kauniin pojan, *puerin*, kanssa oli yleinen aihe satiirissa. Usein mainitut pojat olivat orjan asemassa. Esimerkiksi Horatius kertoo tämän kaltaisen “helpon seksin” olevan peronalleen mieluista. Juvenalis taas ehdottaa ottavansa vaimon sijaan orjapojan.²⁷⁹ Martialiksellakin esiintyy usein orjapoikien seksualisointia ja Juvenaloksen tapaan hän toivoo itselleen naisen sijaan orjapoikaa.²⁸⁰ Martialis kertoo eräissä pidoissa lyhyttukkaisen pojan tarjoilevan omistajalleen lasillisen viiniä.²⁸¹ KAYN mukaan viittaus lyhyeen tukkaan on vihje siitä, että kyseinen orjapoika ei ollut pitkätukkainen *capillatus*. *Capillatus* oli nimenomaan seksuaaliseen toimintaan tarkoitettu orja, kaunis poika, joka usein joi kupista ennen kuin antoi sen omistajalleen. Täten hän siis pilaisi kupin sisältämän juoman ilmeisen saastaisella suullaan, koska tällainen orja oli mitä ilmeisimmin Martialiksen mukaan *fellator*.²⁸² KAYN päätelmä lyhyttukkaisen pojan merkityksestä käy hyvin yhteen runojen seksuaalimoraalisten teemojen kanssa.

²⁷⁷ MORENO SOLDEVILA 2006, 469; POLKUNEN 2000, 166. Muita myrkytyksiä myös Mart. 1.20; 2.34.

²⁷⁸ Mart. 1.43.

²⁷⁹ Hor. *Sat.* 1.2.116–18; Juv. 6.28, 34. Ks. RICHLIN 2006, 334–335; RICHLIN 1992, 34.

²⁸⁰ Mart. 12.75.

²⁸¹ Mart. 11.11.3.

²⁸² KAY 1985, 90–91; 127.

Martialis käyttää näin myös pidoissa näköaistiaan päätelläkseen asioita eri henkilöiden seksuaalimoraalien laadusta ja kosketus on jälleen se, jolla tämä moraalinen saaste leviää. Tällä kertaa orjan lyhyt tukka kertoi tämän omistajan seksuaalisten moraalien olevan puhtaita, kuten myös hänen saastumaton viininsä. Saastunut viini esiintyy myös 2. kirjan runossa, jossa Martialis näennäisesti kehuu erästä Hormusta, joka ei suostu yleisen tavan mukaisesti antamaan vieressä istuvalle viinipikariaan. Syy on Martialikselle selvä: Hormus on jälleen eräs fellatorin tai cunnilingiuksen harjoittaja.²⁸³

9. kirjan pidoissa Martialis on jälleen päätenyt katsomaan siroa kupinkaatajaorjapoikaa, josta kateellinen pitojen isäntä vuorostaan katsoo vihaisena Martialista. Martialialis vertaa kauniin pojan katsomista muihin positiivisia miellelyhtymiä omaaviin katsomisen kohteisiin: aurinkoon, tähtiin, temppeleihin ja jumalten patsaisiin. Tällä hän argumentoi oikeuttaan katsoa kaunista orjapoikaakin. Lopuksi hän kehottaa pitojen isäntää seuraavaksi kutsumaan pitoihinsa Fineuksen ja Oidipuksen, jotka sokeutensa tähden eivät ainakaan voisi hänen orjiaan katsoa.²⁸⁴ Kylpylöistä tuttu katsomisen oikeuden penääminen ulottuu siis myös pitoihin.

Pitojen visuaalinen kauneus ei kuitenkaan rajoittunut ainoastaan muihin ihmisiin, vaan myös ruokailutilaan, *triclinium*, itseensä. Tila oli usein ylellisesti koristeltu, jonka sijainti oli usein suunniteltu miellyttävällä näkymällä suoraan puutarhaan ja sitä koristaviin veistoksiin ja suihkulähteisiin.²⁸⁵ Martialis ei kuitenkaan mainitse pitojen ympäristön arkkitehtuurillisia ansioita, vaan keskittyy visuaalisen kauneuden kuvauksessaan muihin ihmisiin, erityisesti orjapoikiin. Tämä oli satiirille tyypillistä.

Useimmiten pidoissa ruokaili kymmenisen ihmistä. Ruokasalissa pöydän ympärillä oli kolme sohva, mihin jokaiseen mahtui 3 pitovierasta makuuasentoon nauttimaan pöydän antimista. Naiset ja lapset olivat myös tervetulleita pitoihin, joskin naiset ilmeisesti ruokailivat istuma-asennossa.²⁸⁶ Tällä tavalla vieraat eroteltiin jälleen toisistaan sukupuolen perusteella. Tämä tapahtui visuaalisesti, sillä huoneessa istuvat ihmiset erotti selkeästi omaksi ryhmäkseen sohvalla makaavista. Suurimmissa pidoissa Martialis kertoo

²⁸³ Mart. 2.15. Ks. myös POLKUNEN 2000, 166.

²⁸⁴ Mart. 9.25. Ks. myös HENRIKSÉN 1998a, 136–137; POLKUNEN 2000, 159.

²⁸⁵ FAGAN 2006, 377.

²⁸⁶ DONAHUE 2015, 255; NADEAU 2015, 267–268.

olleen useita satoja vieraita. Joskin hän kuitenkin sanoo kieltäytyvänsä osallistumasta tällaisiin pitoihin, sillä satojen tuntemattomien vieraiden kanssa hän päätyisi silti syömään yksin.²⁸⁷ Roomalaisten inho liiallisuutta kohtaan ulottui myös pitovieraiden määrään. Yli 9 vieraan määrän ylittävät pidot muuttivat olemustaan *conviviumista* (yhdessä elämisestä) *convitiumiin* (meluun).²⁸⁸ Suuren ihmismäärän keskellä siis ei välttämättä edes tuntenut ketään ja tilanne muuttui paitsi äänimaailmaltaan, myös kokemukseltaan varsin epämiellyttäväksi.

Vaikka kuulo ei varsinaisesti ole syömisen aktissa olennaisessa osassa mukana, se kuitenkin esitti muuten pidoissa tärkeää roolia. Esimerkiksi musiikki oli tärkeä osa pitoja. Suhtautuminen musiikkiin vaihteli roomalaisessa yhteiskunnassa. Toisaalta musiikin katsottiin synnyttävän paljon tunteita, mikä oli verrattavissa seksiin ja ruokaan, toisaalta moralistit tietysti suhtautuivat tähän kielteisesti.²⁸⁹ Martialis kertoo pitojen musiikista useampaan otteeseen. Esimerkiksi 9. kirjassa hän kuitenkin sanoo, että musiikin ei tule olla niin kovalla, että ei kuule keskustelua.²⁹⁰ Näin siis pitojen äänillä oli myös ihanteellinen hierarkiansa.

Musiikin lisäksi keskustelut olivat pitojen aikaan oleellinen osa viihtymistä, ja runoja saatettiin lukea ihmisten iloksi. Patronusta kaipaaville runoilijoille omien runojensa lukeminen pidoissa oli tavallista, sillä parhaimmillaan tämä tuotti runoilijalle uusia työnsä rahoittajia. Runonlausuntaan saatettiin myös palkata joku tai määrätä orja lukemaan illaksi valittuja runoja ääneen. Joissakin pidoissa saattoi myös olla muita viihdyttäjiä tarjolla, kuten miimikkoja ja akrobaatteja.²⁹¹ Martialis kertoo kepeiden runojensa sopivan pitojen yhteyteen, sillä täällä oli hänen teksteilleen sopiva kevyt tunnelma.²⁹² Tämän osoittaa myös eräs pitovieras, joka oli saapunut illan syöminkeihin Martialiksen epigrammeja taskussaan.²⁹³ Parhaimmillaan pitojen kuulomaisema koostui miellyttävästä rupattelusta, runoista ja musiikista, johon liittyi myös visuaalinen puoli, sillä pitojen

²⁸⁷ Mart. 11.35.1–3.

²⁸⁸ GRIMM 2006, 356.

²⁸⁹ LINN 2014, 18–19.

²⁹⁰ Mart. 9.72; 5.78.

²⁹¹ DONAHUE 2015, 255–256; LINN 2014, 19–20; FAGAN 2006, 372.

²⁹² Mart. 11.15.4.

²⁹³ Mart. 2.6.

vieraiden katseet olivat varmastikin ajoittain suunnattu eri viihde-esiintyjiin ja musisoijiin.

Pitojen isännän varallisuutta ja makua arvosteltiin myös pidoissa tarjottavan viihteen mukaan, sillä ylistettävä pitoisäntä osasi tarjota vierailleen oikeanlaista viihdettä. Hän osasi esimerkiksi kutsua pitoihinsa älykkäitä vieraita, jotka saattoivat tarjota oikeanlaista pöytäkeskustelua. Mauttomat pitoisännät sen sijaan tarjosivat vierailleen lavastettuja gladiaattoritaisteluja, teloituksia tai pahoinpitelivät vieraidensa vaimoja. Ihanteellisesti pöytäkeskustelussa oli vältettävä jopa puhumasta gladiaattoreista.²⁹⁴ Positiiviset pitojen viihdekokemukset olivat siis pääasiassa kuulon avulla koettuja runonlausuntoja ja keskustelua. Brutaalia tuntoaistin pahoinpitelyä ei hyväksytty pitojen viihteenä, eivätkä hyvästä mausta tietoiset vieraat halunneet katsoa tällaista syömisen yhteydessä. Vaikka gladiaattoritaistelut olivat myös eliitin suosiossa, aihe oli ristiriitainen eikä suinkaan sovelias illallispitoihin, teloituksista puhumattakaan.

Jälleen muut ihmiset toimivat Martialikselle epämiellyttävän aistimaiseman synnyssä ja hän kertookin useista eri pidoissa koetuista epämiellyttävistä äänistä, jotka linkittyvät epämiellyttävien vieraiden tai pitojen isäntien ääniin. Hän kertoo 6. kirjassaan Calliodoruksesta, joka nauraa kaikelle ja luulee näin miellyttävänsä pitoisäntää ja saavansa taas kutsun seuraaviin pitoihin. Hän myös koettaa esittää sujuvaa vitsailijaa, joka kuitenkin todellisuudessa ainoastaan loukkaa kaikkia terävällä kielellään.²⁹⁵ Ihanteellisten roomalaisten pitojen viihdemuoto oli hyvä keskustelu, josta myös ajan moralistit olivat samaa mieltä.²⁹⁶ Calliodorus ei tähän laadukkaaseen keskusteluun ollut kykenevä, joten hän saa Martialiksen vihan niskaansa. Myös pitojen isäntä on huonon viihdetarjontansa vuoksi osallisena epämieluisan aistikokemuksen synnylle ja kummankin sosiaalinen asema tulee kyseenalaiseen valoon.

Zoilus, joka on puutteellisista käytöstavoistaan tuttu jo muista luvuista, saa osakseen useamman kymmenen rivin valituksen Martialiksen personan kokemasta kohtelusta tämän pitojen epäonnekkaana vieraana. Zoilus on pukeutunut vihreään, hän tönii vieraitaan sohvalta ja valtaa koko tämän purppuralla koristellun sohvan kokonaan

²⁹⁴ LINN 2015, 20; FAGAN 2006, 378.

²⁹⁵ Mart. 6.44.

²⁹⁶ LINN 2015, 20.

itselleen. Hän röyhtäilee, juo liikaa, tarjoilee vierailleen halpaa ruokaa. Kaiken (kenties liioitellun) kauhun lisäksi Zoilus nukahtaa kesken pitojen ja kuorsaa äänekkäästi. Martialis päättää runon runojensa tuttuun syytökseen: Zoilus on fellator.²⁹⁷ Zoilus on täten arkkityyppi kaikesta siitä, miten pidoissa ei kuulu toimia. Myös 5. kirjan pidoissa Zoilus toimii Martialiksen inhoamana pröystäilijänä: yhden ruokalajin aikana Zoilus on vaihtanut vaatteitaan 11 kertaa näennäisesti syyttäen liiallista hikoilua. Martialis kuitenkin tietää tämän johtuvan Zoiluksen halusta näyttää kalliita vaatekerrastojaan.²⁹⁸

Zoilus saa kuulla kunniansa huonoista päivällispidoistaan myös 2. kirjan runossa, missä Martialis vertaa tämän päivällisten tekevän onnelliseksi ainoastaan kerjäläiset.²⁹⁹ Pitojen tarjonta ei siis voinut mitenkään miellyttää Martialiksen personaa, vaan se olisi tehnyt ainoastaan sosiaaliselta asemaltaan alhaisimmat tyytyväiseksi. Martialis esittää Zoiluksen hahmon useaan otteeseen erityisen epäsuotuisassa valossa. Tämä oli ilmeisestikin entinen orja, joka on vapauduttuaan saanut ritarin statuksen.³⁰⁰ Martialis itse oli vapaasyntyinen, jolloin vanhastaan orjan asemassa ollut Zoilus näyttäytyi tälle kenties äärimmäisenä statuksensa huijarina ja sopivana paheiden arkkityyppinä.

Pidoissa oli usein läsnä useita orjia. Näiden sosiaalinen status oli vahvasti aistikokemuksiltaan rajattu kontrastina pitovieraisiin: heidän tuli olla täysin hiljaa, ja paitsi että heidän välistä keskustelua ei siedetty, myöskään kehon tahattomia ääniä ei saanut kuulua pitojen aikana orjien toimesta.³⁰¹ Tämä toimii äärimmäisenä esimerkkinä aistikokemuksin tapahtuvasta sosiaalisesta erottelusta pidoissa. Orjien tuottamien ääniärsykkeiden tuli olla täysin kuulumattomissa.

Kuten jo mainittu esimerkiksi kuorsaamisen osalta, roomalainen eliitti pyrki erottamaan itsensä alemmista yhteiskuntaluokista kehon toimintojen käyttäytymiskoodistolla. Esimerkiksi nopea juominen ruokapöydässä oli barbaarimaista käytöstä.³⁰² Myös kehon epämiellyttävien hajujen tuotannon katsottiin kielivän henkilön terveydentilasta ja alemmasta sosiaalisesta statuksesta. Ruokapöydässä tapahtuneen ilmavaivojen

²⁹⁷ Mart. 3.82.

²⁹⁸ Mart. 5.79.

²⁹⁹ Mart. 2.14.3–4; 2.19.

³⁰⁰ Mart. 9.37; 3.29.

³⁰¹ Se. *Ep.* 47.3. Ks myös LINN 2014, 69–70.

³⁰² GOWERS 2018, 96.

helpottamisen katsottiin edustavan niin huonoa käytöstä, että sen pääteltiin kertovan piereskelijän vääjäämättömästä maniasta.³⁰³ Muut ruokailijat toiseutettiin paitsi sosiaalisen statuksensa, myös oletetun epänormaalin terveydentilansa kautta. Pöytätapojen arvostelu oli epämoraalisten seksuaalisten tapojen pilkkaamisen mukaisesti eräs vieraannuttamisen ja sosiaalisen eron tekemisen tapa.³⁰⁴

Martialikselle pidot tarkoittivat tuntoaistin helpotusta epämiellyttävästä togasta. Pidoissa nimittäin oli tapana pitää *synthesis*-nimistä vaatetta, joka oli kevyt ja mukava illallispitoihin tarkoitettu vaate. Joskin etiketiltään tiukempien pitojen pitäjä saattoi vaatia vierailtaan myös päivällistogan käyttöä.³⁰⁵ Tuntoaistin rooli näkyy pidoissa myös muilla tavoin. Antiikin Roomassa haarukoita tai lusikoita ei ollut käytössä, joten ateriointi oli vahvasti myös tuntoaistilla koettava tapahtuma. Tästä syystä myös lihapalat oli ennalta leikattu pieniksi paloiksi ja ruuan oli odotettava jäähtyvän ennen ruokailun aloittamista.³⁰⁶ Ruoka tunnettiin käsissä ennen kuin se syötiin:

Leivos jälkiruokapöydästä kiersi kauan koska se liian kuumana poltti julmasti käsiämme. Mutta enemmän roihusi Sabidiuksen ahneus. Kohta hän siis puhalsi siihen täysin poskin kolmesti ja neljästi. Toki torttu jäähtyi ja näytti sallivan sormemme, mutta ei kukaan voinut siihen koskea: se oli paskaa.³⁰⁷

Martialis kertoo 3. kirjassaan ruokapöydän ikävistä tuntokokemuksistaan. Sabidius, muuan pöytäseurueesta, pyrki näennäisesti pelastamaan kanssasyöjiensä sormien tuntokokemuksellisen epämukavuuden puhaltamalla liian kuumaa jälkiruokaa. Vaikka torttu sitten näyttikin jälleen syömäkelpoiselta, sitä ei kuitenkaan enää kukaan muu kuin Sabidius pystynyt syömään. Martialis nimittäin tietää Sabidiuksen fellatoriksi ja tämä päätyi näin saastuttamaan jälkiruuan saastaisella hengityksellään.³⁰⁸ Martialiksen yleisesti harjoittaman kyseenalaisen seksuaalisen moraalisuuden pilkkaaminen siirtyi näin siis myös pitoihin. Kyseessä on jälleen Martialiksen usein käyttämä topos syytetyn piilotetuista epämoraalisista seksuaalitavoista, jotka Martialis on tavalla tai toisella saanut moraalinopettajan ja syyttäjän roolissaan saanut aiemmastaan selville.

³⁰³ TONER 2014, 5.

³⁰⁴ GRIMM 2006, 354.

³⁰⁵ DONAHUE 2015, 255; WALLACE-HADRILL 2014, 84.

³⁰⁶ NADEAU 2015, 268.

³⁰⁷ Mart. 3.17.

³⁰⁸ POLKUNEN 2000, 147.

Näkö on ruokapöydän aisteista se, joka huijaa: vaikka Sabidiuksen puhaltama torttu näytti hyvältä, Martialiksen aiempi tieto tästä henkilöstä ja tämän salatuista paheista paljastaa tämän saastuneeksi. Vaikka näköä pidettiin antiikissa tarkkana ja joidenkin auktorien mukaan jopa tärkeimpänä aistina, myös sen harhaanjohtaminen tiedostettiin ongelmallisena ilmiönä. Seneca jopa toteaa, että mikään aisti ei ole niin petollinen kuin katse.³⁰⁹

Martialis kertoo personansa pitämien pitojen tapahtumista, missä hän on päätenyt tavalla tai toisella väkivaltaisesti rankaisemaan kokkia epätydyttävän illallisen johdosta. Hän käyttää teosta verbiä *caedere*, joka viittaa mitä moninaisimpiin julmiin tekoihin, kuten hakkaamiseen ja silpomiseen. Illallisten vieraana toiminut Rusticus ei pitänyt tätä hyväksyttävänä, vaan kutsuu illan isäntää termeillä julma, *saevus*, ja ahmattimainen, *gulosus*. Martialiksen persona kuitenkin pitää tekoa luonnollisena orjan ammattikuvan vuoksi, sillä milloinpa muulloin kokkia sitten pitäisi rangaista, ellei tämän kokkauksessa epäonnistuttuaan.³¹⁰ Kokit olivat usein orjan asemassa, he söivät omat ruokansa keittiössä – eliitille epämiellyttävien hajujen keskellä – tarjoillen omistajiensa ruuat ruokailutilaan. Erityisiin juhlatilaisuuksiin saatettiin myös palkata kokki kaupparilta ja näistä taidokkaimmille maksettiin huomattavaa palkkaa.³¹¹ Tämä kyseinen Martialiksen kokki lienee kuitenkin ollut orjan asemassa, koska tämä näin vapaasti oli rangaistavissa.

Raja kansalaisen ja orjan välillä oli tuntoaistin kautta selkeimmiten erotettavissa. Lain silmissä väkivaltainen fyysinen rangaistus nähtiin orjiin kohdistuessa täysin luonnollisena, kun taas tällainen kehon turmelu ei ollut kansalaisen keholle hyväksyttävää. Orjien oli lain mukaan oikeudessa todistaessaan läpikäytävä kidutus, jotta tämän tarinalla olisi oikeuden silmissä minkäänlaista painoarvoa. Vapautettu orja, *libertus*, joutui loppuelämänsä kantamaan kehollaan muistoja fyysisten rangaistusten arvista ja tämän alhainen sosiaalinen status oli täten aina visuaalisesti erotettavissa, vaikka tämä olisikin myöhemmin vapautensa ansainnut. Vaikka muuten orjan ulkonäkö saattoi siis olla vaikeasti tunnistettavissa, tämä paljastui orjaksi selkensä arvista.³¹²

³⁰⁹ SQUIRE 2016, 12, 18–19. Sen. *Nat.* 1.3.9.

³¹⁰ Mart. 8.23.1–4.

³¹¹ AULT 2015, 209–210; GUHL & KONER 1994, 502. Ks. myös DONAHUE 2015, 255.

³¹² HOLMES 2010, 178.

Martialiksen persona suhtautuu varsin kepeästi kokkiorjalle aiheuttamalleen kivulle, kuten hänen elinaikanaan oli tapana. On vaikea sanoa, suhtautuiko Martialis itse orjien fyysiseen rangaistukseen näin huolettomasti, vai haukkuuko hän näin toimivia ihmisiä Rusticuksen suulla. Tällöin hän olisi kuitenkin edustanut ajan vähemmistöä, sillä orjien fyysiset rangaistukset olivat hyvin yleisiä ja hyväksytyjä antiikin Roomassa. FITZGERALD on katsonut tämän runon olevan Martialiksen tapa kertoa elämän realiteeteista: orjaa oli lyötävä tämän sosiaalisen statuksen vuoksi.³¹³ Tämä on todennäköisesti oikea tulkinta, mutta mielestäni on vaikea sanoa, puhuuko Martialis tässä näin ajattelevaa personaansa vastaan vai ei.

Martialiksen nimivalinnoille oli yleensä syynsä. Martialista moittivan pitovieraan Rusticuksen nimi viittaa maalaiseen. Tällä Martialis voi nähdäkseni tarkoittaa maalaisen henkilön eriävää näkemystä orjien kohtelusta verrattuna kaupunkilaiseen. Vastakkainasettelu maalaisen ja kaupunkilaisen välillä oli yleinen topos satiirigenressä: maalaisuus yhdistettiin hyveellisyyden ja ahkeruuden kanssa ja kaupunkilaisuus paheellisuuden ja laiskuuden. Joskaan tästä ei pidä olettaa, että roomalainen eliitti olisi inhonnut kaupunkielämää, vaan he näkivät nimenomaan itseään alempien sosiaaliluokkien hyötyvän maaseudun tarjoamasta työnteosta.³¹⁴

Martialis on 12. kirjansa aikoihin kolunnut jo useamman vuosikymmenen erilaisia roomalaisia pitoja ja kyseisen runon kertoja vaikuttaa varsin totuudenmukaiselta Martialiksen omalta minältä, ainakaan valitusta ei ole vaikea kuvitella kumpuavan hänen omista kokemuksistaan. Martialikselle on nimittäin jälleen tarjottu mitä hienoimpia ja eliitille kelpaavia aterioita, sieniä ja villikarjua, mutta hän ei tästä vaikuta innostuvan. Martialis suhtautuu hienosteleviin ruokiin nyrpeästi ja varsin inhorealistisesti toteaa, että seuraavana päivänä kyseinen ruoka päättyy ruuansulatuksen jäljiltä vessasiemen pään. Hienoimmatkin punakalat, sian utareet ja jänikset päätyvät kaikki lopulta koirien syötäväksi katujen varsille. Hän loppujen lopuksi torjuu kutsun ja toivoo joltain ystävältään yllätyskutsua sellaisille suupaloilille, jota hän itsekkin voi tarjota.³¹⁵

³¹³ TONER 2014, 6; FITZGERALD 2007, 130.

³¹⁴ WALLACE-HADRILL 1992, 249–250.

³¹⁵ Mart. 12.48.

POLKUNEN on tulkinnut Martialiksen tällä tarkoittavan ruokia, jotka sopivat Martialiksen ruuansulatukselle, koska 12. kirjan aikaan hän oli jo iäkäs.³¹⁶ Tämä tulkinta on mielestäni järkeenkäypä, sillä Martialis tuskin viittaa ruuan kalleuteen. Hänellä varmasti olisi ollut erityisesti uransa loppuvaiheessa varaa tarjota sian utareita ja punakaloja pitovierailleen. Martialis ei kuitenkaan näemmä pitänyt makuaistilla hienostelua enää järkevänä, sillä tämä tehtäisiin tantomukavuuden kustannuksella. Hän mainitsee myös kärsivänsä särkevistä jaloista. Tämä viittaa mielestäni kertojan kihtiin, sillä sairauden synty on ruokavaliossa ja oireet täsmäävät Martialiksen kuvaukseen.³¹⁷

Ruokavalio ja terveys liitettiin roomalaisessa lääketieteessä vahvasti toisiinsa. Tähän liittyy olennaisesti ajan humoraalioppi, jolla tarkoitettiin kehon sisältävän neljää perusnestettä: verta, sappea, mustaa sappea ja limaa. Terveys perustui näiden nesteiden tasapainoon ja tätä katsottiin pystyvän säätelemään paitsi ruualla, myös liikunnalla ja ilmastolla. Ruokareseptejä laatinut Apicius kirjoitti myös ruuan terveysvaikutuksista ja erityisen huomion hän antaa ruuansulatukselle. Ruuat jaettiin ruuansulatuksellisesti helposti, keskivaikeasti ja vaikeasti sulaviin ruokiin. Esimerkiksi Martialiksen mainitsemat punakalat olivat luonteeltaan keskivaikeasti sulavia.³¹⁸ Myös 13. kirjassa Martialis suosittelee ummetuksesta kärsiviä syömään kuivattuja luumuja.³¹⁹ Ikä ja terveys erottavat Martialiksen itsensä entisestä sosiaalisesta statuksestaan ja erotus tapahtuu jälleen ruuan kautta.

Spektaakkeliin tavoin pidot ovat klienttimiehen arjen tiloista sellaiset, jolloin kaikki aistit ovat vahvasti läsnä. Luonteeltaan nämä eivät kuitenkaan olleet yhtä päällekkäisiä, vaan ne esiintyivät vähemmän hyökkäävässä muodossa, sekä miellyttävänä että epämiellyttävänä kokemuksina. Pidot itsessään olivat tärkeä sosiaalisen eron tekijä, sillä ne olivat suljettuja kaikille, jotka eivät pitojen isännältä kutsua saaneet.

Lähes kaikki läpikäymäni Martialiksen pitojen aistikuvaukset rakensivat ja ylläpitivät eroja eri sosiaaliluokkien välillä: maut erottivat eliitin tavallisesta kansasta, kuten myös eliitin edustajat toisistaan tarjottujen ruokien kautta. Koetut tuoksut erottivat eliitin

³¹⁶ POLKUNEN 2000, 145.

³¹⁷ MUSTAJOKI 2018, Duodecim Terveyskirjasto.

³¹⁸ BAKER 2018, 138–140; KING & TONER 2014, 141; GRIMM 2006, 360–361.

³¹⁹ Mart. 13.29.

edustajat orjista, kun eliitti saattoi etäännyttää itsensä paitsi ruuanlaiton, myös siihen liittyneen ulosteen hajulta. Toisaalta tuoksut erottivat myös eliitin edustajia toisistaan, sillä jotkut käyttivät jopa liikaa hajusteita ruokatarjonnassaan, kuten viinissään. Kuulo erotti viihdetarjonnassa sosiaalisesti korkean pitoisännän alemmistään, joiden pidoissa joko musiikki on liian kovalla tai keskustelu on huonoa. Kuulo, ja myös tunto, erottavat orjat pitojen vieraista.

4. Lopuksi

Lähes kaikki Martialiksen ihmisiin liittyvät aistikuvaukset rakentavat, ylläpitävät tai haastavat eri sosiaaliluokkien aististereotypioita. Ihmisiin keskittyessään Martialis vahvistaa ihmisten välistä sosiaalista hierarkiaa, sillä hänen epigramminsa olivat ilmeisestikin tapa ylläpitää oman ja patronustensa (erityisesti keisarin) näkemyksen mukaista sosiaalista normistoa. Martialiksen tekstien on tulkittu kuvaavan sitä, miltä keisarillisen ajan yhteiskunnan tulisi hierarkisesti olla ja tämän olevan henkilökohtainen näkemys siitä, millaista on oikeanlainen elämä.³²⁰ Tämän hierarkisen yhteiskunnan jatkuva uusintaminen ja vahvistaminen näyttäytyy läpi Martialiksen runojen ja se tapahtuu suurelta osin nimenomaan aistikuvausten avulla. Martialiksella on selkeästi läpi runojen tietty kuva siitä, millainen ihanneyhteiskunta ja ihanneroomalainen oli. Tässä ideaalimaailmassa patronukset hoitavat näille tarkoitetut työnsä klienttijärjestelmän mukaisesti, ihmiset eivät naamioineet sosiaalista asemaansa ja kaikkien tuli seurata tiettyjä seksuaalimoraalin kaavoja ollakseen moraalisesti puhtaita ja hyviä roomalaisia.

Martialiksen on tulkittu kohdistavan härskit runonsa nimenomaan liian pitkälle vietyä roomalaista tekopyhää moralistisuutta ja vakavuutta vastaan.³²¹ Martialis kuitenkin myös vahvistaa seksuaalimoralistisia käsityksiä ja stereotypioita ja tekee tämän nimenomaan aistikuvauksin. Hänen tarkoituksenaan ei siis selkeästi ollut täysin haastaa ajan seksuaalimoraaleja. Kenties hän ei olisi edes voinut haastaa ajan konventioita liikaa, sillä hänen toimeentulonsa oli täysin kiinni patronusten lahjoituksista. Vaikka Martialis siis vaikuttaa läpi tekstiensä korkean eliitin näkökulmasta epämoraaliselta puhujalta, joka ilmenee esimerkiksi hänen runojensa vahvasti seksuaalisesta temastosta, hän ei ylitä tiettyä sovinnaisuuden rajaa. Tämä tiettyjen hyväksyttävien seksuaalimoraalien toisto jatkuu läpi runojen ja Martialis toiseuttaa mielestään väärällä tavalla seksuaaliset ihmiset.

Ihmisten seksuaalimoraalin Martialis saa tietää runoissaan yleensä nimenomaan aistikokemuksin: hengityksen haju paljastaa fellatorin, jonka seksuaalimoraalisen saasteen tämä saattaa kosketuksen kautta tartuttaa muihin. Ihmisten saastainen seksuaalimoraali on uhkana levitä Martialiksen runoissa kosketuksen kautta, joka kulminoituu paitsi ruokapöydässä saastuneissa jälkiruuissa, myös kylpylöiden

³²⁰ SPISAK 2007, 3–4.

³²¹ SPISAK 2007, 25, 33.

allasvesissä ja katujen tervehdyssuukottelijoissa. Kylpylässä Martialis saattaa myös nähdä ihmisten saastaiset seksuaalimoraalit paitsi muiden katseiden kohteissa, myös näiden karvattomaksi ajelluissa ruumiinosissa. Katse paljastaa myös pitoisäntien seksuaalimoraalit esimerkiksi orjien hiusten pituudessa.

Martialiksen persona ei koskaan toimi esimerkiksi fellatorin roolissa. Tämä onkin olennainen osa satiirin genreä, sillä satiirikon persona ei koskaan menetä kokonaan auktoriteettiaan.³²² Martialiksen runoissa vihjeet saastaisesta seksuaalimoraalista toimivat lukijalle vinkkinä siitä, ettei heidän tarvitse kokea empatiaa kyseisiä henkilöitä kohtaan. Esimerkiksi kertoessaan kadulla oikeudenkäynnin syytettyjen asemassa olevista huokailevista miehistä, näiden sosiaalisen aseman antaa ilmi heidän hengityksensä haju. He todennäköisesti olivat siis Martialikselle tyypillisesti fellatoreita, joiden Martialis vihjaa olevan tämän vuoksi hyvästä syystä syytetyn asemassa, eivätkä ansaitse muuta kuin lukijoiden naurun osakseen. Vihjauksella saastaisiin seksuaalimoraaleihin Martialis automaattisesti toiseuttaa pilkan kohteen ja oikeuttaa tälle nauramisen.

Pitokutsujen kärkkyjät ja huonot patronukset ovat eräitä Martialiksen runoissa usein esiintyviä arkkityyppejä, jotka erottelevat kohteensa sosiaaliansemansa huonoihin edustajiin. Huonot patronukset ovat pihejä, he eivät kuuntele klienttejään ja antavat näiden kokea epämiellyttäviä aistikokemuksia. Pitokutsujen kärkkyjät taas ovat huonoja klienttimiehiä, sillä he eivät ole onnistuneet osoittamaan sosiaalista statustaan pääsemällä syömään hyvin. He myös pilaavat julkista kuvaansa ennestään käyttäytymällä arvolleen sopimattomalla tavalla, aistiärsykkeiltään kaoottisesti. Myös muita arkkityyppejä esiintyy ja alimpien sosiaaliluokkien yhdistäjä on tuntoaistin koskemattomuuden puute. Tämä piirre esiintyy paitsi speaktaakkeliin esiintyjillä, myös kadulla kuolemaa tekevällä kerjäläisellä ja pitojen vapaasti hakattavilla kokkiorjilla.

Eräs selkeimmiten paheellisen ihmisen arkkityypiksi nousee Zoilus. Tämä kuorsaa, on huono pitoisäntä, fellator, varas, allasvesien likaaja, hän on kaikkea sitä mitä ideaaliroomalainen ei ole. Hän oli myös sosiaaliselta asemaltaan vapautettu orja, joten tämä oli Martialiksen personalle helppo pilkankohde. Vapautetut orjat vaikuttavatkin symboloivien roomalaisen eliitin silmissä äkkirikastumista. Orjien sosiaalinen asema oli

³²² PLAZA 2006, 168.

yhteiskunnassa alimmalla tasolla, joten heidän yhtäkkinen pääsynsä osaksi eliitille ominaisia tottumuksia herätti todennäköisesti syntyperäisessä eliitissä suurta närkästystä. Martialis on mukana tässä vapautettujen orjien pilkanteossa, vaikkakin hyväksyy nämä myös lukijakunnakseen. Keisari taas oli se, joka rikkoi roomalaisten aististereotyyppioita. Hän oli speaktaakkeleissa katsottava, vaikka hyvän roomalaisen kuului olla nimenomaan katsoja. Hän myös käytti naisellisena nähtyjä värejä, kuten purppuraa. Keisari oli sosiaaliselta statukseltaan niin erilainen, jopa jumalallinen, että häneen ei liitetty tyypillisiä sosiaalisia aististereotyyppioita.

Sosiaalinen status oli aisteilla huijattavissa, mutta tarkka-aistinen ja kaikkietävä runoilija saa tietoonsa nämä huijausyritykset. Hän myös jakaa ne lukijoilleen tarkoituksenaan paitsi paljastaa huijarit, myös saattaa nämä naurunalaiseksi. Kadulla vaatteilla, asusteilla ja hajuksilla saattoi huijata muita sosiaalisesta statuksestaan. Nämä taas paljastuivat pääasiassa kylpylässä, esimerkiksi ihmisten salaiset seksuaaliset mieltymykset selviävät runomaailman Martialikselle muiden alastomuuden avulla. Myös piilotellut sairaudet paljastuvat kylpylässä. Pidoissa huijaaminen tapahtui tarjottavilla ruuilla ja juomilla: ruoka saattoi olla jotain muuta miltä näyttää, viini voi kätkeä sisäänsä myrkyä, seksuaalimoraalinen saaste saattoi piillä sekä viinissä että ruuassa. Martialis on toki aina se, joka nämä huijausyritykset huomaa tai ennalta tietää.

Erityisesti kadulla Martialis kuvaa varsin harvoin positiivisia aistikuvauksia, vaan fokus on toisten ihmisten negatiivissävytteisissä kuvauksissa. Ihmisten paheiden ja negatiivisiin asioihin keskittyminen oli osa satiirin genreä. Speaktaakkeleissa taas hän kuvaa harvoin negatiivisia aistikuvauksia, vaikka tällekin olisi ollut mahdollisuutensa. Hän ei näyttävästi kritisoi esimerkiksi keskipäivän teloituksia, vaan hänen personansa suhtautui ainakin Colosseumin avajaisissa esityksiin neutraalisti tai ihannoiden, keisaria ylistäen. Syynä tähän lienee juuri speaktaakkelit järjestänyt keisari, jonka hyvällä puolella Martialis pyrki pysymään.

Eliitti pyrki suojaamaan itsensä monilta erilaisilta negatiivissävytteisiltä aistikokemuksilta, erityisesti ulosteen hajulta. Eliitin edustajan ei tarvinnut haistaa esimerkiksi kadulla ulosteita, koska hän saattoi olla hajustetussa kantotuolissa, eikä pidoissa tarvinnut haistaa keittiön viereisen avoviemärin vessaa, koska sen olivat hienostuneimmat pitojen pitäjät naamioineet hajuvesillä. Myös speaktaakkeleissa veren ja

ulosteen hyökkävältä hajulta pyrittiin suojaamaan eturivin herkät nenät sahramalla. Pahoilta hajuilta suojautuminen oli tärkeä osa eliitin aisteilla tapahtuvaa sosiaalisen eron rakentamista.

Eliitin edustaja erotti itsensä tilan kautta sosiaalisesti alemmistään. He saattoivat asua korkealla kukkulalla sekä symbolisesti että konkreettisesti muita kaupunkilaisia korkeammalla. Heidän oli myös mahdollista paeta maaseutunsa villaan erottaakseen itsensä alempien ihmisluokkien aiheuttamilta aistiärsyksiltä, kuten unta haittaavalta melulta. Nukkuminen oli myös tärkeässä osassa sosiaalisten erojen tekemistä: Unenlaatu erotti toisistaan paitsi eliitin ja tavallisen kansan, myös kaupunkilaisen ja maalaisen, sillä Martialis usein kehuu teksteissään pystyvänsä nukkumaan kotiprovinssissaan.

Henkilön tuottamat aistiärsykkeet erottivat sosiaaliluokkia toisistaan: stereotyyppisesti korkea-arvoinen kansalaismies kykeni olemaan käyttämättä suurta ääntä toisin kuin tavallisen kansan edustaja. Myös melun rakenteella oli tärkeä rooli, sillä kaoottinen melu amfiteatterissa erotti maalaisen kaupunkilaisesta. Myös oikeudenkäynnissä oli huudettava oikeaan aikaan ja oikealla tavalla. Toisaalta amfiteatterin melu oli tavallisen kansan politiikan väline ja ase eliittiä vastaan kadulla. Ei ole sinänsä ihme, että tavallisen kansan tyypillisin aististereotypia on kuuloon liittyvä, sillä tämä on luonteeltaan varsin tasa-arvoinen aisti. Aistiärsyksen ei tarvitse olla kohdettaan lähellä tullakseen huomioiduksi.

Martialiksen pilkan kohteena ovat usein muut ihmiset, joten hänen personansa katse ei useinkaan ole suunnattu ympäristönsä kauniisiin arkkitehtuuriin. Vaikka esimerkiksi hienoimpien pitojen ympäristö oli varmasti puutarhoineen ja patsaineen kaunista katseltavaa, silti hänen katseensa vangitsevat nimenomaan kauniit orjapojat. Tällä tavalla hän pääsee tavalleen tyypillisesti etsimään ja löytämään muiden ihmisten paheita. Ainoastaan kylpylässä Martialiksen persona pysähtyy hetkeksi ihastelemaan hienoimpien kylpylöiden koristelua ja arkkitehtuuria. Joskin myös yksityisissä kylpylöissä käytetty arkkitehtuuri kertoi joko hyvää tai huonoa rakennuttajastaan: myös liika kylpylän luksus saattoi merkitä kylpylän omistajan kyseenalaista sosiaalista statusta.

Sekä kylpylöiden että speaktaakkeliesitysten tarkoituksena oli todennäköisesti saada kansa tyytyväiseksi omaan elämäänsä ja asemaansa. Jos tavalliset kaupunkilaiset pääsivät aika

ajoin osalliseksi eliitille tyypillisiä aistikokemuksia, nämä olivat todennäköisemmin tyytyväisempiä omaan yhteiskunnalliseen asemaansa. Kylpylät olivat lähes kaikille avoin nautinnollisten aistikokemusten tila, spektaakkelit taas edustivat aistiskaalaltaan intensiivisempää kokemusta. Pidot olivat yksinomaan eliitin tila ja ne olivat hyvin sosiaalisesti erottavia myös eliitin keskuudessa: jotkut saattoivat nauttia toisia paremmasta ruuasta tai viihteestä.

Vastaus siihen, miksi Martialis käyttää tiettyjä aististereotypioita kuvatessaan eri ihmisryhmiä, löytyy suurelta osin satiirigenren sisäisistä konventioista, kuten myös ajan yleisistä ihmisryhmien stereotypioista. Jatkotutkimuskysymyksenä voisi vertailla eri satiirikkojen aistikuvausten välityksellä tapahtuvaa sosiaalista erottelua. Tämä avaisi myös paremmin kysymystä siitä, kuinka usein Martialis puhuu aisteista genrensä sisäisten konventioiden sanelemien sääntöjen mukaisesti. Satiirigenreä ei ole tietääkseni vielä tutkittu laajemmassa mittakaavassa aistihistorian menetelmin.

5. Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

Martial: *Epigrams, Volumes I-III*. Ed. and translated by D. R. Shackleton Bailey. Harvard University Press, Cambridge 1993.

Aikalaislähteet

Horace: *Satires. Epistles. The Art of Poetry*. Translated by H. Rushton Fairclough. Harvard University Press, Cambridge 1926.

Juvenal and Persius. Translated by Susanna Morton Braund. Harvard University Press, Cambridge 2004.

Marcus Aurelius. Ed. and translated by C. R. Haines. Harvard University Press, Cambridge 1916.

Pliny: *Natural History, Volume IX: Books 33–35*. Translated by H. Rackham. Harvard University Press, Cambridge 1952.

Pliny: *Natural History, Volume IV: Books 12–16*. Translated by H. Rackham. Harvard University Press, Cambridge 1945.

Pliny: *Natural History, Volume III: Books 8–11*. Translated by H. Rackham. Harvard University Press, Cambridge 1940.

Seneca: *Epistles, Volume I: Epistles 1–65*. Translated by Richard M. Gummere. Harvard University Press, Cambridge 1917.

Seneca: *Epistles, Volume II: Epistles 66–92*. Translated by Richard M. Gummere. Harvard University Press, Cambridge 1920.

Seneca: *Epistles, Volume III: Epistles 93–124*. Translated by Richard M. Gummere. Harvard University Press, Cambridge 1925.

Seneca: *Natural Questions, Volume I: Books 1–3*. Translated by Thomas H. Corcoran. Harvard University Press, Cambridge 1971.

Tacitus: *Annals: Books 13–16*. Translated by John Jackson. Harvard University Press, Cambridge 1937.

Suetonius: *Lives of the Caesars, Volume II*. Translated by J. C. Rolfe. Harvard University Press, Cambridge 1914.

Tacitus: *Agricola. Germania. Dialogue on Oratory*. Translated by M. Hutton & W. Peterson. Harvard University Press, Cambridge 1914

Tutkimuskirjallisuus

Aldrete, Gregory S.: Hazards of Life in Ancient Rome: Floods, Fires, Famines, Footpads, Filth, and Fevers. *A Companion to the City of Rome*. Toim. Holleran, Claire & Claridge, Amanda. John Wiley & Sons Ltd, Malden 2018.

Aldrete, Gregory S.: Urban Sensations: Opulence and Ordure. *A Cultural History of the Senses in Antiquity*. Toim. Jerry Toner. Bloomsbury Academic, London & NY 2014.

Allen, Kate: *Stop and Smell the Romans: Odor in Roman Literature*. University of Michigan, Michigan 2015.

Ault, Bradley A.: Kitchens. *Companion to Food in the Ancient World*. Toim. John Wilkins & Robin Nadeau. John Wiley & Sons, Ltd, Chichester 2015.

Bablitz, Leanne: Law and Lawcourts. *A Companion to the City of Rome*. Toim. Holleran & Claridge. John Wiley & Sons Ltd, Malden 2018.

Baker, Patricia: Tastes and Digestion. *Taste and the Ancient Senses*. Toim. Kelli C. Rudolph. Routledge, Oxon & NY 2018.

Barton, Carlin: Being in the Eyes: Shame and Sight in Ancient Rome. *The Roman Gaze: Vision, Power and the Body*. JHU Press, Baltimore 2002.

Banducci, Laura M.: Tastes of Roman Italy: Early Roman expansion and taste articulation. *Taste and the Ancient Senses*. Toim. Rudolph, Kelli C. Routledge, Oxon & NY 2018.

Bradley, Mark: Approaches to pollution and propriety. *Rome, Pollution and Propriety: Dirt, Disease and Hygiene in the Eternal City from Antiquity to Modernity*. Cambridge University Press, Cambridge 2012.

Bradley, Mark: Art and the Senses: The Artistry of Bodies, Stages, and Cities in the Greco-Roman World. *A Cultural History of the Senses in Antiquity*. Toim. Jerry Toner. Bloomsbury Academic, London & NY 2014 (a).

Bradley, Mark: *Colour and Meaning in Ancient Rome*. Cambridge University Press, Cambridge 2009.

Bradley, Mark: Introduction: Smell and the Ancient Senses. *Smell and the Ancient Senses*. Toim Bradley, Mark. Routledge, Oxon & NY 2014 (b).

Brunet, Stephen: Women with Swords: Female Gladiators in the Roman World. *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity*. Toim. Paul Christesen & Donald G. Kyle. Wiley-Blackwell, Chichester 2013.

Classen, Constance & Howes, David & Synnott, Anthony: *Aroma: the Cultural History of Smell*. Routledge, London 1994.

Classen, Constance: Pain. *The Book of Touch*. Toim. Constance Classen. Berg, Oxford & NY 2005.

Dalby, Andrew: *Empire of Pleasures: Luxury and Indulgence in the Roman World*. Routledge, London 2000.

Day, Jo: Scents of place and colours of smell: Fragranced entertainment in ancient Rome. *Senses of the Empire: Multisensory Approaches to Roman Culture*. Toim. Betts, Eleanor. Routledge, Oxon & NY 2017.

DeLaine, Janet: The Imperial *Thermae*. *A Companion to the City of Rome*. Toim. Holleran & Claridge. John Wiley & Sons Ltd, Malden 2018.

Donahue, John F.: Roman Dining. *Companion to Food in the Ancient World*. Toim. Wilkins, John & Nadeau, Robin. John Wiley & Sons, Ltd, Chichester 2015.

Dubois, Page: Popular Beliefs about the Human Body in Antiquity. *A Cultural History of the Human Body in Antiquity*. Toim. Daniel H. Garrison. Berg, Oxford & NY 2010.

Dunkle, Roger: Overview of Roman Spectacle. *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity*. Toim. Paul Christesen & Donald G. Kyle. Wiley-Blackwell, Chichester 2013.

Dupont, Florence: *Daily Life in Ancient Rome*. Blackwell Publishing, Malden & Oxford & Victoria 1992.

Edwards, Catharine: *Death in Ancient Rome*. Yale University Press, New Haven & London 2007.

Edwards, Catharine: *Writing Rome: Textual Approaches to the City*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.

Epplett, Chris: Spectacular Executions in the Roman World. *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity*. Toim. Paul Christesen & Donald G. Kyle. Wiley-Blackwell, Chichester 2013.

Fagan, Garrett G.: *Bathing in Public in the Roman World*. The University of Michigan Press, Michigan 1999.

Fagan, Garrett G.: Leisure. *A Companion to the Roman Empire*. Toim. David S. Potter. Blackwell Publishing Ltd, MA & Oxford & Victoria 2006.

Finnegan, Ruth: Tactile Communication. *The Book of Touch*. Toim. Constance Classen. Berg, Oxford & NY 2005.

Fitzgerald, William: *Martial: The World of the Epigram*. The University of Chicago Press, Chicago 2007.

Freeman, Charles: *Egypt, Greece and Rome: Civilizations of the Ancient Mediterranean*. Oxford University Press, Oxford 2004.

Garnsey, Peter: *Food and Society in Classical Antiquity*. Cambridge University Press, Gamridge 1999.

Gowers, Emily: Tasting the Roman World. *Taste and the Ancient Senses*. Toim. Rudolph, Kelli C. Routledge, Oxon & NY 2018.

Grimm, Veronika E.: On Food and the Body. *A Companion to the Roman Empire*. Toim. David S. Potter. Blackwell Publishing, MA & Oxford & Victoria 2006.

Guhl, E. & Koner, W.: *The Romans: Their Life and Customs*. Senate, London 1994.

Hartnett, Jeremy: Sound as a Roman Urban Social Phenomenon. *Stadterfahrung als Sinneserfahrung in der Römischen Kaiserzeit*. Toim. Annette Haug & Patric-Alexander Kreuz. Brepols Publishers, Amsterdam 2016.

Henriksén, Christer: *Martial, book IX: A Commentary, vol. 1*. Textgruppen, Uppsala 1998 (a).

Henriksén, Christer: *Martial, book IX: A Commentary, vol. 2*. Textgruppen, Uppsala 1998 (b).

Holmes, Brooke: *Marked Bodies. A Cultural History of the Human Body in Antiquity*. Toim. Daniel H. Garrison. Berg, Oxford & NY 2010.

Hope, Valerie M.: "The End is to the Beginning as the Beginning is to the End": Birth, Death, and the Classical Body. *A Cultural History of the Human Body in Antiquity*. Toim. Daniel H. Garrison. Berg, Oxford & NY 2010.

Howell, Peter: *A Commentary on Book One of the Epigrams of Martial*. The Athlone Press, London 1980.

Johnson, Bruce & Salmi, Hannu: Aistien historia: Kohteet ja menetelmät. *Tulkinnan polkuja: Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Toim. Asko Nivala & Rami Mähkä. Painosalama Oy, Turku 2013.

Johnson, Marguerite: *Marked Bodies. A Cultural History of the Human Body in Antiquity*. Toim. Daniel H. Garrison. Berg, Oxford & NY 2010.

Kay, L. M.: *Martial Book XI: A Commentary*. Gerald Duckworth & Company Limited, London 1985.

Keane, Catherine: *Figuring Genre in Roman Satire*. Oxford University Press, New York 2006.

King, Helen & Toner, Jerry: *Medicine and the Senses: Humors, Potion, and Spells. A Cultural History of the Senses in Antiquity*. Toim. Jerry Toner. Bloomsbury Academic, London & NY 2014.

Kivistö, Sari: Oksentavia käärmeitä ja puroja marmorilla, roomalainen moraalikriittinen runosatiiri. *Satiiri: Johdatus lajin historiaan ja teoriaan*. Toim. Sari Kivistö. Yliopistopaino Kustannus / Helsinki University Press, Helsinki 2007.

Knapp, Robert: *Invisible Romans: Prostitutes, outlaws, slaves, gladiators, ordinary men and women... the Romans that history forgot*. Profile Books Ltd, London 2011.

Koloski-Ostrow, Ann Olga: Roman Urban Smells: Archaeological Evidence. *Smell and the Ancient Senses*. Toim. Bradley, Mark. Routledge, Oxon & NY 2014

Kyle, Donald G.: *Spectacles of Death in Ancient Rome*. Routledge, London 1998.

Lampinen, Antti: Kulttuurinen kritiikki ja vierauden kuvaaminen antiikin kirjallisuudessa. *Philologia Classica: Lähteitä, lähestymistapoja ja metodeja*. Toim. Hiekkalinna, Tiina & Seppänen, Minna. Uniprint Suomen Yliopistopaino Oy, Turku 2010.

Linn, Jason: *The Dark Side of Rome: A Social History of Nighttime in Ancient Rome*. 2014

MacKinnon, Michael: Tastes of Meat in Antiquity. *Taste and the Ancient Senses*. Toim. Rudolph, Kelli C. Routledge, Oxon & NY 2018.

McLean, Rose: People on the Margins of Roman Spectacle. *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity*. Toim. Paul Christesen & Donald G. Kyle. Wiley-Blackwell, Chichester 2013.

Moreno Soldevila, Rosario: *Martial, Book IV: A Commentary*. Brill, Leiden 2014.

Mustajoki, Pertti: *Kihti*. Lääkärikirja Duodecim. Kustannus Oy Duodecim, 2018.

https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00032 [haettu 15.2.2019].

Nadeau, Robin: Table Manners. *Company to Food in the Ancient World*. Toim. Wilkins, John & Nadeau, Robin. John Wiley & Sons, Ltd, West Sussex 2015.

Nissin, Laura: *Roman Sleep: Sleeping areas and sleeping arrangements in the Roman house*. Unigrafia Oy, Helsinki 2016.

Ogden, Daniel: Homosexuality. *A Cultural History of Sexuality in the Classical World*. Toim. Mark Golden & Peter Toohey. Berg, Oxford & NY 2011.

Olson, Kelly: *Masculinity and Dress in Roman Antiquity*. Taylor & Francis, Abingdon 2017.

Plaza, Maria: *The Function of Humour in Roman Verse Satire: Laughing and Lying*. Oxford University Press, Oxford 2006.

Polkunen, Marja-Liisa: *Venus, Viini ja Vapaus, Epigrammeja*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2000.

Porter, James I.: *Why Are There Nine Muses? Synaesthesia and the Ancient Senses*. Toim. Butler, Shane & Purves, Alex. Routledge, Oxon & NY 2014.

Potter, David S.: *Entertainment. A Companion to the City of Rome*. Toim. Holleran & Claridge. John Wiley & Sons Ltd, Malden 2018.

Potter, David S.: *Odor and Power in the Roman Empire. Constructions of the Classical Body*. Toim. James I. Porter. The University of Michigan Press, MA & Oxford & Victoria 1999.

Potter, David: *The Scent of Roman Dining. Smell and the Ancient Senses*. Toim. Bradley, Mark. Routledge, Oxon & NY 2014.

Potter, David S.: *Spectacle. A Companion to the Roman Empire*. Toim. David S. Potter. Blackwell Publishing Ltd, MA & Oxford & Victoria 2006.

Richlin, Amy: *Sexuality in the Roman Empire. A Companion to the Roman Empire*. Toim. David S. Potter. Blackwell Publishing Ltd, MA & Oxford & Victoria 2006.

Richlin, Amy: *The Garden of Priapus: Sexuality and Aggression in Roman Humor*. Oxford University Press, Oxford 1992.

Rimell, Victoria E.: *Martial's Rome*. Cambridge University Press, Cambridge 2009.

Rimell, Victoria: *The Closure of Space in Roman Poetics*. Cambridge University Press, Cambridge 2015.

Saller, Richard P.: *Personal Patronage Under the Early Empire*. Cambridge University Press, Cambridge 1982.

Scobie, Alex: Slums, Sanitation, and Mortality in the Roman World. *Klio*. 1987, Vol. 68, Issue 68, 399–433.

Smith, Mark M.: *Sensory History*. Berg Publishers Ltd., Oxford 2007.

Spisak, Art L.: *Martial: A Social Guide*. Bloomsbury Academic, London 2007.

Squire, Michael: Introductory Reflections: Making Sense of Ancient Sight. *Sight and the Ancient Senses*. Toim. Michael Squire. Routledge, London 2016.

Toner, Jerry: Introduction: Sensing the Ancient Past. *A Cultural History of the Senses in Antiquity*. Toim. Jerry Toner. Bloomsbury Academic, London & NY 2014.

Toner, Jerry: Trends in the Study of Roman Spectacle and Sport. *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity*. Toim. Paul Christesen & Donald G. Kyle. Wiley-Blackwell, Chichester 2013.

Totelin, Laurence: Smell as a Sign and Cure in Ancient Medicine. *Smell and the Ancient Senses*. Toim. Mark Bradley. Routledge, Oxon & NY 2014.

Torlone, Zara Martirosova: Writing Arenas: Roman Authors and Their Games. *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity*. Toim. Paul Christesen & Donald G. Kyle. Wiley-Blackwell, Chichester 2013.

Turner, Susanne: Seeing the dead through ancient eyes. *Sight and the Ancient Senses*. Toim. Squire, Michael. Routledge, London 2016.

Wallace-Hadrill, Andrew: Elites and trade in the Roman town. *City and Country in the Ancient World*. Toim. Rich & Wallace-Hadrill, Routledge, London 1992.

Wallace-Hadrill, Andrew: The Senses in the Marketplace: The Luxury Market and Eastern Trade in Imperial Rome. *A Cultural History of the Senses in Antiquity*. Toim. Jerry Toner. Bloomsbury Academic, London & NY 2014.

Williams, Craig A.: *Martial's Epigrams Book Two*. Oxford University Press, NY 2004.

Wills, Garry: Rome's Gossip Columnist. *American Scholar*. 2008, Vol 77(2), s. 68–76.

Zaleski, John: Religion and Roman Spectacle. *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity*. Toim. Paul Christesen & Donald G. Kyle. Wiley-Blackwell, Chichester 2013.